

The Project Gutenberg eBook of Mexikon valloitus: Kappale Amerikan historiaa, by Tyko Hagman

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Mexikon valloitus: Kappale Amerikan historiaa

Author: Tyko Hagman

Release date: October 16, 2011 [EBook #37768]

Language: Finnish

Credits: Produced by Tapio Riikonen

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MEXIKON VALLOITUS: KAPPALE AMERIKAN HISTORIAA ***

MEXIKON VALLOITUS

Kappale Amerikan historiaa

Kirj.

TYKO HAGMAN

Tuhansille kodeille tuhatjärvien maassa. N:o 7 & 8.

Werner Söderström, Porvoo, 1892.

Fernando Cortez.

Montezuma.

SISÄLLYS:

- [I. Sivistyneet villit.](#)
- [II. Fernando Cortez.](#)
- [III. In hoc signo vinces.](#)
- [IV. Xikotenkatl.](#)
- [V. Luvattu maa.](#)
- [VI. Montezuma ja hänen jumalansa.](#)
- [VII. Salto de Alvarado.](#)
- [VIII. Quatemozin ja viimeinen ponnistus.](#)
- [IX. Pata kattilaa soimaa, musta kylki kummallakin.](#)

I. Sivistyneet villit.

Neljäsataa vuotta on nyt umpeen kulunut siitä, kun Christoforo Colombo laski laivansa tuon uuden maailman rannalle, joka sittemmin erään toisen retkeilijän kunniaksi sai nimekseen Amerika. Lokakuun 27 päivänä 1492 tuli Colombo suurelle Cuban saarelle, löydettyänsä vähää ennen muutamia pienempiä luotoja. Jos kohta hänen retkellään oli maantieteellinenkin tarkoitus, jopa uskonnollinenkin, niin kultaa etupäässä etsivät he, hän ja hänen seuralaisensa, — tuota keltaista metallia, jonka hurmaava hohde niin monen sukupolven silmät on soentanut. Itäisen Aasian rannikkovesillä kertoi taru olevan Zipango nimisen saaren, jonka kuningas kultakattoisessa palatsissa piti asuntoaan. Ja Colombo luulikin totta tosiaan maan pyöreän muodon jo todistaneensa ja itäiseen Aasiaan tullessaan, unelmiensa maahan, jossa kultaa kiskottaisiin kallioista kuin kaarnaa puusta. Siihen luuloon mainio retkeilijä sitten sai jäädäkkin ja kuolla. — Luonto Cuban saarella näytti erinomaisen rikkaalta. Sen maisemien, puiden pukujen, kukkien ja eläinmailman kauneus hämmästytti Colomboa. Hän kirjoitti päiväkirjaansa: "Täällä tahtoisin iät päivät asua. Se on ihanin saari, minkä ihmissilmä ikinä on nähnyt. Siinä on oivalliset satamat ja syvät virrat." Mutta muuta ei löytynytäkään. Kultaisen palatsin kuningasta ei näkynyt, ei kuulunut. Kun Colombo pani lahjoilla varustetun lähetyskunnan häntä etsimään, tavattiin viimein alaston päällikkö, joka villissä laumassa herruuttansa harjoitti. Kultaa ei siis ensimmältä löydetty sillä tavoin kuin retkeilijät olivat uneksineet. Maan asukkailla oli kuitenkin pienet keltametalli-lehdet koristukseksi pistetty nenänjuuresta läpi. Ja se seikka kiihoitti Espanjalaisten kullanhimoa.

Niinpä viimein löydettiin kultaa, löydettiin paljon kultaa. Amerikan aukenemisen kautta oli uusi sankarihenki herännyt, seikkailijain kultainen aikakausi, joka paljon muistuttaa ristiretkien haaveksivasta hengestä. Niinkuin Christoforo Colombo sitten jatkoi retkiänsä tuossa uudessa luvatussa maassa, lähettäen kotiansa sen aarteita, niin purjehti sinne sittemmin laivasto toisensa perästä, kokoillen kultaa ja kunniaa. Kenpä tahtoikaan jäädä kädet ristissä katsomaan, kun niin ääretön tantere tarjoutui rohkean onnen-onkijan toiminnalle? Toihan melkein jokainen Espanjaan saapuva laiva mukanaan joko arvaamattomia aarteita ja uudenkaltaisia tavaroita taikka tietoja uusista maan-löydöistä. Ei ollut enää sitä vaaraa olemassa, jota rohkeat merimiehet ja sotilaat olisivat väistäneet. Maita valloitettiin ja siirtokuntia perustettiin. Ja nämä hurjat seikkailijat, jotka tunkesivat aarniometsäin halki, riistäen alkuväestöltä kaikki sen kalleudet, toimittivat tehtävänsä

Kristuksen nimi huulilla ja ristinmerkki lippunansa. Valloitetut maat ja kukistetut kansat olivat saatettavat osallisiksi kristinuskon siunauksista. Eikä suinkaan sovi väittää että tämän ajan lähetyssaarnaajilta olisi intoa puuttunut. Minä hetkenä hyvänsä olivat sen uskonsankarit valmiit uhraamaan henkensä pyhän kirkon kunniaksi. Vimman tunnussanana oli risti — ja kulta.

Kun äärettömän maanaloiden löydöt sitten melkein herkeämättä seurasivat toinen toistaan, vaativat Espanjalaiset ja Portugalilaiset, joille viimeisille tulee kunnia Itä-Indian varsinaisesta löydöstä, että heille annettaisiin valta kaikissa maissa, jotka olivat Euroopan ulkopuolella. Paavi Aleksanteri kuudes, jolle asian ratkaiseminen uskottiin, pyörähytti kynäänsä kartalla ja jakasi maapallon kahtia, tunnustaen Portugalilaisille itäisen, Espanjalaisille läntisen puoliskon. Se tapahtui v. 1493. Tähän aikaan jo meidän on melkein mahdoton käsittää tämmöistä menetystapaa, sillä meidän henkisesti vapaampaan katsantokantaamme ei enää sovellu tuo muinoin niin tavallinen kirkollisen ja maallisen vallan hämmennys. Mutta siihen aikaan oli tämä mielivaltainen mahtisana kyllyiksi. Se kannusti nuo kaksi kansaa tulisimmalla kiireellä ottamaan haltuunsa mitä heille tässä pesänjaossa oli annettu. Jokainen maa, joka siitä lähtien löydettiin, tuli julistetuksi jommankumman kruunun omaksi — joko siten, että sopivalle paikalle istutettiin lippu tai pystytettiin muistopylväs, taikka piirrettiin vain merkkiä puiden runkoihin. Entisten asukkaiden kaikki oikeudet ja ikivanha nautinto arveltiin sillä kumotuksi. Niin sanottujen villien eli "indiaanien" maa ja omaisuus joutui tunkeilevien muukalaisten, niiden ankarain kuokkavieraiden haltuun, ja alku-asukkaat pakotettiin aikojen kuluessa täydelliseen orjuuteen, ell'eivät he olleet kyllyiksi sotaiset ja urhokkaat pitämään puoltansa semmoista vaatimusta vastaan.

Ainoastaan kolmekymmentä maantieteellistä penikulmaa mainitusta Cuban saaresta länteenpäin on Yukatan nimisen niemimaan mereen pistävä kärki. Kuitenkin kului pitkät ajat Cuban löydöstä, ennenkun Euroopalaiset saivat tukevaa jalansijaa sillä tärkeällä alueella, joka sanotusta niemestä alkaen ulottuu loitolle länteenpäin, koska, näet, alku-asukkaat täällä tekivät odottamatonta ja sitkeää vastarintaa. Se alue on muinaisen valtamerentakaisen sivistyksen raivaama viljelysmaa *Meijiko* (Mexiko).

Vuonna 1517 joutui sinne tuulien ajamana aatelismies Hernandez de Cordova, kun hän kolmella laivalla oli purjehtinut Cubasta ryöstääkseen maanmiestensä siirtokunnille orjia läheisiltä Bahama-saarilta, sillä alku-asukkaista tehdyillä orjilla Espanjalaiset tiluksiansa viljelivät. Hän töytäsi laivallaan mainitun Yukatan niemen kärkeen ja nousi maalle. Catoche on tuon niemenkärjen nimi. Tähän asti olivat löytöretkeilijät voittomaittensa asujamissa tavanneet enimmäkseen täydellisiä raakalaisväestöjä, joiden peräti alkuperäinen kehityskanta ei kyennyt mitään sanottavaa vastarintaa synnyttämään. Suuri oli sentähden Cordovan hämmästyks, kun hän täällä odottamatta tapasi väestön, joka ymmärsi järkiperäistä maanviljelystä, rakensi pysyviä, vankkoja asumuksia, käytti sieviä pukujakin ja kaunisteli itseään taiteellisesti taotuilla kultakoristuksilla. Mutta siinä ei kyllyiksi. Päin vastoin niitä leväperäisiä heimokuntia, joita tähän saakka oli tavattu ja joiden itsenäisyyden-tunne oli liiaksi heikko voidakseen tarpeellista vastustusvoimaa luoda, osoittivat asukkaat Yukatanin niemimaalla erittäin sotaisaa henkeä. Kaikkialla he esiintyivät vihollisesti ja väkivaltaisesti Espanjalaisia vastaan, ja eräässä kahakassa sai Cordova itse toistakymmentä haavaa heidän aseistansa ja samalla sen kokemuksen, että kaikille ihmisille, jotka ovat saavuttaneet jonkinmoisen sivistyskannan, on itsenäisyys kalliin kaikesta.

Hernandez de Cordovan ja puolet hänen seuralaisistaan korjasi, heidän palattuansa kotiin, kuolema. Retken vastukset ja vihollisen vaikuttamat vammat oli murtautunut heidän elinvoimansa. Mutta retkikunta oli kuitenkin tuonut muassaan näytteitä tuon löydetyn alueen kultaisista rikkauksista; ja nämä houkuttelivat uusiin ponnistuksiin. Niinpä saapui samalle rannikolle huhtikuussa v. 1518 toinen aatelismies, Juan de Grijalva, inhimillisesti tunteva, hienotapainen ja oikeutta rakastava herra. Hän johti retkikuntaa, jossa alapäällikköinä palvelivat muutamat miehet, jotka sittemmin "Mexikon valloittajina" ovat mahtavan maineen saavuttaneet: Francisco de Montejo, Yukatan niemen kukistaja, Pedro de Alvarado ja Alonso de Avila. Nämä löysivät ensiksi Cozumel nimisen saaren, "Pääskysaaren", Yukatan niemen itärannassa ja istuttivat täällä vanhan tempelitornin huippuun Espanjan kuninkaan lipun. Sitten purjehtivat seikkailijat pitkin Yukatanin rantoja Mexikon lahteen. Grijalva ohjasi laivansa Tabasco nimisen joen suusta sisään ja pääsi täällä erään heimoruhtinaan, "kazikin," luottamukseen, joka puki hänet kiireestä kantapäähän kultapeltiseen sota-asuun. — Muukalaisten tulo ei tapahtunut äkki-arvaamatta maan asukkaille. Nämä päinvastoin odottivat vieraitansa, sillä tieto niiden valkoisten miesten ilmestymisestä, jotka Cordova tänne toi, oli jo tunkeunut valtakunnan keskuspaikkaan, ja täällä hallitsi herra, jolle hänen valtansa tähden täydestä syystä on annettava "keisarin" arvonimi. Ihmeelliseltä kyllä soi sanoma noista maahan tulleista miehistä, jotka, kuten kerrottiin, ratsastivat kummallisten nelijalkaisten käärmeiden seljässä ja siivitettyillä aluksilla kyntivät merta, joiden aseet laukesivat leimauksella ja ukkosen jyrinällä ja joiden ulkomuoto vastasi ikivanhain tarujen ennustuksia. Niiden mukaan oli muutama maan muinoinen jumalallinen hyväntekijä, hänkin iholtaan valkoinen mies, aikoinaan luvannut Mexikolaisille kerran palata takaisin heidän maahansa. Heti kun Euroopalaiset ensi kertaa ilmestyivät, lähetettiin sentähden omiusten kuvakirjoitusten kautta tieto siitä maan suureen pääkaupunkiin. Täällä ei ensinkään vierasten lähestymistä ikävällä odotettu, vaan pelolla ja kauhulla. Mitä sisemmälle maahan Grijalva tunkeusi, sitä suuremmalla epäluulolla häntä kohdeltiin. Yhtä nurjasti ja rauhattomasti tervehdittiin häntä kuin hänen edeltäjiänsäkin. Ja sitä paitse nähtiin jotakin kristityille ritareille vallan kamalaa. Nykyisen Vera Cruz nimisen kaupungin tienoilla tavattiin, näet, porrasten tavalla yleneviä suippu-kartioita eli pyramiidejä, joiden lakealla huipulla suitsuivat ihmisverellä tahratut alttarit. Kesäkuun 19 p:nä julisti Grijalva tavallisilla tempuilla tämän maan Espanjan omaksi, mutta rannikkoseutu oli pahaksi onneksi niin täynnään myrkyllisiä höyryjä, että oleskeleminen

siellä kävi terveydelle vaaralliseksi; ja retkikunnan johtaja lähti saamiensa käskyjen mukaan jälleen kotimatkalle. Osoittihan kuitenkin menestystä se tosi-asia, että seikkailijain oli onnistunut alku-asukkaiden kanssa harjoittamassaan vaihtokaupassa ottaa maksuksi arvottomista leikkikalusta kokonaisen aarteen jalokiviä, kultakoristuksia ja kalliita, harvinaisia kankaita. Grijalva ei kuitenkaan, huolimatta seuralaistensa pyynnöstä, perustanut mitään siirtokuntaa tuohon kultarikkaaseen maahan, vaan lähetti Alvaradon ennakolta viemään ansaittuja aarteita Cubaan. Retkikunta oli tunkeunut Panuco joen laskupaikoille saakka, jossa kuuma kahakka oli kestettävä maan asujamien kanssa, jotka lukuisilla veneillä riensivät paikalle. Mutta syyskuun lopussa olivat nämä löytöretkeilijät jälleen Hispaniolan saarella, syntymämaansa kukoistavassa siirtokunnassa, josta heidän retkensä oli alkanut. Kotimatalla jo saatiin kuulla että suurempi laivasto oli lähtenyt liikkeelle jatkamaan tehtyjä löytöjä, mutta Grijalvaa kohtasi hänen palattuansa mitä ankarimmat nuhteet koska hän ei ollut mitään uutisasuntoa perustanut.

Grijalvan sijaan oli sill'aikaa astunut sankari, jonka vertaista historia tuskin tuntee, kun ottaa huomioon ne vähäiset apukeinot, jotka olivat hänen käytettävissään. Kertomus Mexikon suuren valtakunnan valloituksesta kajahtaa alastomassa historiallisessa totuudessaan rohkeasti keksityltä ritari-romaanilta, jonka sankari tenhokkailla taikatempuilla ajaa asiansa perille. Tämä sankari on *Fernando Cortez*, seikkailijain kultaisen aikakauden loistava nero, joka pienellä joukolla kukistaa tuhatkertaisen vastustajan.

Mutta ennenkun käymme kertomaan Cortezin ja hänen seuralaistensa urostöitä, heittäkäämme silmäys heidän seikkailustensa maahan.

Pitkin Atlantin merta on Mexikon valtakunnasta leveä kaistale, jossa etelän tavallinen kuuma ilmanala vallitsee. Kuivat, hiekkaiset tasangot vuoroilevat täällä hedelmällisten seutujen kanssa, täynnään hyvänhajuista pensaita ja kukkia, joiden välistä valtavat puut, tropiikien jättiläiset, kohoavat taivasta kohden. Mutta tässä jylhikössä väijyy myöskin *malaria*, myrkyllinen ilma, jota ei kenkään muukalainen rankaisematta hengitä. Täällä raivoo kuolettava keltakuume. Täällä puhaltavat tuulet, jotka rajumyrskyn vimmalla hävittävät Mexikon suojattomia rantoja ja läheisiä Länsi-Indian saaria. Semmoisella voimakkaalla noidanpiirillä on luonto linnoittanut tämän ihanan maan, ikääskuin tahtoi se suojella sen kultaisia aarteita aihettomia hyökkäyksiä vastaan. Mutta ihmisen nero oli voimakkaampi kuin luonnon noitapiiri.

Kaksikymmentä maantieteellistä penikulmaa tästä kauemmas, ja matkustaja hengittää puhdasta ilmaa. Luonnon ja kasvullisuuden olento näkyy muuttuneen. Vanili, indigo, kukkiva kaakao katoa, mutta banaani ja sokuriputki seuraavat matkustajaa vielä. Ja nousuansa 1,500 metriä korkeammalle, huomaa hän mehukkaasta ruohosta ja raittiista lehväkaarroksesta olevansa korkeus-asteella, jossa sumut ja pilvet putoilevat. Tämä on ainaisen kosteuden ilmakerros. Tullaan lauhkeampiin maanääriin, joiden luonne vivahtaa meidän vyöhykkeemme luonteeseen. Näyttämö käy valtaavaksi, majesteettilliseksi, toisinaan peloittavaksi. Ylt'ympäriinsä näkee silmämme valtavia vuoria, osaksi tulivuoriakin, joiden lumipeite loistaa loitolle ja jo kaukaa toimittaa merimiehelle valotornin virkaa, jos matkamies antaa katseensa kallistua jyrkkää vuorenvierrettä alaspäin — mikä kukkamaailman loisto heijastaa hänen ihastuvaan silmänsä! Se katsoo ympärilleen, hämmästyneenä tuosta omituisesta ilmiöiden vaihdosta, joka täällä kohtaapi aistimia. Vieläkin korkeammalla tavataan taasen toinen ilmanala, toinen kasvullisuus. Keltainen maissi on tähän saakka seuranut matkustajaa. Nyt näkee hän vainioita, joilla vehnä ja muut Euroopan jyvälajit kasvavat. Ne toivat aikoinansa maahan valloittajat Pyreneiden niemimaasta. Mutta niiden välillä leviävät vielä aloe-istutukset, joita maan entiset isännät, "villit" indiaanit, osasivat hoitaa verrattomalla taidolla. — Tammimetsät käyvät nyt jylhemmiksi, ja hämärtävät havumetsät osoittavat että olemme astuneet kylmään ilmakerrokseen. Kun matkustaja on noussut noin 2,500 metrin korkeudelle, seisoo hän Mexikon ylätasangon selänteellä. Tämä muodostaa ikäänkuin mahtavan vallin kahden valtameren välillä, lavenee lavenemistaan pohjoseen päin ja supenee loiveten etelään, päättyen Tehuantepekin rantakielekkeeseen. Tältä vuorivallilta kohoaa hajanaisia tuliperäisiä kukkuloita, joiden huiput ovat ikuisen lumen peitossa ja levittävät raitista viileyttä läheisille ylätasangoille. Tässä onnellisessa maisemassa vallitsee ilmanala, jolla on keskisen Italian lämpö, mutta jota Mexikossa pidetään lauhkeana ja "kylmänä." Ilma siellä on erinomattain kuivaa, eikä maata enää peitä alempien seutujen uhkea kasvullisuus. Eipä liioin enää ole puita, jotka suojaisivat juoviin haljennutta maata paahtoavan kesä-auringon vaikutuksesta. Mutta tämä metsän puute ei ole luettava luonnon, vaan ihmisten syyksi, vieläpä juuri niiden, jotka täällä ensiksi kristinuskon ja korkeamman sivistyksen lippua kantoivat. Siihen aikaan, kun "villit" täällä vielä isännöityä pitivät, oli maa tiheästi peitettyä tammilla, lehtikuusilla, sypresseillä ja muilla puilla, joille he ymmärsivät antaa arvoa. Vasta Espanjalaiset julistivat metsät pannaan — jotta puuttomuus muistuttaisi heitä Castilian tasangoista, heidän rakkaasta kotiseudustaan, jonka yksitoikkoiset maisemat saattavat joka matkustajan alakuloiseksi.

Mannermaan sydämessä, lähempänä Tyyntä kuin Atlantin merta, leviää kananmunan muotoisessa ympyrässä, noin 2,200 metriä ylempänä merenpintaa, Mexikon kuuluisa laakso. Sen maaperä on kaikkialla yhtä hedelmällistä. Viisi järveä viepi kymmenennen osan sen pinnasta. — Mutta säästäkäämme kertomuksemme siitä vielä toistaiseksi, mainiten tässä vain että tämä seutu se oli ja on vielä tänäänkin maan varsinainen ydinpaikka.

Tähän laaksoon nyt tuli luoteesta päin 12:lla ja 13:lla vuosisadalla Aztekien suku ja perusti sille paikalle, jossa nykyinen Mexikon kaupunki sijaitsee, pääkaupungin, joka sai nimekseen *Tenochtitlan*, ja kuningasvallan, joka sittemmin levitti alaansa nykyisen Mexikon rajoille saakka. Koko maalla oli nimenä *Anahuak*, s.o. "maa vesien lähellä" (nim. Mexiko-järvien).

Mutta tämä Aztekien laaja valta oli kannatettava melkein alituisilla sodilla niitä heimoja vastaan,

jotka ennen heidän tuloaan olivat itsenäisiä olleet ja näkyvät keskenään muodostaneen jonkunmoisen liittovaltion, jonka ylimmäisen johtajan valitsivat koko valtakunnan ylimykset. Täten oli siis kuninkaan valta alkuunsa suuresti rajoitettu, ja hallitusmuoto muistuttaa paljon Euroopan läänitysvaltioista niiden kukoistusaikana. "Ylimykset olivat jaettuina eri-arvoisiin luokkiin, joista ylhäisimmillä ja rikkaimmilla oli varsin suuri vaikutusvalta hallitustoimien menoon." Tämä monilukainen ja mahtava aatelisto, jonka laveat läänit näkyvät olleen joko perinnölliset taikka joihinkin ylempiin virkoihin kuuluvaiset, kannatti heimovapautta kuninkaiden anastushankkeita vastaan, kunnes Aztekit vihdoinkin saivat vaarallisimmat heimopäälliköt, "kazikit", kukistetuiksi. Tämä luoteesta tullut valloittaja-heimo näkyy siis Anahuakissa näyttäneen samaa osaa historian näytelmässä kuin Hyksos'it muinaisessa Egyptissä. Aztekien yliherruutta kannatti etupäässä heidän oma sotainen kykynsä ja valtioviisautensa, joita ominaisuuksia kyllä tarvittiin, koska kukistetut ylimykset, kuten huomautimme, ehtimiseen näyttivät hampaitaan. Mutta tämä sisällinen eripuraisuuden tila Aztekien valtakunnassa tietysti suuresti helpotti vihdoinkin tapahtuvaa valloitusta tuiki ventovieraiden tervehtijäin kautta, jotka "siipi-aluksillaan" saapuivat "suuren veden" poikki "auringon-nousun valtakunnasta".

Vieraiden tullessa oli nyt Aztekien hallitsijasuku valtansa kukkuloilla, ja heidän ruhtinaansa viipotti valtikkaansa kuin itsevaltias ainakin. Hän oli "jumaluuden kuva" ja vaati hiljaisuudessa huokaavilta alamaisiltaan jumalallista palvelusta. Hänen valtaansa näkyy tähän aikaan rajoittaneen, kuten muinoin Egyptin faaraojen, ainoastaan oma kuninkuuden suuruus. Niinkauvan — mainitsevat lähteemme — kuin kuningas eli keisari, kuten häntä oikeammin nimittäisimme, ei vielä ollut kolmanteenkymmenenteen ikävuoteensa päässyt, täytyi hänen tyytyä vanhemman sukulaisen ankaraan holhouteen. Tavallisesti nousi hän valta-istuimelle vasta kolmekymmentä vuotta täytettyänsä. Hän asetettiin virkaansa neljän valitsijamiehen kautta, jotka erittäin oli tähän toimeen määrätty, ja aina oli välttämättömästi vaadittuna että hän oli vanhan hallitsijasuvun jäsen. Ennenkun hän sai tarttua valtikkaan, tuli hänen suorittaa muutamat omituiset temput. Koko hänen ruumiinsa sivalsi ylimmäinen pappi mustalla värillä, joka arvattavasti kuvasi nöyrymistä Jumalan edessä. Vasta sitten kun hän oli viettänyt monta päivää tempelissä paastoten, rukoillen ja valvoen, tapahtui "kruunaus" loistavalla tavalla. Tätä jumalallista majesteettia sitten yhteisen kansan puolelta kunnioitettiin mitä nöyrimmillä tempuilla, ja hänen kruunausjuhlassaan vuoti ihmisverta, mitä enemmän sen parempi.

"Sotajumalan kiven" päällä nämä surkuteltavat uhrin Anahuakissa henkensä heittivät, sillä sotainen onnihan se on, jota sekä hallitsijat että kansat melkein kaikkina aikoina ovat pitäneet varsinaisena menestyksensä ehtona, tunnustakootpa sitten mitä uskontoa tahansa. — Ja tappelujen Jumala janoo verta, semminkin ihmisverta, — koska se luultavasti maistuu hänelle paraimmalta. Kreikan ja Rooman kulttuurikansat, meidän sivistyksemme virittäjät, käsittävät periaatteessa asian aivan samoin. Agamemnon on valmis uhraamaan tyttärensä, saadakseen tuulta sotaiselle retkelle lähteville laivoilleen, ja Roomalaiset ainakin ensi aikoina kokivat hyvillä ankaraa jumalaansa samalla palveluksella. Myöhemmin lakattiin haaskaamasta ihmisverta ennako-uhrina, koska sama jumala, kuten kyllä huomattiin, tavallisesti yllin kyllin tyydytti janoansa itse tappelussa. Sen sijaan uhrattiin viattomia eläimiä. Jumala sai sitten vihollisjoukosta valita itselleen niin monen ihmisen veren kuin suinkin halutti. Meidän ajan sivistys, jota kristinoppi jo on paljon jalostuttanut, ei tosin enää uhraa ennakolta mitään verta sodan julmalle jumalalle; mutta joka sunnuntai rukoilemme häntä kuitenkin vielä hartaasti kirkoissamme: "siunaa valtakunnan sotajoukkoa maalla ja merellä!" Ja kaikkalainen rukous on ainoastaan uhria lievennetyssä muodossa. Vihollisen joukosta sitä paitsi emme suinkaan mekään kiellä jumalaamme ottamasta verisiä uhria. Aztekien villimäisyyttä ja raakuutta tahdottiin valloituksen aikana ja tahdotaan vieläkin perustaa etupäässä tähän heidän tapaansa kunnioittaa jumalaansa ihmisuhreilla, mutta isä Abrahamia ei syytetä villimäisyydestä eikä raakuudesta, vaikka hän oli valmis uhraamaan jumalalleen oman poikansa. Aztekit ainakin, kuten alempana saamme nähdä, käyttivät uhriksi kiivaalle jumalalleen sodassa saatuja vankeja ja ainoastaan hätätilassa, kun ei tällaisia sattunut olemaan, omia alamaisia, nimittäin orjia, (useimmiten nekin entisiä kapinointisijoita tai sotavankien jälkeläisiä) joita pidettiin — aivan kuten Roomalaisissakin — joko valtion tai yksityisen omaisuutena, joilla ei mitään kansalais-oikeuksia ollut, ei siis hengenkään turvaa. Mutta onhan ihmisveren uhraaminen kuitenkin villimäisyyden tunnusmerkkejä, vaikka tämä veri olisikin halvan orjan verta. On kyllä, mutta keisari Augustuksen loistavana ja hienosti sivistyneenä aikakautena hakkautti eräs valistuneen imperaatorin ystävä ja seurustelija, Pollio nimeltään, orjiansa palasiksi ja syötteli heitä kalalampiansa eväkkäille asujamille, uhraten siten vatsansa jumalalle.

Vanhan Mexikon hallitsijaheimolle oli uskonto ja sota elämän mieli-aatteina. Meidän, jotka vielä rukoilemme: "siunaa sotajoukkoamme", ei käy niinkään tylästi tuomitseminen heidän uskonnollista hartauttansa, joka ihmisuhriin osoitti vilpittömyyttään. Me sitä paitse yhdistämme kaiken jumaluuden-käsitteen yhteen ainoaan persoonaan, eroittamatta ensinkään sodan julmaa jumalaa siitä jumalasta, joka — itse persoonoitettuna rakkautena — käskee meitä rakastamaan lähimmäistämme niinkuin itseämme, käskee meitä jopa "rakastamaan vihollisiammekin." Vanhat Mexikolaiset, kuten valistuneemmat pakanakansat yleensä olivat, niin sanoaksemme, tässä suhteessa hieman häveliäämmät ja — johdonmukaisemmat, eroittaen tarkasti semmoisia käsitteitä kuin esim. rakkaus ja vaino ja näiden asianomaiset jumalat toisistaan. Niinpä Mexikon asujamet palvelivat ylimmäistä olentoa, jolle muhkeat temppelit oli rakennettu ja erityinen, arvossa pidetty pappissääty hartaiden sanankuulijain johtajana osoitti ihmishengen nöyryymisen tarvetta. "Taivaan ja maanpiirin kaikkivaltiaalle Jumalalle kumartaa nöyryyden mahtavinkin ruhtinas maan päällä. Tämä ei ole Hänelle muuta kuin 'hitunen savua ja höyryä, joka nousee maan povesta". Anahuakin valtakunnan "villit" asujamet kunnioittivat Häntä nimityksillä semmoisilla kuin: "Hän, johon kaikki on suljettu," "Hän, jonka kautta me elämme," "Hän, joka on

kaiken alkuperä." Mutta tämän ylimmäisen itse-olemuksen kaikkinaisuutta ei kehnut Anahuakilainen tuntevana, vaan nöyrästi ja vilpittömästi tunnusti hän sen olevan ihmiseltä salattuna. Tälle olennolle, — mikäli hän oli "luojana", joka nimitys hänelle myös vasitusesti annettiin, — oli, näet, eräs viisas kuningas pystyttänyt jättiläis-pyramiidin, temppelin, jonka etevimpään paikkaan, kuten muinoin Ateenain pyhyyteen, oli piirretty kirjoitus: "*Tuntemattomalle Jumalalle*" — Mutta lähinnä tätä salattua olentoa, jolle Aztekitkin antoivat korkeimman vallan maassa ja taivaassa ja josta he hurskaasti huokaen ikävöivät tietoa, oli nyt tosin ylimpänä kansallisjumalana Huitzilopochtli, tappelujen verinen jumala. Huitzilopochtliä puhuteltiin "yöksi ja päiväksi," "maaksi ja vedeksi", "taivaaksi ja maaksi". Hänen kunniakseen kohosi kaikkialla suuria ja pieniä teokallioja eli temppelejä. *Hänen* kunniakseen yksistään vuosi toisensa perästä monen ihmissydämen suitsuava veri juoksi kuiviin alttarilla — niinkuin vielä nytkin kaikkialla maailmassa tappotanterella, niin kauan kuin sodan verenhimoisen jumala pitää päätänsä pystyssä.

Mutta Mexikolaisten jumaluuden-käsite ei rajoittunut tähän, vaan haarautui, kuten yleensä muinoisissa kulttuurikansoissa, usean persoonan otaksumiseen, jotka kukin edustivat niitä eri ominaisuuksia, joita saattoi ajatella henkisyudessa yleensä löytyvän. Tällä moni-persoonallisuudella vältettiin sitä ristiriitaisuutta, joka silmännähtävästi on siinä, että palvellaan esim. rakkauden ja vainon jumalaa samassa persoonassa. Näyttää siltä kuin nämä kansat olisivat selvästi tajunneet ett'ei mikään jumala voi kuunnella eikä tyydyttää vallan ristiriitaisia rukouksia. Ei ole pitkiä aikoja siitä kuin kristittyjen pohjoismaiden kirkoissa, viimeiksi tietääksemme Tanskan rantamailla, rukoiltiin samaa jumalaa, jolta virsikirjain kaavojen mukaan pyydettiin apua merimatkalta lähteissä, että hän "siunaisi ranta-oikeutta", s.o. toimittaisi vieraat kauppalaiivat haaksirikoon rukoilijain kotirannalla, josta maan lakien mukaan heillä oli oikeus korjata hylyiksi jääneet tähteet ja tavarat omakseen. Ja kun me rukoilemme: "siunaa valtakunnan sotajoukkoa maalla ja merellä", käsitämme itse teossa kaikkein kansojen ja ihmisten yhteistä Jumalaa ainoastaan kansallisjumalaksi, *meidän* sotajumalaksemme — joka riivattujen vihollistemme parvesta poimikoon uhrejansa, mitä enemmän sen parempi! — Anahuakilaiset ajattelivat, kuten sanottu, jyrkkiä ristiriitaisuuksia välttääksensä, yleishenkisyyden mahdolliset ominaisuudet eri persooneiksi. Sodan mahtavaa kansallisjumalaa kyllä nöyrästi palveltiin, mutta hänen rinnallaan vaati hartautta ja rakkautta ihan toisellaan jumala, joka edusti henkisyuden rauhallista puolta. Tätä palveltiin nimityksellä Tezkatlipoka, "maailman sielu". Yhtä hyvin kuin Huitzilopochtli oli hänkin "ylijumala", vaikka tietysti ei Ylimmäinen, joka, kuten sanottu, oli tuntematon. Tezkatlipokaa ajateltiin nyt erittäin rauhalliseksi ja lempeäksi, kaikkialla läsnä-olevaksi ja kaikkietäväksi, vanhurskaaksi ja leppyiseksi. Hänen kuvapatsaassaan oli kaksinkertaiset silmät, sen oikeassa kädessä peili ja neljä nuolta; korvankohdalta nousi savupilvi — merkkejä, joilla hänen ominaisuuksiaan tahdottiin kuvata.

Nämä olivat korkeammat eli "ylijumalat". Mutta niiden ohessa palveltiin muitakin, yleishenkisyyden ajateltujen eri ominaisuuksien mukaan, kuten sivistyneemmissä pakanakansoissa yleensä. Mainitsemme niiden joukosta tässä vain Tlalok'in, sateen jumalan, jonka merkkinä oli puuristi.

Vakiomuodosta Anahuakin valtakunnassa olemme vasta puhuneet sekä sen mahtavan aateliston suuresta vallasta. Läänityslaitos, joka täällä vallitsi, edellyttää jo itsessään sen epäkohdan, että kansan suuri joukko, varsinainen maanviljelijä-väestö, joutuu maa-orjuuteen, koska sen on pakko viljellä maata, joka ei ole sen, vaan mahtavamman luokan omaa, ja tämän luokan täytyy sitä turpeeseen kiinnittää, estääksensä maata jäämästä viljelemättä. Sama yhteiskunnallinen peri-aate kasvattaa myöskin joukon muita orjia, jotka, koska heitä ei välttämättömästi tarvita tärkeimpään elinkeinoon, johdonmukaisesti joutuvat kaikenlaisen mielivallan alaisiksi. Tämöinen oli tila vielä tuossa niin mallikelpoisesti hallitussa, valistuneessa ja ylistetyssä, vuosituhatvuotisen viisauden luomassa Rooman maailmanvallassa, sen ollessa keisarien aikana loistavimmillaan. Ja Anahuakin talonpojat olivat jokseenkin samassa maallisessa asemassa kuin Roomalais-vallan colonit. Monet suvut viljelivät yhteiseksi käyttömaakseen saamaansa maan-alaa. Mitään yksityistä omaisuutta ei Anahuakin talonpojalla ollut, enemmän kuin roomalaisellakaan, joka, kuten maailman-vallan aikakirjat asiasta mainitsevat, ei saanut isännän luvatta myydä tai lahjoittaa irtainta omaisuuttaan. Mutta hän, Mexikon talonpoika, näkyy kuitenkin olleen hiukkasen parempi kuin tavallinen orja, koska vielä puhutaan lukuisista maa-orjista jotka eivät olleet talonpoikia. Luultavaa on että orjistunut talonpoika nautti henkensä puolesta suojelusta laissa, niinkuin roomalainenkin, jota vastoin tavallinen orja lienee ollut kokonaan herransa mielivallassa, aivan kuin orja usein mainitussa klassillisessa kansassa.

Kaikki nämä asianhaarat todistavat että vanhat Mexikolaiset olivat saavuttaneet viljelyksen ja sivistyksen kannan, joka yhteiskunnallisen järjestelmänsä puolesta itse teossa ei ollut suuresti takapajulla vanhasta Roomalaisvallasta, ei keski-ajan oloista eikä monesta uuden ajankaan kehittämästä yhteiskunnallisesta järjestyksestä. Mainittu väestön jako asteellisesti aleneviin tai yleneviin luokkiin juuri etupäässä sitä osoittaa. Vaaditaan, näet, jo jokseenkin pitkä kehitysjakso ennenkuin yhteiskunnallinen järjestys voi tällaiselle kannalle kohota, olkoonpa sitten tämä kanta meidän mielestämme perin huonokin, meidän, jotka jo olemme tottuneet vapaampiin kaavoihin. Ihan alkuperäisellä kehityskannalla olevat kansat noudattavat aivan toisia yhteistapoja; paimentolaisten ja metsästäjien elämä ei vaadi niin monimutkaista järjestelmää. Mutta samassa järjestelmässä on vaikuttimena myöskin se, että ylhäisemmän yhteiskunnallisen aseman kanssa käy rinnatusten kaikenlaiset tarpeet, joista eivät paimentolais- ja metsästäjäkansat tiedä mitään. Ja tämä se on, joka synnyttää sivistystä, sanan tavallisessa merkityksessä. Todellinen ylhäisyys edellyttää sivistystä, ja sivistynyt on ylhäinen. Aztekien valtakunnassa oli sivistystarve keksinyt paperin ja kirjoitustaidon; ne, joilla oli jotain sanomista,

voivat lennättää tietonsa ja ajatuksensa määräpaikkaan paremmin ja varmemmin kuin suusanalla. He käyttivät jonkinlaista hieroglyfi-kirjoitusta, edistyneempää kuva-kirjaimistoa, ja kirjoitetun sanan kuljettamista varten oli olemassa hyvin järjestetty postilaitos. Oikeus- ja veroitusasiat juoksivat tarkkojen kaavojen mukaan, kuten monisäätyisessä yhteiskunnassa sopi odottaakin. Hallituksella oli oma poliisinsa. — Mexikolaiset olivat perehtyneet luvunlaskun alkeisiin; rakennustaide oli kehittynyt ihmettävän korkealle kannalle; he osasivat kutoa mitä kauniimpia kankaita ja koristaa niitä korko-ompelella; hienot kultasepän-työt osoittavat todellakin hämmästyttävää taitoa ja taide-aistia. Ylhäisten puku oli samalla kertaa sekä uhkea että soma, mutta varsinkin keisari osasi ulko-asussaan osoittaa häikäisevää loistoa, jossa kuitenkin silmää miellyttävä sopusointu vallitsi.

Mexikossa eli Anahuakissa oli monta suurta, ja väkirikasta kaupunkia suunnattoman suurine temppeleineen ja Espanjalaisten tullessa maahan oikeastaan kolme läheisesti yhdistynyttä valtiota: Tenochtitlan eli varsinainen Mexiko, Tezkuko ja Tlakopan, joista Tenochtitlan, Aztekien emävaltakunta, vaati johtajan asemaa, ylpeiden ja vallanhimoisten ruhtinaitensa kautta häiriten keskinäistä sopua. Ja kuten jo mainitsimme, tämä epäsopu juuri oli ehkä tärkein vaikutin merentakaisten vieraiden valloituksen menestymiseen ja kunnioitettavan, ikivanhan sivistyksen hävittämiseen.

Mexikolaisten viljelyskannan erilaisiin ilmiöihin, heidän maansa yrttitarhaan ja sivistyksensä tuotteisiin saa lukija vielä alempana heittää silmäyksen yhdessä niiden valloittajien kanssa, jotka kutsumattomina vieraina heidän alueellensa tunkeuvat. Tahdomme tässä vain vielä sivumennen huomauttaa että tämä verraten varsin korkea sivistys ansaitsee sitä enemmän huomiotamme, jopa ihmetystämmekin, kun ajattelemme että se on aivan omatakeisesti luotua ja kehitettyä, Amerikan sivistysheimon omassa povessa herännyttä ja ainoastaan sen omien apukeinojen kautta edistynyttä, kokonaan vanhan maailman viljelyksen ja sivistyksen ulkopuolella ja siitä riippumatta. Ääretön valtameri erotti tämän maan asujamat Aasian ja Euroopan koko sivistyspiiristä. Ei yhtäkään viljelyksen siementä ollut tuuli sen ylitse tuonut. Ja niin ollen täytyy meidän antaa täysi kunnioituksemme Anahuakin "villeille" lapsille, jotka itsekin tietävät pitää arvossa mitä heillä on ja, kun ratkaisun hetki tulee, puolustavat itseään viimeiseen veripisaraan asti, kuin muinoin Karthagon onnettomat asukkaat. Vanhain Mexikolaisten luonteessa ilmestyy sitä paitse niin monta kaunista ja todellista inhimillisyyttä osoittavaa puolta, että heidän kohtalonsa tahtomattammekin herättää meissä sala-yhteisyyden tunteen, joka lepää paremmalla pohjalla kuin se sääli, minkä Karthagolaisten poroporvarillinen kansanluonne voi meissä myöntää.

Niinkuin Kreikkalaiset ja Roomalaiset nimittivät kaikkia sivistyspiirinsä ulkopuolella olevia kansoja *barbareiksi*, raakalaisiksi, niin tietysti Espanjalaisetkin, Mexikoon tullessaan, katsoivat sen asujamia "villeiksi".

Jos menet viljelysmailtasi kauas synkän korven sisään ja siellä yht'äkkiä, odottamattasi tapaavat tähkää tekevän yksinäisen, itsestään eli "villisti" kasvavan ruiskorren, sinä suuresti hämmästyit. Hennotko sen taittaa? Anahuakilaisten sivistys oli, meikäläisten viljelykseen verrattuna, semmoinen tähkää tekevä ja itsestään, villisti kasvava yksinäinen ruiskorsi. Sentähden olemme antaneet heille nimityksen: sivistyneet villit.

Mutta tuon hämmästyttävään itsestään kasvavan viljelyskasvin, joka käsite tosin ristiriidalta kajahtaa, hentoja säälimätön käsi taittaa — käsi, joka pyhää ristinmerkkiä tehdessään samalla ryösti ja tappoi. *Auri sacra fames!* — kullan pyhä nälkä!

II. Fernando Cortez.

Tämä runsailla luonnon-lahjoilla varustettu mies, Anahuakin väkivaltainen valloittaja, oli syntynyt v. 1485 Medellin nimisessä pienessä kaupungissa Estremaduran maakunnassa Espanjassa. Hänen isänsä, Martin Cortez de Monroy, joka jalkaväen katteenina asuskeli mainitussa paikkakunnassa, oli nuoren Fernandon loistavien sielunlahjain tähden aikonut kasvattaa hänestä lainoppinutta. Salamancan yliopistossa, jonne poika tätä varten lähetettiin, välitti hän kuitenkin lukemisistaan varsin vähäsen, mutta hoiti sitä paremmin huvituksiaan, varttuen vähitellen reippaaksi nuorukaiseksi, vaikka hän lapsuudestaan oli joteskin kivuloinen. Seitsentoista vuotiaana pisti hän pillinsä pussiin ja käänsi koko yliopistolle selkensä. Halu ja taipumus oli jo kauan kallistunut sotilaan uralle. Kun hän sentähden viskasi kirjansa seinään ja päätti, kun päättikin, mennä sotaväkeen, ei isä enää pannutkaan vastaan, ja nuori Fernando ilmoitti astuvansa kuuluisan sotapäällikön Gonzalvo de Cordovan armeija-osaston riveihin, taistellakseen Mohrilaisia vastaan. Mutta yht'äkkiä pisti hänen levottomaan päähänsä toinen tuuma. Eräs Cortezin sukulainen, Nikolaus de Qvando, oli määrätty johtamaan uutta retkikuntaa tuonne kaukaiseen länteen, seikkailusten luvattuun maahan, joka tähän aikaan, Colombon löytöjen perästä, kutkutti jokaisen Espanjalaisen mielikuvitusta. Fernando Cortez, jonka tulinen luonne tavoitteli tavattomuutta ja kunniaa, päätti pyrkiä osalliseksi sukulaisensa retkikuntaan. Mutta mitäs ollakkaan! Huimakas nuori Espanjalainen harjoitteli tietysti jo myöskin lemmen-peliä. Pari päivää ennen laivaston lähtöä oli hänellä salainen jäähyväiskohtaus erään nuoren neidon kanssa. Siinä oli Fernandon hypättävä jyrkältä muurilta alas hempukkansa helmoihin. Mutta "aita kaatui kahden puolen", ja rakastuneen sankarin toinen jalka jäi kivien alle. Cortez vaipui pitkälliselle tautivuoteelle, jossa hänellä nyt oli sopiva tilaisuus harjaantua kärsivällisyyteen ja mielenmalttiin. Qvandon laivasto oli lähtenyt tiehensä ilman nuorta Cortezia.

Vasta kahden vuoden perästä, 1504, kun taasen pieni retkikunta lähti Länsi-Indiaan, pääsi tuo silloin 19-vuotias nuorukainen yritystensä toteuttamaan ja saapuikin onnellisesti Hispaniolaan.

Täällä oli silloin mainittu Qvando espanjalaisena maaherrana. Hänen puoleensa kääntyi Cortez ja sai muutamia maa-aloja viljeltäväkseen. Tämä toimi-ala ei Fernandoa kuitenkaan sanottavasti houkuttanut, mutta sen suuremmalla mieltymyksellä yhtyi hän moneen partioretkeen maan kukistettuja alku-asukkaita vastaan, jotka tuon tuostakin tekivät kinastuksia. Näillä retkillä tutustui Cortez indiaanien sotatapaan, ja hänen oma kykynsä rupesi tulemaan huomatuksi. Viimein vaihtoi hän kokonaan maamies-toimensa sotilaan elämään, kun Qvando päätti sotaretken Cubaa vastaan. Tämän retkikunnan ylipäälliköksi tuli *Diego de Velasquez*, ja Cortez sai sen kestäessä uusia tilaisuuksia osoittamaan sotakykyänsä ja urhoollisuutensa, jonka seurauksena oli että hän nimitettiin Velasquezin notarioksi. Cuba valloitettiin kokonaan ja Velasquez tehtiin maaherraksi, Espanjan kuninkaan käskynhaltiaksi, siellä. Mutta miten lienee ollutkaan, useat siirtolaiset suuttuivat erinäisistä syistä Velasquezin hallintoon, tyytymätön puolue muodostui kapinalliseksi salaliitoksi, ja Cortez astui sen etupäähän. Julmistuneena panetti hänet Velasquez köysiin, ja hirsipuu jo odotti rohkeaa kapina-päällikköä. Paremmiin ja tyvenellä mielellä asiaa harkittuansa luopui kuninkaan käskynhaltia kuitenkin kiivaasta aikomuksestaan ja pani menemään laivan, jossa Cortez oli vietävä Hispaniolaan laillisesti tuomittavaksi. Mutta matkan alussa jo liukui kapinoitsija köysistään ja vartijainsa kynsistä, hyppäsi laivasta mereen ja pääsi uimalla maalle. Täällä haki hän turvaa muutamassa kirkossa, jonka pyhyys esti Velasquezia vangitsemasta häntä sen seinien sisäpuolella. Poliisit vartioivat kuitenkin yötä ja päivää hänen turvapaikkaansa, odottaen häntä kerrankin siitä lohkenevaksi. Niinpä kävikin. Eräänä iltana luiskahti Fernando herra ulos, — käydäkseen tervehtimässä muuanta kaunista tyttöä, joka päälle päätteeksi sattui olemaan läheistä sukua Velasquezille. Lemmen-sankari siinä yrityksessä vangittiin. Mutta loppupäätös koko jutusta oli — että käskynhaltian ja kapinoitsijan kesken rakentui sovinto. Cortez meni naimisiin mainitun neiden kanssa, jonka nimi oli Catalina Xuarez, nuorelle pariskunnalle syntyi poika, jolle Velasquez rupesi kummiksi, ja pian sen jälkeen nimitettiin Cortez tuomariksi Sant-Iagon kauppalaan, joka vasta oli perustettu ja josta myöhemmin tuli saaren pääkaupunki. Nyt alkoi Cortezille jonkun ajan makean-leivän päivät. Hän sai Velasquezilta melkoisen suuren plantagen eli kasvimaan ja joukon indiaaneja orjikkeen, jotka toimittivat kaikki varsinaiset maatyöt. Ennen pitkää oli maatila mitä kukoistavimmassa kunnossa, ja nuori pariskunta eleskeli siellä ihanat kuherruskuukaudet. Fernandon vaimo oli kaunis ja ylevämielinen, vaikutti häneen jalostuttavasi ja sai hänet luopumaan entisestä huikentelevaisuudesta lemmen-asioissa. Heidän varallisuutensa karttui myöskin päivä päivältä, ja muutaman vuoden perästä pidettiin Cortezia varsin varakkaana miehenä. Mutta Cortezin luonne oli kuin tulivuori. Hänen sydämensä pohjalla paloi salainen liekki, joka ainoastaan odotti sopivaa aikaa puhjetaksensa ulos tuosta tyveneltä näyttävästä pinnasta.

Ylempänä olemme kertoneet miten Juan de Grijalva tutkimusretkeltään Mexikossa lähetti ennakolta kotiin koko joukon kalleuksia laivassa, jota komentajana kuljetti aatelismies Alvarado. Tämä oli nyt laivoineen aarteineen saapunut Sant-Iagon satamaan. Ja hän tiesi kertoa kutkuttavia juttuja uudesta kultamaasta. Vasta nyt oli varsinainen Eldorado löydetty. Ja Alvarado voi todistaa tarinansa todeksi. Hänen tuomansa timantit, jalokivet ja kultaiset koristukset eivät antaneet epäilykselle sijaa. Kullanhimoiset miehet — ja semmoisiahan olivat melkein kaikki — syttyivät kuni kerrassaan palamaan, — palamaan tuonne Yukatan niemen toiselle puolelle, josta Alvaradon laiva oli tullut. Kuninkaan käskynhaltija itse päätti mitä kiireimmin toimittaa sinne uuden, pontevan retkikunnan, jonka tulisi valloittaa uusi maa ja ottaa sen äärettömät tavarat talteensa. Ken pantaisiin vain tämän suuren yrityksen etupäähän? Toinen espanjalainen hidalgo, aatelismies, toisensa perästä tarjoutui toimeen. Mutta Velasquez syystä pelkäsi että nämä, kun kaikki olisi loppuun toimitettu, irtautuisivat hänen vallastaan ja pitäisivät itse sekä aarteet että kunnian. Heidän tarjoumuksensa hyljättiin. Silloin ilmestyi maatilaltaan Fernando Cortez. Hän oli tunnettu rohkeana ja kekseliäänä miehenä, ja häntä näkyi suosivan onnen jumalatar. Hänen käytöksensä oli herttainen ja miellyttävä. Hän saattoi olla, kun niin vaadittiin, ihmeellisen lempeä ja anteeksi-antavainen, mutta myöskin viisas ja kylmä. Hänen tahtonsa oli terästä ja rautaa. Päätävissä kohdissa tiesi hän aina käyttää juuri sitä luonteensa puolta, jota tilaisuus vaati. Hän oli siten mies paikallaan, aivan omansa johtamaan ja taivuttamaan hurjaa, kullanhimoista seikkailijajoukkoa, pitämään kurissa lukuisaa parvea sankari-rosvoja, joiden tehtäväksi uuden Eldoradon valloittaminen uskottiin. Ja — mikä vieläkin oli vallan tärkeä seikka, jopa pääasianakin tässä kummallisten ristiriitain kultaisessa ajassa, jonka henki samassa hehkuu keltaista kultaa ja Kristinuskon kunniaa, — Fernando Cortez oli yltiöpäisyyteen saakka jumalinen mies, joka ei sallinut millekkään muulle näkökohdalle sijaa, jos hänen uskontonsa kunniaa ja voittoa kysyttiin. Kristinuskon sankareina hänen retkikumppaninsakin ilmestyivät, vieläpä täydestä vakuutuksestakin ja sydämen innollisuudesta; mutta Cortezissa oli tämä into yltynyt intohimoksi, joka, kuten saamme nähdä, joskus oli pimentämäisillään hänen terävän järkensä kirkkauden. Hän oli, jos saamme käyttää niin pyhätöntä vertausta, jonkinmoinen kristillisen sankariuden Don Quixote, joka ristiretkiä haaveillen pitää viattomia indiaaneja saastuttavina saraseeneina, rauhallisesti pyöriä tuulimyllyjä vimmatuina vihollisina. Mutta hän juuri oli mies, jota tarvittiin semmoiseen yritykseen kuin oli Mexikon valloitus. Ja Velasquez antoi ylipäällikkyyden Cortezille, jolla kaiken hyvän kukkuraksi oli puolisona hänen sukulaisensa ja jolta voi uskollisuutta odottaa. Ja Cortez suostui arvelematta ja ilolla. Ja siitä hetkestä lähtien antautuu hän tehtävänsä sielunsa koko pontevuudella, pyhittää koko elämänsä yhden tarkoituksen saavuttamiseen, — pakanallisen Mexikon valloittamiseen, Jumalalle kunniaksi ja Espanjan kukkaron täyttymiseksi.

Marraskuussa v. 1518 alkoi hän Sant-Iagossa varustella laivastoa, jolla alku-osa retkestä tuohon kultaiseen luvattuun-maahan oli suoritettava. Ja varustustyöt etenivät kuni tuulessa.

Mutta mitäs ollakkaan! Taaskin oli Cortezille tapahtuva harmillinen vastus juuri lähdön hetkenä. Syrjäytetyt hidalgot, jotka kateudella katselivat hänen johtavaa asemaansa, pääsivät puhumaan Velasquezille pahaa valitusta päälliköistä, ja arkaluontoinen kuninkaan käskynhaltia rupesi

epäilemään hänen uskollisuuttaan. Mutta Cortezkin sai hyvissä ajoin tiedon siitä, että hän oli joutunut huonoihin kirjoihin, ja eräänä aamuhetkenä tuotiin Velasquezille tuo odottamaton sanoma, että koko laivasto oli täysissä purjeissa. Käskeynhaltia ajoi tuota pikaa, paraimmalla ratsullaan nelistäen, satamaan, lähimmät upseerinsa mukanaan. Hän tuli juuri paraiksi nähdäkseen miten laivat jo keikkuivat selvällä meren selällä. Huomatessaan rantaan saapuneet ratsastajat, astui Cortez aseellisilla miehillä varustettuun veneeseen ja soudatti lähelle rantaa.

— Sillä tapaako nyt minun jätät? Varsin kohteliaat jäähyväiset! — huusi Velasquez.

— Suokaa anteeksi! — vastasi Cortez — aika rientää, ja joskus on asioita, jotka heti ovat pantavat toimeen. Onko teidän ylhäisyydellänne muuten mitään käskettävää? —

Ja Cortez heilahutti ylpeästi kättään jäähyväisiksi raivostuneelle käskeynhaltialle, soudatti veneen takaisin amiraalilaivalleen, astui siihen ja purjehti pois.

Trinidad nimisessä kaupungissa, joka on saman Cuba-saaren etelärannalla, astui Cortez maalle, istutti lippunsa ja kutsutti vapaa-ehtoisia yhtymään sen alle, yltiöpäisen ylpeään yritykseen.

Ja joka päivä tulvaili hänen luokseen rohkeita miehiä, jotka eivät muuta etsineet kuin hurjia seikkailuja. Näiden joukossa oli sadan paikoille sotureja, jotka olivat olleet muassa Grijalvan retkellä ja siten jo tunsivat jotenkuten mitä tällainen yritys merkitsi. Täällä vielä koetti Velasquez riistää Cortezilta päällikkyyden. Käsky tuli hänen ala-komentajalleen Trinidadissa että Cortez oli vangittava. Tätä ei kuitenkaan paikkakunnan komentomies uskaltanut, sillä retken päällikön valta näytti jo liian uhkaavalta. Itse ei Cortez kumminkaan vielä arvellut voimaansa riittäväksi, jonka tähden hän Trinidadista purjehti Havanaan, läntisen Cuban pohjois-rannalla. Siellä hän taas nostatti lippunsa ja uudisti kutsumuksensa asukkaille. Siellä suoritettiin myös lopulliset valmistukset, ja helmikuun 10 p:nä 1519 kokoontui laivat San-Antonio nimisen niemen edustalle, jossa Cortez astui maalle ja piti sotaväen-katselmuksen.

Laivoja oli yksitoista, vaikka kaikki joteskin pieniä. Suurin oli amiraalilaiva Capitana, 100 tonsin vetävä, kolme oli 70-80 tonsin vetävää, mutta loput avonaisia aluksia, karavelleja ja pieni sotapriki. Amiraalilaivalla oli Cortez itse ja kokenut merimies Antonio de Alaminos, joka ylipäällikkönä johti laivastoa ja joka ennen oli ollut muassa Colombon ja Grijalvan matkoilla. Laivaston merimiehistö nousi yhteen sataan henkilöön. Sotilaiden lukumäärä oli 553. Sitä paitse oli muassa 200 indiaania ja joku kymmenkunta indiaani-naisia. Sotilaista oli 45:lla pyssyt; loput olivat varustetut Toledo-sapeleilla ja peitseillä. Tykistöissä oli 10 kanoonaa ja 4 n.s. falkonettia eli pienempää tykkiä. Hevosväkeä oli 16 miestä ja ratsua. Tämän sotaväen jakasi Cortez 11:een lipulliseen. Laivojen lukumäärän mukaan pantiin kunkin lipullisen komentajaksi katteini, joka komensi maalla ja merellä. Nämä päälliköt olivat seuraavat: Juan Velasquez de Leon, käskeynhaltian sukulainen, Alonso Hernandez de Portocarrero, Francisco de Montejo, Christoval d'Olid, Juan d'Escalente, Pedro d'Alvarado, Francisco de Moria, Francisco de Salzedo, Juan d'Escobar, Alfonso d'Avila ja Geinez de Norte. Viimemainittu kuljetti sotaprikiä. Tykkiväen päällikkönä oli Francisco d'Orezco, vallan kuuluisa tappelijä. Itse komensi Cortez 11:tä lipullista, jota Capitana-laiva kuljetti ja jossa oli monta mainehikasta sotaherraa, m.m. Bernardo Diaz del Castillo, joka on kirjoittanut kertomuksen tästä merkillisestä retkestä, Diego d'Ordaz, Juan d'Escalente, Gonzales de Sandoval ja Pedro Alvaradon neljä veljestä. Amiraalilaivalla oli myöskin retkikunnan kaksi pappia: Juan Diaz ja Bartolomeo d'Olmeda.

Siten oli tämä retkikunta järjestetty, joka nyt lähti valloittamaan Anahuakin maata ja notkistamaan ikeen alle sen kansaa. Fernando Cortez oli siihen aikaan kolmenkymmenen kolmen vuoden vanha mies, siis uskaliaan sotapäällikön paraimmassa ijässä. Vasta-mainittu historiankirjoittaja Diaz del Castillo kertoo häntä vähän yli keskikokoa olevaksi, kalpeakasvoiseksi mieheksi, jonka mustat silmät säkenöivät rohkeutta ja päättäväisyyttä. Tämä hänen kirjavassa joukossaan vaikutti samalla kertaa kunnioitusta ja luottamusta. Esimerkillään ja pontevalla kaunopuheliasuudellaan tiesi hän innostuttaa väkeänsä aivan verrattomiin urostöihin tappelun kestäessä.

Semmoinen oli Fernando Cortez.

III. In hoc signo vinces.

Kun Roomalainen Konstantinus, jota sittemmin keisarina Suureksi sanottiin, aikoinansa lähti Galliasta sotaretkelle Maxentius keisaria vastaan, joka Roomassa oli anastanut hallituksen, rukoili hän, Konstantinus, kristittyjen Jumalalta apua ja suojelusta, koska tämä jumala silminnähtävästi oli auttanut hänen isäänsä ja siten osoittanut olevansa voimakkaampi kuin hänen omat pakanalliset jumalansa. Silloin näkyi päivä-sydännä Konstantinukselle ja koko hänen sotajoukolleen säteilevä risti taivaalla ja siinä kirjoitus: *In hoc signo vinces* (= tämän merkin turvissa voitat). Seuraavana yönä näkyi hänelle unessa Vapahtaja, joka käski hänen varustaa lippunsa samalla merkillä. Jutun kertoo "kirkkohistorian isä", hurskas piispa Eusebius. Ja Konstantinus varusti lippunsa sillä merkillä. Ja Konstantinus voitti Maxentius keisarin ja toisenkin kilpaveljen vielä ja tuli koko Roomalais-vallan keisariksi ja eli ja hallitsi onnellisesti kauan aikaa. Ja Kristinuskon teki Konstantinus maailman-vallan valtion-uskonnoksi ja otti itsekin kasteen, vaikkapa kuolinvuoteellaan vasta.

Siitä saakka on kristinuskon itse ollut maailmanvalta.

In hoc signo vinces oli kirjoituksena siinäkin sotalipussa, joka liehui Cortezin laivan mastonokasta. Se oli mustasta vaatteesta tehty lippu, kirjaeltu kullalla ja valkoisilla silkkinauhoilla,

jotka kuni liekit kiemuroitsivat punaisen ristin ympärillä. Sopivalla sotamerkillä lähdettiin siis Kristinuskon maailmanvaltaa laventamaan.

Sant-Antonion niemikukkulalta puhui Cortez ensi kertaa kokoontuneelle voimalleen. Papit vihkivät retkikunnan tuohon tärkeään tehtävään juhlallisella messulla ja asettivat sen Cortezin lempipyhimyksen, pyhän Pietarin, suojeluksen. Ja niin lähdettiin matkalle helmikuun 18 p:nä v. 1519.

Maaliskuussa tuli laivasto tuulen-ajossa Cozumel nimiseen saareen, joka on neljä maantiet. penikulmaa Yukatan niemen koillisesta rannasta. Täällä alkoi heti hurskas lähetystoimi. Cortez revitti alas kaikki asukkaiden jumalain-kuvat, mitkä hän tapasi heidän temppeleissään, ja ripustutti niiden sijaan ristiä ja neitsyt Marian kuvia. Rauhalliset Cozumellaiset eivät yrittäneetkään mitään vastarintaa, huomaten semmoisen peräti turhaksi rautapukuista ylivoimaa vastaan. Retkeläisten olosta tällä saarella ei olekaan sitten mitään muuta mainittavaa, kuin että Cortez äkki-arvaamatta erään kazikin palveluksesta pelasti tänne joutuneen Espanjalaisen, nimeltä Aqvilar. Tämä mies oli monta vuotta sitten saaren luona tapahtuneen haaksirikon kautta jäänyt asujameksi sinne, ja Cortez sai nyt hänestä terve-tulleen tulkin.

Cozumel saarelta purjehti retkikunta sitten pitkin Yukatanin pohjois- ja länsirantoja Campêche-lahtea alaspäin, jota uhkea väripuu-metsä seppelöitsi. Tabasko nimisen joen suussa laski laivasto ankkuriin. Siellä oli Grijalva harjoittanut vaihtokauppaa asukkaiden kanssa, jotka silloin osoittivat ystävällisyyttä. Mutta Cortezia kohtasi ihan toisenlainen tervehdys. Maan-asujamet tekivät jäykkää vastustusta, aavistaen aivan oikein vaaraa ja vainoa. Vasta tuiman taistelun kestätyään onnistui Cortezin päästä maille. Mutta kun Espanjalaiset saivat kiinteää pohjaa allensa ja pääsivät käyttämään pyssyjään ja tykkejään, taukosi toistaiseksi Tabaskolaisten vastarinta. Heidän pääkaupunkinsa Tabasko valloitettiin, ja Cortez joukkoineen vaelsi voittajana sen sisään. Aukkaat jättivät kaupunkinsa, — mutta seuraavana päivänä huomasi hämmästykseseen Cortez kaupungin ulkopuolella, Ceutla nimisellä tasangolla, uhkaavan sotajoukon. Ja parikymmentä tuhatta "villiä" sotilasta hyökkäsi hurjasti huutaen merentakaisten kuokkavieraiden kimppuun, taistellen vapautensa ja solvatus kotilieden puolesta. Kokonaisen tunnin tuiskui Espanjalaisten päälle tuhansittain nuolia ja heitokeihäitä, ja hengen ja kuoleman kaupalla taistelevat Tabaskolaiset jo ahdistivat niin läheltä ja ankarasti, että Espanjan miesten kävi mahdottomaksi käyttää tuliputkia ja sotataitoansa jollakin menestyksellä. Tähän asti oli indiaaneilla kuitenkin ollut tekemistä ainoastaan espanjalaisen jalkaväen kanssa. Hevosväki oli tehnyt kierroksen rynnätäkseen vihollisen selkään. Mutta nyt se tulena ja tuulena karkasi esiin metsästä, ja sitä johti Cortez. Indiaanit, jotka eivät koskaan olleet hevosta nähneet, sillä tätä eläintä ei ollut heidän maassansa, peljästyivät, arvellen miestä ja hevosta yhdeksi, ehkäpä ylikuonnolliseksi olennoiksi; ja kun rautapukuiset ritarit pitkine peitsineen ryntäsivät puoleksi alastomain vihollistensa väliin, joita pistettiin kuoliaaksi ja tallattiin hevosten alle, silloin oli pako näiden ainoana pelastuksena, — ja tappotanner jäi espanjalaisten huimurien haltuun. — Eräs Uuden-Espanjan aikakirjantekijä, Gomara nimeltään, kertoo hyvin uskottavasti, että tappelun kestäessä oli Espanjan suojelus-pyhä San Iago, ratsastaen harmaan-kimo hevosen seljässä, ilmestynyt inhimillisten maanmiestensä pariin ja tehokkaalla avullaan tuottanut heille voiton. Diaz del Castillo, valloituksen historian kirjoittaja, tunnustaa kuitenkin vaatimattomasti ett'ei hänen syntinen silmänsä saanut pyhimystä nähdä; hän oli vain huomannut että Francisco de Morian hevonen oli harmaan-kimo. Oli miten oli, mutta Espanjalaiset kunnioittivat Ceutla-tappelun muistoa siten, että rakensivat kirkon tälle paikalle, jossa heidän ristiretkensä ensimmäinen suuri voittopäivä oli sarastanut. Kirkko sai nimekseen: "Meidän voittoneitsyemme", *Nuestra Sennora della Victoria*, kuten sittemmin tänne perustuva ensimmäinen espanjalainen kaupunkikin.

Seuraus Ceutlan voitosta oli, mitä Cortez mielikin, rauhanteko Tabaskolaisten kanssa. He huomasivat enemmän vastustuksen turhaksi ja ehdoittivat rauhan itse. Tunnustivat Castilian kuninkaan yliherrakseen ja toivat Espanjalaisille hyvät harjakannut, nimittäin runsaasti ruokatavaroita, suuret pakat karttuuni-kankaita, melkoisen joukon kultakoristuksia ja — kaksikymmentä nuorta orjatarta, jotka hurskaat ristiretkeläiset pitivät hyvänä. Maakunnan kaziki lähti itse Espanjalaisten leiriin, ja häntä, kuten muitakin indiaaneja, jotka nyt lähestyivät täydellä luottamuksella, kohdeltiin ystävällisesti. Muutama lähteemme, Louis Thomas kirjassaan löytöretkistä, mainitsee että Tabaskolaiset "omaksuivat Kristinuskon", mutta Prescott ja muut tietävät vain mainita että Cortez täällä, kuten Cozumel-saarellakin, hävitti pakanalliset alttarit ja jumalainkuvat, pystyttäen sijaan ristiä ja neitsyt Marian sekä sen ajan tärkeimpien pyhimysten kuvia, jota toimitusta vastaan "indiaanit eivät tehneet mitään muistutuksia." Lähetystyö lienee siihen rajoittunut ja päättyi viimein juhlalliseen jumalanpalvelukseen, jossa koko sotajoukko marssi riemusaatossa. Sen jälkeen astuivat seikkailijat jälleen laivoihinsa ja ohjasivat kulkunsa Aztekien valtakuntaa kohden. Tabaskolaiset jäivät uusine jumalan-kuvineen oman onnensa nojaan.

Kiirastuorstaina 1519 laski vihdoin koko laivasto ankurinsa ensimmäiseen meksikolaiseen satamaan San-Juan de Ulua nimisen saaren luona, suuren indiaani-joukon kokoontuessa paikalle. Nämä nyt toista kertaa näkivät Euroopan laivoja rannoillaan, sillä tänne oli Grijalva matkallaan tullut. Pari suurta venettä, piroogia, lähestyi amiraali-laivaa, jonka maston-nokasta Castilian kuninkaallinen lippu liehui, ja koko joukko indiaaneja kapusi ylös kannelle, ystävällisiä elkeitä tehden. Cortezin tulkki Aqvilar, joka Tabaskossa oli rauhanhieromisia menestyksellä välittänyt, koki puhutella asukkaita, mutta hänä ei ymmärtänytkään Aztekien kieltä, joka melkoisesti erosi siitä Maya-kielestä, jota Tabaskossa puhuttiin. Siitä pulasta pelasti Cortezin muuan henkilö, joka tästä lähtien oli näyttävä varsin tärkeää osaa Meksikon valloituksen merkillisessä näytelmässä. Tabaskolaisilta saatujen orjattarien joukossa sattui, näet, olemaan yksi, joka täydelleen taisi sekä

Maya- että Aztekien kieltä, sillä hän oli syntyään Mexikolainen. Hänen isänsä sanotaan olleen ylhäinen kaziki, jonka kodista Tabaskolaiset muka olivat hänet ryövänneet. Marina — niin nimittivät häntä Espanjalaiset — oppi sukkelasti myöskin Castilian kieltä, "joka hänelle tuli rakkauden kieleksi," ja oli koko retken kestäessä Cortezin viehättävänä Valkyyriana, verrattomana sodan suojelus-impenä, jota ilman ehkä Cortez kaikkine kumppanineen olisi, kunnian ja kiitoksen asemesta, saavuttanut ennen-aikaisen haudan Mexikon ylängöillä. Marinaa ylistävät Uuden-Espanjan aikakirjain tekijät ihmeteltäväksi impyeksi sekä henkisten että ruumiillisten ominaisuuksien puolesta. "Hän oli" — sano heistä yksi — "kaunis kuin jumalatar ja ansaitsi arvonsa Cortezin saattolaisena." "Hän tulikin hyvin läheiseen yhteyteen Cortezin kanssa," mainitsee toinen.

Mutta yksistään tulkkinakin oli Marina verrattoman hyvä olemassa. Sanotussa tilaisuudessa San-Juan de Uluan luona nyt sai Cortez hänen kauttansa tietää että laivalle kiivenneet indiaanit olivat Mexikon mahtavan keisarin Montezuman alamaisia sekä että tämä juuri vähää ennen oli valloittanut heidän maansa. Nämä indiaanit osoittivat kuitenkin rauhallista mieltä, ja koko sotajoukko kävi maalle ilman mitään vastustusta heidän puoleltansa. Espanjalaiset asettuivat leiriin sille paikalle, jossa nykyinen kaupunki Vera Cruz sijaitsee, ja maan-asukkaat toivat heille kaikki tarpeelliset ruokavarat. Seuraavana päivänä ilmestyi leiriin Cortezia tervehtimään Mexikon käskynhaltia Teuthile, loistava seurue ja vähän kultaisia tervetuliaisia muassaan. Cortez vastasi lähettämällä heidän keisarilleen kourallisen joutavia kiiltokaluja ja erään sotamiehenkypärin, jota Teuthile katseli mielihyvällä ja halusi panna menemään Montezumalle. Se saataisiin takaisin täynnänsä kultaa! Keskusteltiin sitten kaikessa ystävyudessa, ja Cortez ilmoitti Mexikon käskynhaltialle aikovansa lähteä Aztekien keisaria tervehtimään. Tätä orpanoimista arveli Teuthile kuitenkin hieman sopimattomaksi ja ilmoitti puolestaan mielipahansa vieraiden aikomuksen johdosta.

Haastelun kestäessä oli Cortez huomannut että useat käskynhaltian palvelijoista piirtelivät jotakin pitkille vaateliuskoiille, ja lähemmin katsellessa saatiin nähdä että indiaanit tuota pikaa olivat älykkääseen järjestykseen maalanneet Espanjalaisten kuvat heidän omituisissa puvuissaan sekä kuvia heidän aseistaan ja "meritaloistaan," kuten indiaanit laivoja nimittivät. Tämä oli Aztekien mainiota kuvakirjoitusta, sukkelasti suoritettua ja vallan käytännöllistä. Kirjoitus oli lähetettävä keisarille, ja vakuutettuna siitä päätti Cortez antaa noille kuvioille täydellisen loiston, näyttämällä kirjoittajille sotajoukkonsa uljasta niausta ja tykkien tulta. Vaikutus tästä olikin valtava. Mexikolaiset säpsähtivät kovasti pyssyjen ja kanoonain paukuessa, ja muutamat rupesivat pitämään merentakaisia vieraita puolijumalina. Tieto heidän tulostaan lähetettiin tulisimmassa kiireessä Montezumalle. Juoksijain kautta, joita vaihdettiin lyhykäisten taivalten päästä, saatettiin sanoma muukalaisten maahan-tulosta kolmessa vuorokaudessa pääkaupunkiin, vaikka matka rannikolta Tenochtitlaniin oli 80 penikulmaa. Oiva postilaitos todellakin, kun ottaa huomioon että Mexikolaisilla ei ollut hevosia. Seitsemän päivän perästä tuli keisarillinen vastaus, jonka Teuthile saattoi Cortezille. Montezuma ei suvainnut vastaan-ottaa vieraita pääkaupungissaan, mutta tätä kieltävää vastausta seurasi kuitenkin samassa suurenmoinen lahjoitus, jonka sata kantajaa saattoi Espanjalaisten leiriin. Siinä oli kilpiä, kypäriä ja rintahaarniskoja, joissa useat levyt ja koristukset olivat selvää kultaa; siinä oli kaula- ja rannerenkaita samasta metallista; siinä oli varvikkaita, viuhkaimia, höyhentyttöjä ja kypärikoristuksia kirjavista höyhenistä, joita oli yhteen-punottu kulta- ja hopealangoilla ja runsaasti varustettu helmillä ja jalokivillä; siinä oli eläimiä ja lintuja valetusta ja taotusta kullasta, kaikki mitä kauniinta taidetyötä; siinä oli esirippuja, mattoja ja viittoja puuvillakankaasta, joka oli hienoa kuin silkki, kimalteli kirjavista väreistä ja oli kirjaeltuna höyhentyöillä, jotka vetivät vertoja kauniimpiin maalauksiin. Sitä paitse oli siinä neljäntäkymmentä täydellistä pukua puuvillakankaasta sekä pääkaupunkiin lähetetty espanjalainen kypäri, kukkaroilleen täynnään kultamuruja. Mutta suurinta ihmetystä herätti kaksi kiekkoa, isoja kuin vaununrattaat, toinen kullasta, toinen hopeasta. Kultakiekko, joka kuvaili aurinkoa, oli kauniisti kirjaeltu kasvien ja eläinten korkokuvilla. Se oli kolmekymmentä panna eli kämmenystä ympärimitaten, ja arvo laskettiin olevan kaksikymmentä tuhatta *pesos de oro*, noin 1,220,000 Suomen markkaa, mikä raha siihen aikaan oli maailman suurillekin suurenmoinen summa. Hopeakiekko, joka kuvaili kuuta ja oli yhtä suuri, painoi 50 naulaa.

Siinähan oli todisteita jokseenkin selviä Mexikon valtakunnan rikkauksista ja sen asukkaiden taidollisuudesta. Ja nämä kalliit lahjat, jotka kerrassaan levitettiin hämmästyneiden vieraiden silmien eteen, kiihoittivatkin heidän intoansa ylimmillään. Tähänkös olisi sopinut tyytyä? Mitä vielä! Pakanain aarteet tuli kristillisen retkikunnan ryöstää viimeiseen kultaaihuikkaan asti, — vähät siitä oliko tämä kaukainen kansakunta koskaan häirinnyt yhtäkään kalpeaihoista ihmistä. Cortez ilmoitti, pitäen tuodut lahjat hyvänä, ettei hän ensinkään aikonut luopua aikeestaan lähteä "tervehtimään" Aztekien keisaria, minkä yrityksen muka se suuri Kastilian hallitsija, jota hän totteli, oli antanut hänen toimekseen. Hän lupasi kuitenkin pysyä leirissään kunnes sanoma Espanjalaisten aikomuksesta saataisiin Montezumalle; — ja lähettiläät lähtivät taasen matkalle pääkaupunkiin.

Kymmenen päivän perästä palasi Teuthile takaisin Espanjalaisten leiriin, tällä kertaa sillä jyrkällä vastauksella Cortezille, ett'ei hän koskaan voisi toivoa saavansa lupaa tulla Mexikon pääkaupunkiin ja että kaikkein viisainta häneltä olisi palata takaisin hallitsijansa luo ja viedä saamansa lahjat Montezuman terveisinä mukanaan. Ja nytkin seurasi kieltävää vastausta suurenmoiset lahjat, kiellon karvouden lieventämiseksi.

Mutta mikä oli sitten Montezumalla syynä tuohon kieltoon? Ja miksi hän niin runsailla hyvityksillä koki taivuttaa vieraita? Miten voi mahtavan valtakunnan keisari siihen määrään peljätä niin

pientä soturijoukkoa? Olihan hänellä itsellä suuret ja hyvin harjoitetut sotajoukot. — Asia on mitä omituisimpia historiassa; ja näyttääpä siltä kuin joku *Nemesis divina*, taivahan kosto, joskus lähettäisi varoituksiaan maailman mahtaville kummallisten ennustusten muodossa. Meidän tulee muistaa että, kuten edellisessä olemme kertoneet, Aztekien suku oli Anahuakiin saapunutta valloittajaheimoa ja että se kovasti kyllä rasitti kukistamiaan alkuperäisiä heimokuntia. Oli nyt olemassa vanha tarina, — josta myöskin jo olemme sivumennen huomauttaneet, — että, näet, Mexikon ikivanha, mutta mennyt kultainen aika kerran oli palaava takaisin poistuneen valkoihaisen miehen kanssa, joka oli jumalallista alkuperää ja Anahuakin hyväntekijä. Tuon kultaisen aikakauden kestäessä oli koko maa tuottanut hedelmiä ilman ihmisen avutta; jyviä kantava tähkäpää oli niin suuri, että yksi mies tuskin jaksoi sitä nostaa; ilma tuoksui alituisesti, täynnänsä hyvänhajuisinta lemua; sanalla sanoen, koko ääretön maanpiiri oli tämän viisaan hyväntekijän hallitessa yhtenä ainoana yrttitarhana. Quetzalkoatl, ilman jumala, oli tarinan mukaan ollut ko'okas, pulska, kalpea-ihoinen mies, jonka pitkä parta aaltoili kauas alas hänen rinnoilleen. Yksi ylijumalista oli häneen suuttunut ja ajanut hänet maasta pois, maasta, jota hän niin runsaasti oli siunannut. Quetzalkoatl lupasi kerran maailmassa tulla takaisin jälkeläisineen ja silloin neuvoillaan ja opetuksellaan taasen tehdä maan onnelliseksi Sen luvattuaan nousi hän laivaansa, joka oli käärmeen-nahasta tehty, ja purjehti itäänpäin, takaisin alkuperäiseen kotiinsa. Tämä merkillinen tarina oli juurtunut syvälle Aztekien kansakunnan uskoon, eikä keisari Montezumakaan epäillyt ennustuksen toteutumista. Ja siinä oli perus-syy hänen pelkoonsa, kun nyt sanoma tuotiin valkoisten vieraiden tulosta maahan, siinä syy hänen erinomaiseen vieraanvaraisuuteensa, jolla hän koetti saada heitä hyvällä lähtemään tiehensä. Jos he todellakin olivat Quetzalkoatlin jälkeläisiä, niin oli arvatunkin heidän aikomuksensa kukistaa hänen valtansa; — ja valloitusta helpoitaisi, kuten Montezuma kyllä huomasi, se seikka, että hänen alamaisissaan löytyi paljon tyytymättömiä, miekalla kukistettuja aineksia, jotka varsin mielellään pudistaisivat Aztekien ikeen niskoiltansa. — Ehkä saataisiin vieraat runsailla lahjoilla lähtemään. Eihän kiitollisuuden tunne kokonaan poistu turmeltuneidenkaan ihmisten rinnasta, saatikka sitten niiden, jotka ovat jumalallista alkuperää.

Mutta Montezuma ei oikein tuntenut Quetzalkoatlin jälkeläisiä. Hänen ei olisi tullut käyttää niin jaloluontoisia keinoja saadakseen heitä poistumaan. Lähettämistään aarteista ei hän saanut mitään kiitoksia tunnottomilta vierailtaan, vaan näiden röyhkeys päin vastoin paisui, mitä enemmän kultien näky kutkutti heidän aistimiensa himoa. Tuskin olivat lähettiläät ilmoittaneet hallitsijansa toivomuksen ja kohteliaasti pyytäneet muukalaisia lähtemään, ennenkun Cortez vastasi:

— Nyt enemmän kuin koskaan ennen mielin minä oppia tuntemaan teidän hallitsijaanne persoonallisesti. Minä en millään muotoa voi palata hallitsijani luo, ennenkun olen päässyt pitkän matkani perille. —

Cortez, näet, kyllä huomasi että Montezuman menetystavassa piileili epäröisyyttä ja pelkoa; ja tämä seikka häntä suuresti rohkeutti yhä yltyvään ylpeyteen. Hänen jyrkkä vastauksensa säikähytti kovasti keisarin lähettiläitä, jotka tuskin olivat voineet uneksiakaan että kukaan uskaltaisi osoittaa uppiniskaisuutta Mexikon mahtavaa hallitsijaa vastaan.

Mutta vielä enemmän he hämmästyivät, kun kummallinen, rohkea ritari päälle päätteeksi rupesi — soimaamaan lähettiläitä ja heidän keisariansa epäjumalanpalvelijoiksi ja perkeleen lapsiksi, joita hän, Fernando Cortez, oli tullut pelastamaan hänen saatanallisen majesteetinsa kynsistä. Se oli kieltä, josta lähettiläät ymmärsivät vain sen verran, että muukalaiset kuokkavieraat, kiitokseksi kaikista saamista runsaista lahjoista, nyt aikoivat syödä heidät karvoineen päivineen. Kauhistuksissaan tämmöisestä kohtelutavasta poistuivat he tietysti heti Espanjalaisten leiristä, ja kaikki välipuheet keskeytettiin.

Seuraavana aamuna ei näkynyt yhtäkään "villiä" leirin seutuvilla. Vaihtokauppa, jota sotamiehet tähän saakka olivat harjoittaneet asukkaiden kanssa, taukosi kerrassaan, kaikkalainen yhdistys kummankin kansakunnan välillä oli yht'äkkiä katkaistu, runsaat ruokatavara-kuormat, joita indiaanit olivat leiriin kuljettaneet, jäivät kerrassaankin tulematta. Pian kyllä rupesi nälkä vinguttamaan ristiretkeläisten vatsoja, ja nälkäisiä ihmisiä on aina ollut varsin vaikea pitää kurissa.

Rohkeat soturit rupesivat täyttä totta nurkumaan, eikä aikaakaan, ennenkun enemmistö oli huomannut että koko yritys oli mitä mielettömintä uhkapeliä ja että ainoa viisas keino oli palata takaisin luotettavien lihapatojen luo Cubaan. Nälkä on vihollinen, jonka kanssa ei rohkeinkaan soturi ota ajan pitkään otellaksensa. Sitä paitse vaivasi retkeläisiä kovasti kuumuus ja näiden maanäärien myrkylliset sääkset. Kapinan liekki oli syttymäisillään, ja täyttä kurkkua huusivat sotamiehet Cubaa; mutta silloin pelasti Cortezin kaksi onnellista sattumaa. Ensimmäinen oli se, että hänen kekseliäänsen päähänsä pisti uutiskunnan perustaminen. Hän ilmoitti aikomuksensa heti ja nimitti yhteen menoon ja enemmittä mutkitta uuden, perustettavan paikkakunnan virkamiehet, noudattaen tietysti tässä toimessa samaa järjestelmää, jota hänen synnyinmaassansa pidettiin tapana. Tuomareiksi, raatimiehiksi ja polisimestareiksi nousivat yht'äkkiä miehet, jotka vast'ikään olivat purreet hammastaan kiukusta. Itsestään ymmärrettävä on että Cortez mainiolla kaunopuheliasuudellaan tietysti myöskin osasi saattaa selville kaikki ne edut, joita tästä yrityksestä lähtisi. Mikä ei voinut päästä virkamieheksi, hän ainakin tuli onnelliseksi ja itsenäiseksi talon- ja maan-omistajaksi. Espanjalaisten tunnettua ylpeyttä ja turhamaisuutta onnehikas tulevaisuus tietysti kovasti paisutti, — ja nureksijat rupesivat vaikenemaan. Nimitetyt virkamiehet tekivät uskollisuus-valansa Kastilian kuninkaalle; ja mitäs muuta kuin kaikua: huraa!

Nyt astui Cortez taas esille ja ilmoitti luopuvansa retkikunnan päällikkötoimesta, jättäen Velasquezin nimikirjoituksella varustetun valtakirjansa vasta nimitettyjen virkamiesten käsiin ja kehoittaen heitä ryhtymään uuden ylipäällikön valitsemiseen. Tämä juhlallinen näytelmäkohtaus päättyi tietysti siihen, että samat mahtavat herrat nyt kaikin mokomin pysyivät Cortezia pysymään paikallaan. Hänelle laadittiin hänen katolisen Majesteetin nimestä uusi valtakirja, jota kuitenkin muutamat Velasquezin puoluelaiset vastustivat. Mutta tähän vastalauseeseen vastattiin sotajoukon kaikkein suurimman enemmistön puolelta raikuvalla eläköön-huudolla Cortezille, ja osa tyytymättömiä vietiin kahleissa laivoihin.

Uusi kaupunki sai nimekseen *Villa rica de la vera Cruz*, s.o. totisen ristin rikas kaupunki.

Toinen sattuma, joka tuli juuri tämän kiireellisen perustuspuuhan päättäväisiksi ja kerrassaankin tukki suun kaikilta kapinoitsijoilta, oli seuraava. Viisi indiaania nähtiin, rauhallisia elkeitä tehden, lähestyvän Diaz del Castillon etuvartijoita. Pian saatiin tietää että he tulivat lähettiläinä Zampoalan kazikin luota. Tämä tahtoi, ilmoittivat he, tehdä ystävyysliittoa vieraiden kanssa, joiden urostöistä Tabaskossa hän oli saanut kuulla ja joista hän toivoi saavansa auttajia, — vapahtajia Aztekien ikeestä, jota hänen kansansa kantoi. Sentähden kutsuivat lähettiläät vieraita ystävällisesti Zampoalaan Totonakialaisten maassa.

Kutsumukseen tietysti suostuttiin suurella riemulla, ja koko sotajoukko lähti liikkeelle kuni tuulessa, päästäkseen mitä kiireimmiten paremmille leiville. Saavuttiin Zampoalaan. Se oli joteskin suuri, väkirikas kaupunki, parin päivä-matkan päässä Espanjalaisten leiristä, ja kutsuvieraita tervehdittiin maan tapojen mukaan erinomaittain kohteliaasti. Kaksikymmentä ylhäistä indiaania ihantavissa pukimissaan tuli vieraita vastaan, jotka saatiin kazikin linnaan, missä tämä piti heille, kuten heidän historioitsijansa mainitsee, erinomaittain järkevän ja samalla kauniin puheen. Seikkailijat saivat nyt yltäkyllin syödäkseen ja mukavat suojat maataksaan. — Mutta Cortez ei tahtonut veltostuttaa sotilaitaan tyhjäntoimittajan elämällä. Muutaman lepopäivän perästä pani hän heidät työhön, nimittäin rakentamaan sitä uutta kaupunkia, joka jo oli saanut nimensä ja virkakuntansa. No, hakattiin, sahattiin, väännettiin ja veistettiin nyt kaikkein voimien ja tarmoien takaa, jotta pian saataisiin turvapaikka, johon tarpeen tullessa sopi vetäytyä. Sekä upseerit että sotamiehet puuhailivat otsansa hiessä. Zampoalalaiset heitä ahkerasti auttoivat, ja ennen pitkää olivat kaupungin linnoitustyöt ehtineet sille kannalle, että Cortez arveli varustuksia kyllin vahvoiksi kestäväksi mitä hyökkäystä hyvänsä indiaanien puolelta.

Kun nämä perustustyöt oli suoritettu ja kirkkokin rakennettu, ryhtyi Cortez, uskonnollista ohjelmaansa noudattaen, pakanain käännättämiseen, joka toimi täällä oli vähällä saattaa hänet perikatoon. Eräasen indiaanien epäjumalan-palvelukseen, johon paljon väkeä oli kokoontunut ja jossa, kuten mainitaan, ihmishäiriönä oli toimitettava, tuli Cortez useine asetoverineen saapuville ja kielsi pakanallisen juhlallisuuden jatkamista. Närkästyneinä tästä kiihoittivat pakanain sielunpaimenet laumaansa hyökkäämään rohkeiden häiritsijäin kimppuun, ja oivallinen ottelu alkoi. Sadottain indiaaneja piiritti vanhan pyhäpaikan solvaajia, ja kauheiden kirousten kaikuessa heiluivat villien aseet vieraiden ympärillä. Mutta Cortezin kylmäverisyys ja uljuus piti paikkansa. Heti huomaten tehtävänsä, iski hän kiinni etevimpään läsnä-olevista kazikeista ja kohotti Toledo-säilänsä hänen päänsä päälle, jota esimerkkiä useat hänen tovereistaan tuossa paikassa noudattivat, tarttuen hekin puolestaan toisiin ylhäisiin indiaaneihin. Hämmästyneinä tästä sukkelasta tempusta pysyivät kazikit itse väkeänsä asettumaan, — samalla kun Marina, joka oli seurannut Cortezia pakanain temppeliin, heidän omalla kielellään selvitti että jokainen hyökkäys Cortezin ja hänen toveriensa henkeä vastaan kääntyisi takaisin hyökkääjien päälle, jotka siten kadottaisivat sen suojeluksen, jota heille oli luvattu Montezumaa vastaan, jonka ystävyys ei Zampoalalaiset eivätkä muut asukkaat Totonakiassa enää kuitenkaan voisi päästä.

Totonakialaiset olivat, näet, vähää ennen, luottaen Cortezin voimalliseen apuun, vanginneet Mexikon keisarin veronkiskojan, ja tämän seikan juolahtaessa muistiin vaikenä villien huudot. He heittivät aiotun kosto-hyökkäyksen sikseen, vaikkapa olikin solvattuna vanhan temppelin kunnia. Silmänräpäyksessä käyttäen hetken mieli-alaa, käski Cortez miehiänsä repimään alas epäjumalain kuvat. Ja miehet, jotka ainakin osaksi olivat melkein yhtä yltyöpäisiä oman uskontonsa haaveksijoita kuin heidän päällikkönsä itse, kävivät heti käsiksi hävitystyöhön. Pakanain suuret, puiset jumalain-kuvat syöstiin alas alttareiltaan, ja romahtaen vyöryivät ne sen kukkulan juurelle, jossa temppeli sijaitti. Sitten sytyttivät Espanjalaiset rovion, ja kauhistuneen indiaani-kansan katsoessa paloivat vanhat pyhitetyt puupölkkyt poroksi.

Mutta toisia jumaluuksia tuotiin sijaan, — eikä suinkaan pakanallisia puupölkkyjä, vaan kaunis neitsyt Marian kuva, joka pääsi niiden entiselle paikalle alttarilla, johon se asetettiin juhlallisen katolilaisen messun kaikuessa, jonka toimitti isä Olmedo kaikella kirkollisella loistolla ja joka, kuten espanjalaiset historioitsijat väittävät, "teki suuremmoisen vaikutuksen villeihin Totonakialaisiin." — Tällä toimituksella oli nämä pakanat nyt käännetyt Kristinuskoon.

Jonkun aikaa tämän onnellisesti suoritetun käännetytyön perästä lähetti Cortez kirjeen sekä suuren osan niistä lahjoista, jotka hän oli saanut Montezumalta, kuninkaallensa Carlos I:lle (keisari Kaarle V:lle, 1516-1556). Lähetyksen toimittivat Villa rica'n tuomarit Montejo ja Portocarrero, joille sitä varten annettiin laivaston paras alus. Tämä lähti matkalle Villa rica'sta heinäkuun 26 p:nä 1519 ja saapui Espanjaan lokakuussa. Mainitut herrat toimittivat sitten Sevillan hovissa asiansa, joka tuotti seurauksia, joista vast'edes saamme mainita.

Tämän lähetytyksen lähdettyä matkalle Villa rica'sta, syttyi seikkailijain joukossa taas kapinallinen vehke. Muutamat tyytymättömät, jotka eivät arvelleet Mexikon valloituksesta kuitenkaan mitään tulevan ja joiden etupäässä oli pappi Juan Diaz, yrittivät salaviihkaa anastamaan yhden laivoista,

purjehtiaksensa Cubaan, jossa Velasquezille annettaisiin tieto tähän asti tehdyistä löydöistä; mutta Cortez sai vihiä vehkeestä, kapinoitsijat pantiin vastaiseksi kahleisin — ja koko laivasto upotettiin mereen. Sillä oli kaikki vastaiset pako-yritykset ehkäisty, eikä retkeläisten edessä enää ollut muuta kuin voitto tai kuolema. Useat tosin tätä Cortezin uskaliasta hanketta kovasti moittivat ja häntä jo syytettiin kavaluudestakin, mutta viisas päällikkö ymmärsi ystävänsä kautta tehdä uskottavaksi että laivat olivat madonsyömäin kautta käyneet peräti kelvottomiksi. Hän oli itse olevinaan kovasti pahoillaan tuosta pakollisesta hankkeestaan, mutta piti sitten pontevan puheen, kuvaillen miehilleen Mexikon aarteita, ikuisen maineen loistoa ja Kaikkivaltiaan kiitosta Kristinuskon sankareita kohtaan. "Tämän merkin turvissa voitat." — Ja puhe päättyi yksimieliseen, tuliseen huutoon: Mexikoon! Mexikoon!

IV. Xikotenkatl.

Elokuun 16 p:nä 1519 lähti retkikunta matkalle Villa Ricasta. Siinä oli 500 miestä jalkaväkeä, 14 ratsumiestä ja 6 tykkiä sekä totonakialainen apujoukko, jossa oli tuhat nuorta sotilasta ja yhtä paljon kantajia sekä noin 50 etevimpien perhekuntain jäsentä Zamapoalasta. Villa Ricaan jätettiin 50 miestä jalkaväkeä, kymmenen hevosta ja vahvin tykistö sekä komentajaksi majori Escalante.

Ensimmältä kävi Espanjalaisten retki kuuman ilmavyöhykkeen kaunisten seutujen läpi, mutta vähitellen nousiin ylänne-tasangolle. Pian näkivät he edessään korkeita vuorihuippuja, jotka kohosivat tasangolta. Oikealla yleni, valtava Sierra Madre tummine havumetsineen, etelässä korkea Orizaba valkoisessa lumipuvussaan. Euroopalaisten jalkojen juurella levisi muhkeita maisemia niittyineen, virtoineen ja metsineen; ja niiden välistä tervehtivät seikkailijain silmiä somat indiaani-kylät herttaisten kukkakenttien ympäröiminä. Himmeä valoviiva taivaan-rannalla, muistutti sotilaita valtamerestä, jonka takana oli kaukainen kotimaa, jota moni heistä ei enää olisi näkevä.

Retken jatkuessa muuttui ilmanala. Kylmät tuulet, värityttävät rankkasateet ja pieksevät rakeet saattoivat retkeläisille paljon kärsimyksiä. Paremmin puetut Espanjalaiset kestivät toki jotakuinkin, vaikka moni heistäkin sairastui ja Cortez itse sai tilapäisen kuumeen; mutta varsinkin Totonakialaiset, kuuman ilmavyöhykkeen asukkaat, saivat monta aukkoa riveihinsä.

Maa kävi kolkoksi ja hirvittäväksi niinkuin ilmanalakin. Tie kiemuroitsi pitkin Cofre de Peroten harjaa, taivaankorkuisten, tulta ruiskuttavien vuorien sivutse, laavan ja tuhan peittämien tanterien poikki. Usein kävi polku kauheiden kuilujen ja syvyyksien partaalla, joiden pohjalla seikkailijamme näkivät tropiikien kukoistavan kasvullisuuden.

Mutta jo marssi uupunut joukko Sierra del Agua nimisen vuorisolan läpi, ja pian levisi heidän edessään lauhkeampi maa, melkein Etelä-Euroopan kaltainen. Seudut osoittivat huolellisen viljelyksen merkkiä, vaikka tämän tuotteet olivat suurimmaksi osaksi ihka uusia Espanjalaisten silmille. Kaikkialla huomasivat he agave-istutuksia ja eri kaktus-lajeja.

Indiaanit niissä kylissä, joita he tapasivat tiellään ja joista useat olivat varsin väkirikkaita ja suuria, osoittivat kaikkialla rauhallista, ystävällistä mieli-alaa — niinkauvan kuin itse saivat olla rauhassa. Eräässä paikassa kuitenkin, kun Cortez — laiminlyöden kaikki järkevyyden lait, kuten tavallista milloin vain hänen uskontonsa oli kysymyksessä — taas yritti tyrkkimään kyläläisille neitsyt Marian ja muita kuviansa, tekivät he vastarintaa, ja pienempi kahakka syntyi, joka onneksi pian päättyi ilman mitään mainittavaa seurausta.

Mutta kun seikkailijat olivat saapuneet Tlaskala, s.o. Leipämaa, nimisen pienen vapaavaltion alueelle, kohtasi vastukset, jotka kauvemaksi aikaa keskeyttivät heidän retkensä Mexikoon. Ja kuitenkin oli Espanjalaisten vähäinen sotavoima juuri Tlaskalasta saava päättävästi tehokkaan avun, jota ilman he luultavasti eivät koskaan olisi päässeet Mexikon mahtavan valtakunnan herroiksi.

Tlaskalaiset olivat sotaisaa, urhoollista kansaa, jotka eivät tietäneet kuolemaa peljätä. Cortez laskee heitä olleen puoli miljoonaa ihmistä, joita hallitsi eri kyläkuntien edusmiehet yhdessä neljän "vanhimman" muodostaman neuvoston kanssa. He olivat suurella rohkeudella ja kunnolla torjuneet Mexikon sotajoukkojen hyökkäyksiä maahansa, ja Cortez nyt kernaasti olisi tehnyt liiton tämän urhean heimon kanssa, joka oli vihamielinen sille mahtavalle keisarikunnalle, jota hän oli tullut hävittämään. Tässä tarkoituksessa lähetti hän neljä ylhäisintä Zampoalalaista pyytämään sotajoukolleen vapaata kulkua heidän maansa läpi. Mutta Tlaskalan senaati ei tahtonut kuulla puhuttavankaan semmoisesta ehdotuksesta. Cortezin lähettiläät pidätettiin panttivankina, ja vapaavaltion sotajoukkojen päällikkö sai käskyn ko'ota voimansa ja viipymättä lähteä liikkeelle puolustamaan Tlaskalan aluetta. Todellakin kunnollinen kansakunta, joka ymmärsi panna arvoa sekä sisälliseen että ulkonaiseen itsenäisyyteen ja vapauteen.

Mainittu sotapäällikkö, joka nyt sai toimekseen torjua ulkoapäin uhkaavaa vaaraa, oli miehuullinen Xikotenkatl, miellyttävä ilmiö, kuten koko hänen kansansakin.

Useampia päiviä turhaan odotettuansa lähettiläiden palaamista, lähti Cortez viimein elokuun 30 p:nä joukkoineen liikkeelle leiristään ja syöksi kapean muurin-aukon läpi sisään Tlaskalan alueelle. Tämä muuri, joka oli rajana vapaavallan ja Mexikon valtakunnan alueen välillä, ei ollut sotamiehillä varustettu. Mutta kun Cortez ratsuväen kanssa oli päässyt vihollisen alueelle, ryntäsi häntä vastaan melkoinen joukko sotilaita, ja ratsumiehet saivat kestää ankaran kahakan. Nämä indiaanit eivät näkyneet "yhteen-kasvanutta miestä ja eläintä" niinkään pelkäävän, vaikka hekin nyt ensimmäisen kerran näkivät mokomia kummallisia otuksia. Espanjalaiset menettivät tässä

ensimmäisessä kahakassaan Tlaskalan urhoollisiasotilaita vastaan kaksi hevosta, jotka kuolivat haavoihin, joita niihin indiaanit iskivät oivallisilla puumiekoilla, — aselaji, jota Espanjalaiset pian oppivat pitämään kunniaissa. Osa ratsumiehiä sai myöskin hyvät haavat. Vasta kun espanjalainen jalkaväki ja tykistö tuli väliin, väistyivät Tlaskalaiset. Mutta tämä tappelu olikin heidän puoleltaan ainoastaan vähäpätöinen kahakka. Seuraavana päivänä ryntäsi Espanjalaisia vastaan Tlaskalan koko sotavoima, johon nyt oli liittynyt myöskin Otomi nimisen naapurheimon hurjuudesta tunnetut sotilaat. Koko indiaani-armeijaa johti sotapäällikkö Xikotenkatl itse.

Se oli suurin sotavoima, mitä uhkarohkea valloittajajoukko vielä oli nähnyt edessään. Espanjalaiset kirjoittajat kehuvat siinä olleen noin 80,000 miestä, lukumäärä, jonka kuitenkin ainakin osaksi heidän vilkas mielikuvituksensa lienee luonut. Mutta tässäkin miesluvun puolesta epätasaisessa taistelussa voitti Cortezin hurjapäinen joukko. Ryntäävät indiaanilaumat viskattiin takaisin sen suljetuista riveistä kuin meren aallot kalliosta. Toinen hyökkäys toisensa perästä torjuttiin. Espanjalaiset avasivat rivinsä ainoastaan antaaksensa ampumakoneilleen sijaa puhaltamaan pois joukottain vihollisia. Viimein väistyi, kun väistyikin, oudon tulituiskun edestä Tlaskalan sotapäällikkö, ja Espanjalaiset jäivät tappotanteren herroiksi. Mutta he kyllä olivat oppineet tuntemaan ja kunnioittamaan vihollisensa rajua rohkeutta.

Vaikka voittajana ollen ei Cortez katsonut sopivaksi tunkeutua syvemmälle vapaavaltioon, vaan asettui leiriin muutamalle mäelle lähellä tappelutannerta ja pani menemään uuden lähetystön vihollisten pääkaupunkiin. Mutta lähetystö sai vastauksen, joka oivallisesti osoittaa että Tlaskalaiset olivat kansaa, "joka ei voinut kunniaansa pettää." Tlaskalan senaati antoi, näet, Espanjalaisten tiedoksi että maan sotavoima seuraavana päivänä tulisi heitä tervehtimään ja uhraamaan heidät jumalilleen. Ja tämän sanoman saattajat toivat muassaan runsaan lahjan ruokatavaroita, "koska Xikotenkatl ei tahtonut taistella nälkäisten vihollisten kanssa."

Muutaman päivän kuluttua siitä, syyskuun 5 p:nä 1519, pääsivätkin Espanjalaiset kiusaamaan Onnetarta tulisessa ottelussa. Cortezin uhkarohkea joukko valmistausi sinä päivänä taisteluun rukouksella ja ripillä ja samosi sitten ulos varustuksistaan, tervehtiäksensä vihollisen sotavoimaa. Noin virstan päässä mainitulta mäeltä näkivät he Tlaskalaisten ja Otomilaisten tiheän tappelurinnan rehentelevän suurella tasangolla. Kuulkaamme mitä historioitsija (Prescott) tästä merkillisestä armeijasta sanoo: "Ei olisi voinut uhkeampaa nähdä kuin näitä indiaani-joukkoja. Sotamiesten puoleksi alastomat, maalatut ruumiit, päällikköjen haaveelliset kypärit, joista kullat ja jalokivet kimalsivat, kiiltävät höyhentöyhdyt ja kirjavat pukimet häikäisivät silmää. Lukemattomat keihäät ja heittopeitset, joiden kärjet olivat kiiltävästä vaskesta, välkkyivät kirkkaasti aamu-auringon säteissä, kuni pauhaavalla valtamerellä leimahtelevat ukontulet. Valtavan sotavoiman takajoukkoja varjostivat Tlaskalan ja Otomin päämiesten vaakunamerkeillä varustetut liput, joiden joukosta erittäinkin pisti silmiin Xikotenkatlen huonekunnan merkki, valkoinen karja kalliolla, ja vieläkin enemmän Tlaskalan vapaavaltion smaragdeilla ja hopeatöillä runsaasti koristettu lippu, jossa merkinä oli roomalaisen *signum'in* muotoon laadittu kultainen kotka levitettyine siipineen. Tavallisilla sotamiehillä ei ollut muuta vaatetusta kuin leveä verhovyö vyötäreillä; mutta heidän ruumiinsa oli maalattu sen päämiehen väreillä, jonka lippua he seurasivat. Ylhäisempien sotilaiden höyhenvarustukset noudattivat samaa värilajitusta. Kazikien ja ylhäisimpien miesten pukimena oli paksu pumpulihamehut, joka sulkeutuen tiivisti ruumiisen samalla suojeli reisiä ja hartioita; ja tämän päällä pitivät rikkaammat indiaanit vielä hienoista kulta- ja hopealevyistä tehtyä asua. Heidän sääriänsä suojeli nahkasaappaat tai varvikkaat, jotka olivat kullalla reunustetut; mutta loistavin osa heidän puvustaan oli kallis, merkillisen taiteellisesti kirjaeltu, höyhenvaatteesta valmistettu vaippa, joka ulkonäöltään vivahti semmoiseen asehameeseen, jota euroopalainen ritari keski-ajalla piti pukunsa päällä. Tätä kaunista ja upeaa pukua kruunasi puusta tai nahasta tehty päähine, joka kuvasi jonkun petoläimen päätä ja usein oli varustettu hirveällä hammas-aidalla. Päähineen peittämänä teki sotilaan pää hirvittävän vaikutuksen. Päälaen päällä liehui troopillisten lintujen höyhenistä tehty töyhtö, joka muodollaan ja värillään merkitsi sen henkilön arvoa, joka sitä kantoi. Varustuksen täytteeksi oli heillä kilvet, jotka joko olivat puusta ja nahalla peitetyt taikka useammin ruokoiset ja puuvillalla täytetyt. Heillä oli myöskin toisenlaisia kilpiä, joissa puuvilla oli päällystetty jollakin kimmoisella aineksella, jolla sitä voitiin painaa yhteen ja saada vähemmän tilavaksi, niinkuin sateen- tai päivänvarjoa. Nämä kilvet olivat kaunistetut kaikellisilla koristuksilla kunkin halun ja varallisuuden mukaan sekä reunustetut sievillä höyhenhetuleilla. Hyökkäysaseina käytettiin linkoa, jouta ja nuolia sekä heittokeihäitä. He olivat mainioita jousimiehiä ja osasivat ampua kaksi, jopa kolmekin nuolta kerrassaan; mutta erittäinkin taitavasti osasivat he käyttää heittokeihästä. Erästä lajia keihäitä, johon oli kiinnitetty nuora, josta heittäjä voi vetää aseensa takaisin, pelkäsivät Espanjalaiset kovasti. Näissä eri aseissa oli luu- tai vaskikärjet, joiden tutkaimet olivat terävät kuin partaveitset, mutta helposti tylsyivät. Heidän nuolissaan ja keihäissään oli myöskin usein vaskikärjet, ja miekan asemesta käyttivät he noin puolen neljän jalan pituista sauva, jonka kaksihaaraiseen päähän oli poikki päin sovitettu teräviä vaskilehtiä, — hirmuinen ase, joka voi kaataa hevosen yhdellä iskulla." —

Semmoinen oli se armeija, jonka kanssa vähälukuisen espanjalaisen joukon nyt oli otteleminen. Mutta: *in hoc signo vinces*. Espanjan soturit ja heidän yltiöpäinen päällikkönsä luottivat lujasti suojeluspyhänsä apuun ja kävivät tappeluun varmalla voiton toivolla.

Tappelu alkoi Tlaskalaisten puolelta tiheällä nuoli- ja heitto-aseiden sateella, joiden vinkuessa Espanjalaiset hiljoilleen etenivät, kunnes he vähän matkan päässä vihollisista avasivat rintamansa ja oksennuttivat ulos kanoonainsa ja pyssyjensä sisällyksen, joka tiheään sullotussa indiaani-joukossa teki hirveät tuhotyöt. Silloin heti koko tuo uhkarohkea joukko terävine Toledo-säiliseen ja keihäineen kävi Tlaskalaisten kimppuun lujasti suljetussa falangissa. Miehekkäästi ja

kylmäverisesti toimitettiin hyökkäys; mutta miehuutta ei puuttunut Tlaskalankaan pojilta. Joukottain kaatui näitä maahan, mutta uusia parvia tuli kuolleiden sijaan, ja ennen pitkää täytyi Espanjalaisten kääntyä hyökkäyksestä puolustukseen. Viimein murtausivatkin hurjasti huutaen Tlaskalan miehet heidän riviensä läpi, ja nyt kuppuroitsivat kaikki sinne tänne toinen toisensa seassa. Tällä huimalla hetkellä, jolloin kaikkalainen komento ja järjestys oli loppunut, ryntäsi Cortez rajuine ratsumiehineen vastustamattomalla voimalla vihollista vastaan, samalla kun taasen tykistö rupesi jyrisemään Tlaskalaisten kylkilinjaan ja soi jalkaväelle hetken hengähtämisen aikaa. Hyvin harjoitetut espanjalais-joukkiot yhtyivät uudestaan, ja taistelu järjestyi jälleen. Nyt oli Tlaskalaisten vuoro väistyä, ja tappelu taukosi hetkeksi. Mutta Xikotenkatl vain kokosi joukkonsa uuteen hyökkäykseen. Tämä ehkä olisi saattanut hurjanrohkeat seikkailijat Tlaskalan jumalain uhriksi, sillä neljän tunnin tappelun perästä olivat he nyt joteskin uuvuksissaan; mutta suppea suojeluspyhä näkyi todellakin Espanjalaisia viisailla vehkeillä auttelevan, kuni muinoin sinisilmä Atene Kreikan sankareita Trojan tanterilla. Uskollinen Xikotenkatl sai, näet, päähänsä että Otomilaisten sotapäällikkö oli pelkuri, ja hän lausui ajatuksensa suoraan. Seuraus oli että Otomilainen vaati Xikotenkatilea kaksintaisteluun, josta kuitenkin ei mitään tullut, koska toiset päämiehet karkasivat väliin. Mutta Otomilainen vei lippunsa sotajoukosta pois, ja tämä supeni lähes kolmannella osalla. Samaan aikaan kuuluu myöskin eräs tlaskalainen alipäällikkö, joka komensi 10,000 miestä, luopuneen tappelusta, jolloin Xikotenkatl ei enää arvellut voivansa käydä Espanjalaisten kimppuun; ja nämä jäivät taaskin paikan herroiksi. Mutta kerrotaanpa myöskin että sinä päivänä ei yksikään Espanjalainen jäänyt haavoittumatta. Niin oli hevostenkin laita. Ja väsyneenä pitkällisestä kamppauksesta vetäysi Cortezin joukko takaisin vuorelleen, levähtääkseen vaivoistaan.

Uusi lähetystö pantiin menemään Tlaskalaan, jonka neuvoskunta ei kuitenkaan tälläkään kertaa suostunut tarjottuun rauhaan. Heidän pappinsa antoivat — kuten kerrotaan Xikotenkattlen kehoituksesta — sen neuvon että Espanjalaiset olivat torjuttavat yöllä, koska nämä muka olivat "päivän lapsia," vaikk'ei sentään jumalia, kuten muutamat luulivat. Xikotenkatl sai käskyn tehdä yöllisen hyökkäyksen vuorella majailevia Espanjalaisia vastaan. Tämä tehtiinkin muutamana yönä. Mutta Cortez oli varoillaan. Itse tarkasteli hän, luottamatta paraimpiinkaan ritareihinsa, yön pimeässä vahtejansa, ja onneton se, joka ei ollut paikallaan. Tämmöisellä tarkastuskäynnillä oli kerran muuan sotamies hänet pimeässä ampua, mutta Cortez ennätti saada lausutuksi tunnussanan ja pelastui. Tavallistenkin olojen vallitessa oli tämä tarkkuus hänen tapanansa, ja tässä vaarallisessa tilassa nyt varsinkin valvottiin vahtien valppautta mitä ankarimmasti, vaikkapa väki olikin kovin väyöksissään ja uupuneena. Jo pitkän matkan päässä huomattiin Xikotenkattlen armeija, ja hiljaisuudessa toimitettiin kaikki puolustus-hankeet. Tykit ja pyssyt ladattiin ja kaikki miehet järjestettiin asentoon hyökkäystä varten. Tlaskalaiset luulivat kuitenkin "auringon lasten" lepäävän yön puolipimeässä. Silloin äkki-arvaamatta tuima tykistö purkasi sisällyksensä heidän riveihinsä, levittäen kuolemaa ja hävitystä. Kuin haukka pesästään hyökkäsi sitten heti koko espanjalainen voima alas vuorelta, jossa leiri sijaitti, ja tällä kertaa kestivät Tlaskalaiset ainoastaan muutaman minutin. Hämmästyneinä ja kovasti pettyneinä turvasivat he pakohon poikki tasangon, jossa kuitenkin ratsuväki heidät saavutti ja tappoi Tlaskalan miehiä joukottaan.

Seuraavana päivänä uudisti Cortez tarjouksensa, ja jo suostuikin siihen Tlaskalan neuvoskunta, jonka lähettiläät tapasivat kokonaan masennuksissa kärsityn tappion johdosta. Xikotenkatl tarjousi vieläkin toistamaan taistelua ja pesemään Espanjalaisten verellä pois sen pilkun, joka oli tahraantunut Tlaskalan soturien kunniaan; mutta neuvosto pani nyt kuitenkin menemään lähetystön, joka runsailla lahjoilla astui espanjalaisen sotapäällikön eteen ja puhutteli häntä Marinan kautta seuraavasti:

— Jos olette vihollisia ja julmia jumalia, niin luovutamme teille täten useampia orjia, jotta voitte syöttää vatsanne täyteen niiden lihalla ja juoda niiden verta; jos olette lempeitä jumaluuksia, niin pitäkää hyvänäne kirjavia höyheniä ja suitsu-aineita; mutta jos olette ihmisiä, niin saatte tästä leipää, hedelmiä ja lihaa. —

Tähän puheeseen vastasi Marina Cortezin puolesta, ja aselepo tehtiin.

Kaksi päivää perästäpäin saapui Tlaskalasta juhlallinen, loistavaan asuun puettu lähetystö, jonka etupäässä oli sotapäällikkö Xikotenkatl valkoisessa, höyhenillä ja jalokivillä somasti koristetussa varustuksessa. Kelpo indiaani-päällikkö, jonka ryhti oli jalo ja miehekäs, selitti suoraan ja pelkäämättä että hän yksinään oli syynä maanmiestensä harjoittamaan vihollisuuteen Espanjalaisia vastaan, sillä hän oli muka luullut että nämä olivat liitossa Montezuman kanssa, joka oli hänen kansansa verivihollinen. Hän heittäisi sentähden Cortezin haltuun, jotta tämä saisi tyhjentää vihansa hänehen, mutta säästää hänen kansansa. Tlaskalan portit olivat Cortezin sotajoukolle avoinna. — Niin puhui uljas Xikotenkatl.

Nuoren indiaani-soturien suora ja vilpityn käytös teki miellyttävän vaikutuksen Corteziin. Hän suostui pyydettyyn rauhaan ja ilmoitti muutaman päivän perästä itse tulevansa Tlaskalaan. Xikotenkatl tarjousi silloin etevimpien seuralaistensa kanssa jäämään panttivangiksi leiriin, vakuudeksi Espanjalaisten turvallisuudesta Tlaskalassa. Mutta Cortez ei; huolinut tästä tarjouksesta, vaan selitti ylpeästi ett'ei hän tarvinnut mitään takuuta turvallisuudesta.

Tässä tilaisuudessa oli saapuvilla muutamat lähettiläät Mexikosta, jotka salaa olivat hiipineet Tlaskalan alueen läpi. He jättivät keisarinsa nimessä taaskin Cortezille suuren lahjoituksen ja onnittelivat häntä Tlaskalaisista saatuun voittoon. Heidän asianaan oli vieläkin varoittaa häntä menemästä Mexikoon ja etenkin ehkäistä liittoa syntymästä Espanjalaisten ja Tlaskalaisten välille, joiden viekkaudesta ja uskottomuudesta he tekivät vilkkaan kuvauksen. He eivät kuitenkaan saaneet Cortezilta muuta kuin että hän vielä lykkäsi tulonsa Tlaskalaan kuudeksi

päiväksi. Viimeisenä näistä tuli uusia lähettiläitä Tenochtitlanista, taaskin rikkaita lahjoja tuoden; ja nämä nyt ilmoittivat että heidän keisarinsa oli taipuvainen rupeemaan ystävyysliittoon sen suuren hallitsijan kanssa, jota Cortez palveli, jakamaan aarteensa hänen kanssaan ja suorittamaan hänelle määrättyä vuotuista maksua, — sillä ehdolla, että Cortez luopuisi kaikkeneisesta yhteydestä Tlaskalaisten kanssa ja samalla heittäisi sikseen aikomuksensa tulla Tenochtitlaniin.

Cortez tähän ei antanut mitään suoranaista vastausta, sillä hän tahtoi pitää Mexikolaisia epätiedossa. Mutta itsessään oli hän lujasti päättänyt pysyä suostumatta mihinkään ehtoihin.

Täll'aikaa kävivät Tlaskalaiset levottomiksi, Espanjalaisia kun ei kuulunutkaan tulevaksi heidän kaupunkiinsa. Olivatko Mexikolaiset onnistuneet herättämään Cortezissa epäluuloa heidän vilpittömyyttensä vastaan? Tämän epätietoisuuden poistamiseksi ryhdyttiin erinomaiseen hankkeeseen. Koko korkea neuvoskunta ynnä lukuisan seurueen kanssa lähti Espanjalaisten leiriin, johon kukin neuvostonjäsen kannettiin kantotuolissa. Etevin heidän joukossaan oli sotapäällikkö Xikotekatlen isä, sokea vanhus, joka nyt piti Cortezille puheen, muistuttaen häntä tuosta lupauksesta, jonka mukaan Espanjalaisten piti elää rauhassa Tlaskalaisten kanssa ja tulla heidän pääkaupunkiinsa. Jos Cortez oli muuttanut mieltä, pyysi hän virkaveljineen saada jäädä vangiksi vieraiden luokse, koska muka neuvoskunta yksinään oli sotapäätöksen tehnyt.

Cortez lupasi nyt täyttää heidän toivomuksensa, ja neuvoskunta lähti juhlallisessa saattokulussa takaisin Tlaskalaan. Leirissä ruvettiin niinikään nyt lähtöä tekemään, ja muutaman päivän mentyä marssittikin Cortez sotavoimansa Leipämaan pääkaupunkiin. Mitä oli siellä nähtävänä ja millainen oli näiden "villien" indiaanien koti-elämä? Cortez itse antaa siitä kirjeessä keisari Kaarle viidennelle seuraavan kertomuksen:

"Tämän kaupungin suuruus ja loisto minua hämmästyttää. Se on suurempi kuin Granada, sisältää yhtä paljon ja yhtä kauniita rakennuksia kuin Granada ja on valloituksenkin perästä paljon väkirikkaampi ja paremmin varustettu jyvillä, siipi-eläimillä, metsän-riistalla, kaloilla, raittiilla vedellä, palkohedelmillä ja muilla oivallisilla ruokatavaroilla. Joka päivä on 30,000 ihmistä kokoontunut torille ostamaan ja myymään, ottamatta lukuunkaan kauppiaita ja välikauppiaita, joita on kaikkialla muualla kaupungissa. Tällä torilla saa ostaa mitä ikinä elannokseen tarvitsee, saa ostaa vaatteita, kenkiä, kulta- ja hopeakoristuksia sekä kaikellaisia höyhenteoksia, parahinta tekoa maailmassa. Jos jonkinlaisia savi-astioita ja paljon parempia kuin Espanjassa saapi täällä, niinikään erillaisia kasvia ja lääkkeitä sekä paljon muuta tavaraa. Täällä on kylpyhuoneita kosolta sekä paikkoja, joissa voi leikkauttaa hiuksensa ja ajattaa partansa. Lyhyesti sanottu, tässä kaupungissa on kaikin puolin hyvä järjestys ja kunnollinen hallinto. Asukkaat pystyvät jos mihinkä työhön hyvänsä ja veisivät voiton taidollisimmistakin Afrikalaisista" (maurilaisista asukkaista Espanjassa, jotka olivat maailman mainioita taidostaan ja hienosta sivistyksestään).

Espanjalaiset historioitsijat itse kertovat että Cortezia tervehdittiin Tlaskalassa yhtä loistavasti kuin koskaan roomalaista sotapäällikköä Tiberin kaupungissa suuren voittoretken perästä, ja niinä kolmena viikkona, jotka hän oleskeli siellä, kohtelivat Tlaskalaiset hänen sotilaitaan kuin jumalia. Liitto lopullisesti solmittiin, ja vahvistaakseen vieläkin ystävyytään näiden kummallisten vieraiden kanssa tarjosivat etevimmät Tlaskalaiset tyttäriään vaimoiksi Cortezin ritareille. Xikotekatlen oma tytär, jota pidettiin Tlaskalan ihanimpana impyenä, kastettiin ja joutui naimisiin reippaan Alvaradon kanssa. Tämän nuoren hidalgon vaaleat, kiherät hiukset, valkoveriset kasvat ja iloinen luonto suuresti miellytti Tlaskalaisia.

Cortez tietysti täälläkin koki saada uusia liittolaisiaan luopumaan heidän vanhoista jumalistansa, mutta sepä ei käyntykään niin helposti. "Leipämaan" asukkaat pitivät kiivaasti uskontonsa puolta, ja viimein Cortez, vaikka hyvin vastenmielisesti, jätti itse viisaan isä Olmedon neuvosta tämän asian sikseen. Tässä oli ennen kaikkea tärkeä ystävyys pysyttäminen tämän sotaisan kansan kanssa. Espanjalaisten kortterissa pystytti Cortez kuitenkin suuren ristin ja piti joka päivä juhlallisia messuja, joita kaupungin asukkaat hiljaisina kuuntelivat.

Mutta vierasten kanssa tekemällensä liitolle, joka koski sekä hyökkäystä että puolustusta, pysyivät Leipämaan kelpo asukkaat viimeiseen saakka uskollisina, vaikka he saivat monta vääryyttäkin kärsiä.

Heidän uljasta sotapäällikköänsä, jonka nimen olemme panneet otsakirjoitukseksi tälle luvulle, odotti surullinen kohtalo. Mutta siitä sittemmin kertomuksemme kehjetessä.

V. Luvattu maa.

Tlaskalaan oli taaskin Cortezin luo tullut Mexikosta lähetystö, joka tavallisia lahjoituksia Montezumalta tuoden nyt suorastaan kutsui Espanjalaisia tulemaan hänen luoksensa Mexikon pääkaupunkiin. Kutsumus suuresti hämmästytti Cortezia, mutta oli tietysti myöskin hänelle varoituksena pysymään varuillansa, koska Montezuma nyt silmännähtävästi oli muuttanut menetystapaa. Lähettiläät neuvoivat häntä myöskin Montezuman nimessä kulkemaan Cholulan kaupungin kautta, joka oli noin seitsemän maantiet. penikulman päässä Tlaskalasta. Neuvo tietysti ei vähentänyt Espanjalaisten epäluuloja; sillä Tlaskalaisten tiedon-antojen mukaan majaili suuri Mexikolainen sotavoima Cholulan läheisyydessä, ja tämän kaupungin asukkaat olivat ystävällisessä suhteessa Montezumaan. Siitä huolimatta päätti Cortez kuitenkin poiketa Cholulaan, koska sieltäkin nyt tuli lähetystö ja kutsui häntä kaupunkiin. Cortez ei tahtonut että hänen sotaisat liittolaisensa näkisivät mitään pelon merkkiä hänessä, eikä hän liioin halunnut jättää vihamielistä kaupunkia ja mexikolaista sotavoimaa taaksensa. Cholulaan päätettiin siis

lähteä, ja Cortezin sotajoukko, jota seurasivat Zampoalaiset ja 6,000 Tlaskalaista soturia, samosi pois vapaavaltion alueelta ja saapui seuraavana päivänä Cholulaan, jossa Espanjalaisia ja Zampoalaisia kaikilla ystävyyden osoituksilla tervehdittiin ja vieraanvaraisesti kestettiin; mutta Tlaskalaisia ei päästetty kaupungin sisään.

Iso muurirakennus melkein keskellä kaupunkia annettiin Espanjalaisille kortteriksi, ja heidän isäntänsä kohtelivat heitä erinomattain ystävällisesti. Kuitenkin olivat he Cortezin mielestä luonteeltaan umpimieliset ja juonikkaat, verraten suoraluontoisiin ja sotaisiin Tlaskalaisiin. Hän rupesi heitä epäilemään, varsinkin sitten kun ruokavaroja Espanjalaisten kortteriin alkoi tulla niukemmalta eikä enää kazikeja käynyt häntä tervehtimässä. Kaksi Tlaskalaista, jotka salaviihkaa olivat hiipineet kaupunkiin, kehoitti häntä olemaan varuillansa, koska, kuten he kertoivat, ylhäisten indiaanien vaimoja ja lapsia joka yö pakeni pois kaupungista ja kuusi orjalasta oli uhrattu etevimmässä tempelissä, tapaus, joka muka aina tiesi jotakin tärkeää olevan tekeillä. Epäluulo kävi viimein Marinan ilmi-antojen kautta varmuudeksi. Hän oli päässyt erään ylhäisen kazikin puolison ystävyyteen, ja tämä, joka tunsu maanmiestensä vehkeet Espanjalaisia kohtaan, tahtoi pelastaa Marinan. Kaziki-vaimo kertoi Marinalle että Espanjalaisten ja heidän liittolaistensa perikato oli päätetty: 20,000 mexikolaista sotilasta piileili kaupungin lähistössä, valmiina syöksemään sen sisään tarvittaessa, aseita oli jaettu kaupunkilaisille, katuja oli teljetty, toisiin oli kaivettu syvät, mullalla löyhästi peitetyt kuopat hevosten surmaksi, talojen ja tempelien katoille oli ko'ottu kiviä, joita ai'ottiin viskata Espanjalaisten päälle. Nämä tuumattiin armahtamatta tappaa; ainoastaan muutamat olivat elävinä otettavat kiinni ja lähetettävät Montezumalle, jotta hän saisi tyydyttää uteliaisuuttaan ja sitten uhrata heidät jumalilleen. Aika tämän hankkeen toimeen-panemiseksi oli käsissä, eikä mikään voisi Espanjalaisia pelastaa. — Niin kertoi ylhäinen indiaanitar Marinalle ja tarjosi tälle turvaa omassa huoneessaan. Marina suostui ehdotukseen ja sanoi vain lähtevänsä pikimmältä noutamaan kalleuksiansa, mutta samassa kiirehti hän Cortezin luo ja ilmoitti kaikki mitä oli saanut tietää.

Nopeaneuvokas espanjalainen retkeilijä ryhtyi heti varokeinoihinsa. Espanjalaisten kortterissa kutsuttiin koko sotajoukko aseisin ja vahteja lisättiin, jonka jälkeen Cortez lähetti sanoman Cholulan kazikeille että hän muka seuraavana päivänä aikoi lähteä kaupungista ja nyt tahtoi sanoa heille jäähyväiset kortterissaan. Tänne saapuivatkin pian kazikit ja muut ylhäiset Cholulalaiset, ja heitä seurasi lukuisa joukko sotilaita, joita muka Cortez saisi käyttää kuorman-kantajina. Mutta Cortez astui esiin, syytti kazikeja petoksesta ja komensi miehensä ilman sen enemmittä mutkitta käymään heidän kimppuunsa. Kauhea verisauna alkoi, ja kun samassa Tlaskalaiset ryntäsivät sisään kaupunkiin, tuli tämä moisten hirmutöiden temmellyspaikaksi, että "raa'at villit" varmaankaan eivät ennen olleet sen vertaista nähneet. Kristinuskon ritarit riehuivat pahemmin kuin raatelevat pedot. Yli 6,000 Cholulalaista miestä teurastettiin; mutta heidän vaimonsa ja lapsensa veivät Tlaskalaiset orjikkeen, joista tarpeen tullessa sitten tietysti jumalain-uhrit olivat otettavat. "Myöhemmin" — sanotaan — "onnistui Cortezin kuitenkin saada liittolaisensa laskemaan nämä vapaiksi ja ehkäistä kaupungin perinpohjaista hävittämistä, mutta ei ennenkun suuri osa kauniimpia rakennuksia Cholulassa, Aztekien pyhässä kaupungissa, oli poroksi palanut." Vielä monta vuotta perästäpäin muistuttivat hiiltyneet rauniot "Cholulan verilöylystä".

Millä puolustavat mainiot Kristinuskon lähetyssaarnaajat semmoisia tekoja? Cholulaisten petoksella, näillä kun oli paha mielessä vieraita vastaan. Mutta Cortez käytti ihan samaa sotajuontaa, houkuttaessaan heidät kortteriinsa, karatakseen äkki-arvaamatta syyllisten ja syyttömäin päälle. Ja Espanjalaiset olivat kuitenkin kuokkavieraina kielletyllä alueella. Sen he kyllä tiesivät. Päätänsä pudistellen arvelevat Cortezin urostöiden innokkaimmatkin ihailijat kuitenkin että "Cholulan verilöyly on pimeänä pilkkuna suuren valloittajan kiiltävässä kilvessä." — Kai se niin on.

Pari päivää tästä kauhutyöstä tuli taaskin lähetystö Montezumalta, "joka kauhistuneena Cholulan kohtalosta kiirehti riisumaan päältänsä kaiken osallisuuden Cholulalaisten uskottomuudessa." Hänen viattomuuttaan eivät kuitenkaan espanjalaiset historian-kirjoittajat usko. Päin vastoin väitetään kiven kovaan että Montezuma oli Cholulaisten aikoman hyökkäyksen keksijä ja että todellakin 20,000 hänen omia sotilaitaan piileili vuoristossa kaupungin ulkopuolella, valmiina annetusta merkistä syöksemään Espanjalaisten kortteriin.

Kun Cortez liittolaisineen lähti Cholulasta matkalle Mexikoon, josta hän nyt oli 20 penikulman päässä, ei kuitenkaan näkynyt hituakaan semmoisesta sotajoukosta.

Mutta useista kylistä, joita nyt oli Espanjalaisten tiellä, tuli Cortezin luo monta ylhäistä Mexikolaista, jotka valittivat Montezuman hirmuvaltaa ja tervehtivät Espanjalaisia pelastajina hänen ikeestään, — seikka, joka tietysti suuresti elähytti valloittajien toiveita, koska eripuraisuuden syöpäläinen toisessa riitaveljessä tietysti aina on hyvä enkeli toiselle.

Ja hyvällä luottamuksella onnettaren suosioon samottiin nyt eteenpäin. Monen päivän matkan perästä tultiin muutamaan tienhaaraan. Toinen tie oli suljettu suurilla puilla ja kivillä. Kysymykseensä mitä tämä merkitsi sai Cortez mexikolaisilta lähettäjiltä sen vastauksen, että keisari tahtoi varoittaa vieraita kulkemasta sitä tietä, koska se oli, vaikka lyhyempi, täynnään vastustamattomia esteitä. "Espanjalaiset eivät pelkää esteitä", vastasi Cortez, perkkautti tien puhtaaksi ja marssitti joukkonsa sitä pitkin eteenpäin. Tämän johdosta katosi valloittajien jalkojen alta sileä, kaunis maa, ja he kulkivat nyt sitä vuoriselännettä ylöspäin, joka eroittaa Pueblan ja Mexikon suuret ylätasangot. Ilma kävi teräväksi, purevaksi; korkeilta vuorilta viiltävät tuulet panivat ihmiset ja hevoset värisemään vilusta. Pian retkeili sotajoukko Pohjois-Amerikan kahden korkeimman vuorikeilan välissä. Nämä ovat Popokatepetl eli "Savuava vuori" ja Iztaccihuatl eli

"Valkoinen vaimo". Indiaanilainen taru, joka on lumonnut nämä vuoret peljättäviksi aaveiksi, pitää, näet, jälkimäistä edellisen puolisona. Popokatepetl, joka on 600 metriä korkeampi kuin Euroopan jättiläinen Montblanc, purkasi valloituksen aikana useasti sisällistä tultansa, etenkin Espanjalaisten ollessa Tlaskalassa. Ja tätä jo pitivät maan asukkaat huonona merkinä.

Joka päivä tuli Cortezin luo lähettiläitä läheisistä paikkakunnista pyytämään häneltä apua Aztekien rasittavaa hallitusta vastaan. Mutta Montezuma koki uusilla rukouksilla ja lahjoilla saada vieraita palaamaan takaisin, varsinkin kun ilma, heidän vieläkin ylemmälle noustessaan, kävi yhä kylmemmäksi ja seudut kolkommiksi. Turhaan. Uhkarohkeat retkeilijät kiipesivät Sierra Ahualkon huipulle — ja siitä alaspäin muuttui maa, muuttui miellyttäväksi.

Eräässä Sierran mutkelmassa aukesi yht'äkkiä heidän silmiensä eteen ihanainen näky. Sykkiviä sydämin seisoivat kaukahiset matkustajat kallion jyrkänteen reunalla, katsellen alaspäin. He näkivät Mexikon eli Tenochtitlanin verrattomaksi kerrotun laakson, tuon Eedenin ja Eldoradon, jonka vertaista ei Aleksander v. Humboldtkaan sano nähneensä, vaikka hän siellä matkusteli satoja vuosia valloituksen perästä, jolloin näitä maisemia jo aikoja sitten oli kohdannut hävityksen kauhistus. Siinä kohtasi paljon kokeneiden seikkailijain silmiä viehättävästi vaihdellen vedet, metsät ja viljelysmaat, valkohohteiset kaupungit ja kalveiset kukkulat; sanalla sanoen, tuo tavaton panoraama melkein pyörtytti ja silmiä huikasi. Heidän jalkojensa juurella rehenteli uhkeita tammi-, pinia- ja seeteri-metsiä; loitompana lainehti viljavainioita, vaihdellen mukheiden maguey-istutusten, hedelmä- ja kukkatarhojen kanssa. Maiseman keskeltä välkähtivät järvet, joiden rantoja elähytti kaupungit ja kauppalat, ja tuolla vuoriselänteiden jättiläisharjujen edustalla kohosi, kuni indialainen keisarinna helmikruunuineen, loistava pääkaupunki *Tenochtitlan* valkoisine tornineen ja pyramiidi-temppeleineen, kuuluisa "Aztekien Venetia." Kohoten korkealle kaikkein läheisten rakennusten yli huomattiin selvästi Chapoltepek'in kukkula, keisarin maalais-asunto, jota varjokkaat seeteri-ryhmät ympäröivät. Kaukana sinisen järven toisella puolen, tuuheiden lehtipuiden piilosta, pilkisteli esiin muuan kimaltava piste, toinen pääkaupunki, *Tezkuko*, ja vieläkin kauvempana tuo tummanvärisen porfyriky, joka ympäröittää laaksoa ikäänkuin rikkaana juotoksena, jonka luonto on määrännyt kauniimmalle jalokivelleen. Näytelmä, jota Espanjalaiset siinä nautitsivat, lienee ollut senkaltainen, jota Mooses tervehti Neebon huipulta. Ilosta hurmautuneena huudahtivat rautarintaiset miehet liikituksen ja kiitollisuuden vallassa: Katsos, tämä on luvattu maa!

Mutta Espanjalaiset lakkasivat pian ihmettelemästä luonnon loistoa, kun he tässä lumoavassa laaksossa tapasivat tunnusmerkkiä sivistyksestä ja kansan-pontevuudesta, joka himmensi kaikki mitä he tähän asti olivat nähneet. Asukkaiden taidollisuus ja kunto astui heidän silmiensä eteen joka haaralta. Mexikon yleinen viljelyskanta melkein pimensi heidän omansa.

Mutta miten päästä tuon kaiken rikkauden herroiksi? Tenochtitlanin laaksossa asui varmaankin miljoona, ehkäpä kaksikin miljoonaa ihmistä. Oliko pienen soturijoukon mahdollista kukistaa semmoista paljoutta? Arkamieliset pudistelivat päätänsä ja tahtoivat palata takaisin Villa rica'aan. Mutta uhkarohkea kenraali tiesi valaa heihin rohkeutta. Hän lausui:

— Kuinka saatattekaan ajatella väistymistä, kun nuo kultaiset portit ovat seppo selällään päästääkseen teidät sisään! —

Ja Cortezin kehoituksia säestivät retkikunnan urhoollisimmat miehet, jotka himosivat kultaa ja kunniaa yhtä kiihkeästi kuin hän itse.

Sotajoukko lähti liikkeelle keisarillista pääkaupunkia kohden. Vähitellen harvenivat metsät, viljelystilat tihenevät, ja siellä täällä tapasivat Espanjalaiset pieniä kyliä, joiden asukkaat heitä ystävällisesti tervehtivät. Ja kaikki valittivat Aztekien rasittavaa hallitusta — suureksi iloksi Cortezille.

Aztekien pääkaupungissa oli mahtava keisari Montezuma tullut yhä enemmän vakuutetuksi siitä, että kaukaiset vieraat olivat Quetzalkoatl'in jälkeläisiä. Mikäs muu neuvona siis kuin alistua lahjomattoman kohtalon valtaan? Montezuma päätti itse lähteä vieraitaan vastaan, lausuksensa juhlalliset tervetuliaiset. Cortez'ille laitettiin siitä tieto.

Ja lokakuun 8 p:nä 1519 marssitti Cortez joukkonsa pitkän, liikkuvan sulkusillan yli, joka Tezkuko-järven poikki vei kaupunkiin. Espanjalaiset olivat juuri poikkeemaisillaan uuden maailman Venetian pääkadulle, kun loistava seurue tuli heitä vastaan. Siinä oli 4,000 ylhäistä Mexikolaista, jotka kulkivat Cortezin sotajoukon ohitse, tervehtien vieraita syvällä kunnioituksella. Mutta sitten tuli, loistavan hoviseurau ympäröimänä, Aztekien mahtava keisari itse, istuen kultaisessa, jalokivillä ja kiiltävillä höyhentöillä koristetussa, avonaisessa kantotuolissa, jonka yläpuolella neljä virkamiestä kannatti vihreistä höyhenistä taidollisesti kudottua päällystintä, samalla kun toisia kävi edeltä, kultaiset sauvat käsissä, antaen kansalle merkkiä kumartumaan maahan ja pitämään kasvot peitossa. Ankaraa hovitapaa noudattaen kävivät nämä virkamiehet avojaloin, silmät alaspäin ja hitaisilla askeleilla. Kulkueen tultua Espanjalaisten luo, astui Montezuma itse alas kantotuolista ja lähestyi Cortezia. Loistavaa päällystintä kannettiin yhä hänen yllänsä. Hän nojauti keveästi veljenpoikansa, Tezkukon ruhtinaan, ja veljensä käsivarsille. Tielle hänen edessään levitettiin mattoja, jott'ei keisarillinen jalka koskisi paljaasen maahan. Täll'aikaa muodostivat ylimykset aituuksen hänen molemmille puolilleen ja taaksensa, mutta alhaisempi rahvas lankei polvilleen.

Keisari Montezuma oli silloin 40 vuoden paikoilla. Hänen ruumiinsa oli ko'okas ja solakka, ryhti arvokas ja kasvot vakavat, hiukset ja ohut parta mustat, iho hieman vaaleampi kuin hänen ruskeiden alamaistensa. Keisarillinen puku oli samassa loistavan komea ja soma. Tynkähäinen,

ruumiisen kauniisti soveltuva liivitakki oli ylhäältä ja alhaalta reunustettu somatekoisilla särmäkkeillä. Leveä, monihelainen, suurisolkinen vyö, joka helmiseen ja jalokiviseen oli täydellinen taideteos, kannatti kultakahvaista miekkaa. Vyösoljesta kävi kumpaseenkin olkapäähän kultaiset ketjut; samaten takin yläreunasta, rinnoilla riippuen, kaksinkertaiset ketjut kainaloihin. Liivitakin alta näkyi leveähelmaiset, moniraitaiset polvihousut. Tämän puvun päällä oli, hartioilta miellyttävästi riippuen, syvälaskoksinen, höyhenillä kirjaeltu vaippa. Päässä piti keisari kruunun tapaista lakkia, jonka etupuolessa oli kaksinkertaisen kotkan kultainen kuva ja takana ylpeä höyhentöyhtö. Jalkoja suojeli varvikkaat, joiden anturat olivat kullasta. Vasemmassa kädessään piti hän lyhykäistä valtikkaa. Koko puku säteili helmistä ja jalokivistä.

Cortezia, joka oli astunut hevosen seljältä ja etevimpäin upseeriensa ja kauniin Marinan saattamana käynyt keisarille vastaan, tervehti tämä ruhtinaallisella pään-liikkeellä ja toivotti hänelle hyvät tulijaiset. Mutta surullinen katse kävi Montezuman silmistä, kun ne samassa hetkeksi kiintyivät siihen mieheen, jonka kohtalo oli määrännyt hänen valta-istuimensa kaatajaksi, — tuohon valkoiseen mieheen, jonka tuloa jumalat olivat ennustaneet. Cortez vastasi keisarin tervehdykseen kiittämällä niistä runsaista lahjoista, jotka tämä oli vieraille lähettänyt, ja ripusti hänen kaulaansa kiiltävän kristallikoristuksen, tehden samassa liikkeen ikääskuin tahtosi hän syleillä Montezumaa, mutta tämän ystävyyden-osoituksen ehkäisivät molemmat ruhtinaat keisarin vieressä, koska se olisi ollut liian likentelevää heidän majesteetillista hallitsijaansa kohtaan. Niin päättyi tämä kohtaus kunniakkaasen, molemminpuoliseen tervehdykseen, ja keisari Montezuma astui jälleen kantotuoliinsa.

Keisarin veli jäi kuitenkin pienemmän seurueen kanssa Espanjalaisten luokse, saattaakseen heitä valmistettuun kortteriin. Täällä oli kuitenkin jo taas tervehtimässä Montezuma, joka vieraiden saavuttua sanoi jäähyväiset Cortezille, lausuen:

— Olette nyt omassa kodissanne, veljet. Levätkää siis kaikista vaivoistanne. Syökää, juokaat ja olkaatte iloiset, kunnes tulen takaisin. —

Espanjalaisille annettu kortteri oli lavea ryhmä kivirakennuksia, joita ympäröitsi torneilla varustettu kivimuuri. Montezuman isä oli siinä pitänyt asuntoaan. Rakennusryhmässä oli niin monta suojaa ja pihaa, että Espanjalaiset ja heidän 6,000:n miehinen indiaanilainen liittolaisjoukkonsa helposti siihen mahtui. Upseereille määrätty salit olivat varustetut puuvillavaatteisilla tapeteilla, matoilla ja puutuoleilla, ja eri huoneustoissa tavattiin runsaasti ruokavaroja.

Tavallista varovaisuuttaan noudattaen, tutkiskeli Cortez heti hyvin tarkasti koko kortterin ja ryhtyi hankkeisiin sotajoukkojensa turvaamiseksi, Tykistö asetettiin suojaamaan portteja, vahdit pantiin vartioimaan muureille, ja ankara sotakuri säädettiin. Estääksensä mahdollisia väkivaltaisuuksia sotamiesten puolelta kaupunkilaisia kohtaan, kielsi Cortez kuoleman uhalla sotilaitaan lähtemästä kortterin ulkopuolelle ilman luvatta. Mutta nämä varokeinot suoritettuaan salli hän miestensä käydä sen runsaan aterian kimppuun, joka oli heille varustettu. Sitten valmistauttiin taasen tervehtimään keisaria iltapäivällä, jolloin hän oli luvannut tulla.

Sotajoukkioit rivitettiin kaikessa sotaissä loistossaan kortterin pihalle, ja sotasoiiton soidessa tervehdittiin saapuvaa keisaria, jonka Cortez sitten saattoi omaan huoneeseensa, jonne myös kaikki espanjalaiset ritarit ja etevimmät aztekilaiset aatelismiehet kokoontuivat. Marinan avulla pidettiin nyt pitempi keskustelu, jossa Montezuma osoitti tarkasti tuntevansa kaikki mitä Espanjalaiset olivat toimittaneet Meksikoon tultuansa ja viimeinkin ilmoitti tahtovansa tietää mikä Cortezillä oikeastaan oli tarkoituksena tällä matkallaan Aztekien maahan. Cortez vastasi kysymyksen jokseenkin ulkokultaisilla lauseilla kuninkaansa muka erinomaisesta halusta oppia tuntemaan Aztekien suurta keisaria; mutta Montezuma silminnähtävästi ei täydelleen luottanut tähän selitykseen. Rohkeutta puuttuva ruhtinas nyt — tyhmästi kyllä — otti puheeksi tuon kamalan ennustuksen, joka kalvoi hänen aivojaan, ja päätti puheensa lausuen:

— Kaikki asianhaarat vakuuttavat minua siitä, että tämä ennustus käypi teidän kauttanne toteen ja että se suuri Idän maiden hallitsija, jota te palvelette, on korkea Quetzalkoatlin jälkeläinen. —

Cortez tietysti koki kaikin tavoin vahvistaa Montezuman uskoa tähän ennustukseen, ja lujentaaksensa hänen luuloaan Espanjalaisten korkeammasta alkuperästä ja luonnosta, antoi viisas kenraali käskyn että päästettäisiin laukaus tykistöstä. Niin tapahtui, ja sekä keisari että kaupunkilaiset, jotka eivät ennen olleet tämmöistä kuulleet, tietysti suuresti hämmästyivät.

Tämän teateri-paukahuksen perästä ryhtyi kristillisessä innossaan Cortez puhumaan Aztekien uskonnon kehnoudesta ja katolis-uskon järkähtämättömästä totuudesta; mutta tässä kohden hän ei osannut mitään vaikuttaa Montezumaan, joka lyhyesti vastasi:

— Aztekien jumalat ovat hyvät täällä, niinkuin ehkä Espanjalaisten siellä, jossa niitä palvellaan. —

Seuraavana päivänä sai Cortez luvan käydä keisaria tervehtimässä hänen omassa kodissaan, joka ei ollut kaukana Espanjalaisten kortterista. Etevimmät upseerit seurassaan saapui Cortez Montezuman palatsiin. Tämä oli "iso ryhmä loistavia rakennuksia, joissa Meksikon mahtavan keisarin käytettävänä oli lukemattomia huoneita, halleja ja saleja, puutarhoja ja kylpylaitoksia, joiden hämmästyttävä komeus vei voiton Espanjan ylistetyimmistä linnoista." Ja Espanjan linnat olivat, kuten tiedetään, tähän aikaan "tunnetun maailman" mainioimmat. Kaukaiset vieraat vallan hämmästyivät tätä kaikkea komeutta, hienoutta ja taidollisuutta.

Tenochtitlanin kaupunki veti niinkään vertoja "tunnetun maailman" suurimmille pääkaupungeille. A. v. Humboldtin laskun mukaan oli siinä silloin 400,000 asukasta. Se sijaitsi

keskellä Tezkuko-järveä, jota halkaili ainoastaan kolme päätietä, jotka yhdistivät rannat ja kaupungin toisiinsa. Loistavia temppeleitä (ainakin 2,000 luvultaan) ja suuria palatsia oli joka kaupungin-osassa, ja "kaikki osoitti" — sanoo Humboldt — "että sen asukkaat olivat korkeasti sivistyneen kansan jäseniä."

Aztekien valtakunnan vanha pääkaupunki oli samalla paikalla kuin nykyinen Mexiko. Sen asema muistutti itse teossa paljon Venetiasta, ollen rakennettuna usealle pienelle saarelle järvässä. Mutta jos Azteki Montezuman ajoilta katselisi nyky-ajan Mexikoa, joka kuin foinix-lintu kohosi Espanjalaisten hävittämän entisen kaupungin tuhasta, ei hän enää tuntisi vanhaa keisarikaupunkiansa. Tämän läpi virtasi Tezkuko-järven vedet, kun sitä vastoin nykyinen Mexiko vesistöjen kuivattamisen kautta on jäänyt 4,600 metriä kauvaksi järvestä, korkealle ja kuivalle mannermaalle.

Kaikkialla Tenochtitlanissa oli elämää ja liikettä kuin mehiläispesässä, etenkin noilla lukuisilla kanavoilla jotka leikkeliivät kaupunkia ristin ristin, mutta kaikki erinomaisessa järjestyksessä. Muutamat niistä olivat reunoilta varustetut kapeilla, kivitetyillä teillä kävelijöitä varten, ja niitä vartioivat henkilöt, joiden tuli kantaa maksua niiden käyttämisestä, taikka myöskin saatettiin ne yhteyteen pääkatujen kanssa sivuihin koverrettujen notkelmain kautta, joihin lukemattomat veneet, ruuhet ja "piroogit" voivat laskea maalle. Alusten lukumäärä, jotka välittivät liikettä suurella järvellä ja kanavoilla, oli ainakin 40,000.

Jokainen paikka näkyi henkivän toimeliaisuutta ja vilkkautta, kaikki näytti elävältä, itse huoneiden pengermäiset katotkin, jotka leitsottivat kuin kukkavuoteet, kuin Babylonin riippuvat puutarhat. Kaduilla vilisi tuhansittain ihmisiä kirjavissa, ihantavissa puvuissaan, niinkuin kanavoillakin ihmisillä ja tavaroilla lastatuita aluksia. Pääkadut yhtyivät etevimpään temppeliin, ikääskuin keskipisteeseen, muodostaen poikkikatuineen ja kanavoineen mitä ihmeellisimmän, kauniimman järjestelmän. — Asuinrakennuksia laskee Humboldt olleen ainakin 20,000.

Pääkaupungin etevimpiä merkillisyyksiä oli avara toripaikka Tlatelalko. Täällä vasta oli elämää, kauppaa ja liikettä, yhtä vilkasta kuin Euroopan suurimmilla markkinoilla. Eri puodeissa ja halleissa pitivät kauppaansa "höyhenneulojat", juvelisepät, hedelmäin ja turkisten myyjät, asesepät, kirjakauppiaat. Mutta olipa myöskin orjia myytävänä, aivan kuin hienon Ateenan ja loistavan Rooman toreilla muinoin, kuin vielä tänä päivänäkin moniaalla ihan kristittyjen silmäin edessä.

Jos astuit korkean temppelin eli teokallion katolle, oli nähtävinäsi koko Tezkuko-järven suolaiset laineet ja Chalko-järven kirkas, juotava vesi, kaukana sen toisella puolella laveat viljavainiot ja aaltoilevat metsät sekä siellä täällä uhkeiden temppelien kiiltävät huiput, jotka nousivat jättiläispuitakin korkeammalle, valtavain vuorien harjoja kaunistaan. Tämä näkö-ala ulottui yhtä mittaa siihen korkeaan, kehänmuotoiseen vuoriharjanteeseen, joka ympäröi laaksoa ja jonka lumenpeittoiset hampaat välkkyivät kuin valkea auringon valossa; ja pitkät, pimeät savuseppeleet, jotka lainehtivat ylös Popokatepetlen harmaanvalkeasta päästä, osoittivat että maanalainen tuli todellakin oli toimessaan tämän ihanan laakson peitetyssä povessa.

Koko tuon kauniin näkö-alan kirjavaa panoraamaa nauttivat — Euroopalaisista ensimmäisinä ja viimeisinä — Espanjalaiset Huitzilopochtlin, sotajumalan, suuren temppelin katolta, jonne keisari Montezuma oli heitä kutsunut katsomaan kotilaaksonsa loistavaa rikkautta. Kauvan aikaa hiljaisen hämmästyksen vallassa ihailtuansa kaikkia niitä luonnon ja taiteen ihannoituksia, jotka tässä silmää kohtasivat, lausui Cortez, kääntyen asekumppaniensa puoleen:

— Eikö silmäys tähän paratiisiin korvaa kaikkia vaivojamme? —

"Ja tällä hetkellä" — kertoo Bernardo Diaz — "lupasi itselleen Cortez joko tulla koko tämän kauniin laakson herraksi taikka kaatua taistelussa."

Mutta tämä sotajumalan temppeli, jonka laakealta katolta Espanjalaiset luvattua maatansa tähystelivät, oli heille myös näyttävä Aztekien sivistyskannan varjopuolet. Itse temppelissä tosin ei ollut mitään moitittavaa. Se oli päinvastoin arvokas ja kunnioitusta herättävä. Perusmuodoltaan neliskulmaisena nousi se korkealle koko viidessä eri kerroksessa, yhä suipeten ylöspäin. Jyrkät kiertorappuset veivät penkereltä penkerelle ylös asti, niin että täytyi kulkea neljä kertaa koko rakennuksen ympäri, ennenkun pääsi sen laatta-katolle. Tämä oli varsin avara, varustettu rintasuojalla ja kahdella kulmatornilla. Melkein kaikki teokalliot olivat rakennetut tämmöiseen pyramiidi-muotoon. Mutta Huitzilopochtlin temppelin kulmatorneissa säilytettiin nyt julman jumalan julmat puukuvat, joiden äkäisesti irvistelevät naamat kauhistuttivat Espanjalaisia, aivan niinkuin näiden tykkien outo jyrinä oli Mexikolaisia peljättänyt. Jumalain-kuvien edessä pidettiin palamassa "ikuinen tuli". Toisessa tornissa säilytettiin myöskin äärettömän suuri, käärmeen-nahoista tehty rumpu, jota käytettiin ainoastaan erinomaisissa, tavattomissa tiloissa ja josta silloin jumisi komea, kolkko ääni, joka kuului monen penikulman päähän — ääni, joka ennen pitkää oli kuuluva kauheana enteenä Cortezille ja hänen uhkarohkealle joukolleen: Mutta näiden tornien seinissä huomattiin ihmisverta, jota niihin oli ruiskunut uhratuista orjista. Niissä oli myöskin jaspikivestä hakattu alttari, jonka päällä kauheat uhraukset toimitettiin. Ja tässä nyt oli mexikolaisen viljelyksen pimein varjopuoli, joka, kuten edellisessä olemme kokeneet selittää, ei kuitenkaan ollut sen kummempi kuin muinaisuudessa monen muun sivistyneen pakanakansan taika-uskoinen hurskaus — ja hulluus.

Aztekien sotajumalan temppelin-tornissa, jonka nähtävät pakanain tuimista tavoista puhuivat, rupesi katolinuskon yltiöpäisen sankarin kuuma veri kiehumaan. Cortez ei voinut pidättää tulisia tunteitaan. Hän lausui Montezumalle: "Minä en ymmärrä kuinka niin suuri ja viisas ruhtinas kuin

sinä saatat uskoa tuommoisia pahoja henkiä kuin ovat nuo epäjumalat, perkeleen kuvat. Jos sinä vain sallisit meidän pystyttää tähän totuuden ristin ja asettaa seinille pyhän Neitsyen ja hänen Poikansa kuvat, niin pian saisit nähdä miten sinun väärät jumalasi niitä peljästivät."

Tämmöinen puhe tietysti kovasti loukkasi Montezumaa ja isä Olmedo, joka oli varovainen herra, sai Cortezin tällä kertaa luopumaan enemmistä soimauksista, koska nyt oli viisainta ainakin vastaiseksi pitää keisaria niin hyvällä tuulella kuin mahdollista. Aztekien uskontoa oli kuitenkin jo häväisty, ja vielä kauvan vieraiden lähdettyä teokalliosta viipyi siellä Montezuma lepyttääkseen soimattuja jumaliaan.

Mutta Montezuman jumalat eivät leppyneet. He kostivat kauheasti sille miehelle, joka oli päästänyt vihollisen maahan saastuttamaan heidän pyhyyttänsä.

VI. Montezuma ja hänen jumalansa.

Fernando Cortez mietti miettimistään keinoja Mexikon valtakunnan valloittamiseen, — yritys, josta sellaisissa oloissa tuskin kenkään muu maailmassa kuin tämä merkillinen mies olisi uskaltanut uneksiakkaan.

Espanjalaisia oli ainoastaan 450 miestä, keskellä Aztekien väkirikasta kaupunkia, jonka asujamet ainakin suurimmaksi osaksi olivat tämän hallitsijasuvun omia heimolaisia ja ennen Espanjalaisten tuloa mahtavuutensa kukkuloilla. Montezuman sotajoukot olivat hyvin järjestetyt, peljätyt ylt'ympäri koko Anahuakin maata, jonka eri heimokuntia he tähän asti olivat menestyksellä pitäneet ikeensä alla. Kukistamattomina pitivät vielä urhokkaasti puoltansa Aztekejä vastaan ainoastaan Tlaskalaiset. Näiden 6,000 miehinen sotavoima nyt oli Cortezilla liittolaisina, joihin tulee lisäksi tuhatmäärä Zampoalalaisia. Tätä voimaa vastaan seisoi Aztekien satatuhansinen sotajoukko.

Ymmärtääksemme johonkin määrin valloituksen mahdollisuutta, täytyy meidän vielä hetkeksi johtaa muistiimme Mexikon muinaisuus, mikäli se aikakirjoista selvenee. Maan korkean kukoistuksen olivat oikeastaan — niin kehutaan — aikoinansa perustaneet *Toltekit*, rikaslahjainen nahua-heimo, joka täällä enemmän kuin puoli vuosituhatta harjoitti rauhallisia elinkeinoja, kehitti taidetta ja laski perustuksen vakio muodolle, joka kokonaan oli rakennettu rauhallisen työn pohjalle. Sotajumalan verinen uhripalvelus oli Toltekeissä vähitellen väistynyt pois lempeämpien uskonnollisten menojen tieltä, ja lempeämielinen Tezkatlipoka, "maailman sielu," oli lähinnä ylimmäistä "tuntematonta jumalaa" suurimman kunnioituksen esineenä. Toltekit tekivät tähtitieteellisiä havaintoja ja jakoivat näiden perustuksella vuoden 18 kuukauteen, joissa kussakin oli 20 päivää, 5 karkauspäivällä. Kaikkalaisessa teollisuudessa ja rakennustaidossa olivat he mestareita, oivallisia teitä pitkin harjoitettiin vilkasta kauppaliikettä, ja ikivanhan *Tula* kaupungin torilla pidettiin suuria markkinoita. Mutta Toltekit olivat kesken varallisuuttaan ja hienostumistaan laimin-lyöneet sota-laitoksensa ja vaipuneet velttouteen. Kun sentähden vuoriheimot pohjossa — ensiksi *Chichimekit*, sitten vuorostaan *Akolhuakit* ja *Tepenekit* — syöksivät heidän alueelleen, kukistuivat Toltekit helposti, ja vanha väestö joutui osittaiseen maa-orjuuteen. Viimein tuli nyt, kuten edellisessä olemme maininneet, *Aztekien* sotaisa heimo ja perusti kaikkein näiden valtojen raunioille mahtavan pappis- ja sotilasvaltion, jääden, kuten Hyksos'it Egyptissä, hallitsevaksi luokaksi, käyttäen kukistettuja heimoja enimmäkseen raskaampaan työhön, mutta silminnähävästi myöskin ainakin osaksi sulautuen heidän kanssaan yhdeksi kansaksi, joka piti perintönään Toltekien sivistyksen. Sotajumalan, julman Huitzilopochtlin, palvelus pääsi taas Aztekien kanssa täydelliseen arvoonsa, ja Huitzilopochtli jäi tämän hallitsijasuvun varsinaiseksi kansallisjumalaksi, joka vaati vuotuista veriveroa. Ja tämän veron kiskominen yhä uusilta alusheimoilta se oli, joka etupäässä ylläpiti näiden hiljaista vihaa Aztekejä vastaan. Aztekien valtaa piti ko'ossa pelko. Rasitetut heimot ja kansat ikävöivät pelastajaa, ja arvatenkin oli se juuri tämä odotetun Messiauksen ikävöiminen, joka oli puhjennut ilmi tuossa vanhassa tarinassa lempeästä Quetzalkoatlistä, joka hämärässä muinaisuudessa oli ollut Anahuakin hyväntekijä ja kerran oli palaava takaisin idästä päin, pelastaakseen onnettomia kansoja ja kaataakseen Huitzilopochtlin veriset alttarit — sanalla sanoen, rakentaakseen uudelleen Toltekien onnellisen valtakunnan.

Missä määrässä aikojen kuluessa kukistuneet heimokunnat olivat sulaneet yhteen kukistajien kanssa, lienee kuitenkin vaikea päättää. Ken oli Tolteki? Ken Chichimeki? Ken Aholhuaki? Ken puhdasverinen Azteki? Sillä tietysti näissäkin oli ja syystä tai toisesta ilmestyi tyytymättömiä luopioita, niinkuin seuraavista tapahtumista saamme nähdä; jota vastoin moni Tolteki taas, kuten luokkien temmellyksessä aina tapahtuu, saattoi joutua hartaaksi Aztekeksi. Mutta ylpeä ylimysluokka nyt ylipäänsä kuitenkin oli azteki-sukuinen. Alhaisimpien luokkien (maaorjain ja varsinaisten orjien), sorrettujen sukujen ja heimojen salainen viha oli lopulta Cortezille yhtä hyvä liittolainen kuin Tlaskalan vapaavaltion jäsenten julkinen puolustus, tämän kummallisen kansan, joka oli osannut pitää puoltansa Montezuman kukistusyrityksiä vastaan, vieläpä mahtavasti puolustanut itsenäisyyttään silloinkin, kun se luuli sitä uhkaavan hyökkäys Montezuman vihollisten, Espanjalaisten, puolelta. Tlaskalaisissa näkyy vallinneen ikivanha kunnollisuus, ehkäpä Toltekien onnellisista ajoista asti.

Mutta kaikki nämä Cortezille edulliset asianhaarat yhteensä tekevät meille, jotka puolueettomasti ja tyvenellä mielellä hänen yltyöpäistä yritystensä puusta katsoen punnitsemme, tämän onnistumisen mahdollisuuden enemmän ymmärrettäväksi; vaikka tosin sittenkin Mexikon valloitus on pidettävä sankarityönä, jonka vertaista historia tuskin tuntee. Montezuman käytettävänä oli, ell'eivät espanjalaiset lähteet pane liian paljon omiansa, 200,000 harjoitettua

sotilasta.

Taskalaiset nyt vakavasti kokivat teroittaa Espanjalaisten mieleen että Montezuma oli päästänyt heidät pääkaupunkiinsa ainoastaan voidakseen sitä varmemmin valmistaa heidän perikatoansa ja että hän, huolimatta kaikesta ystävällisyydestään, aprikoitsi yksistään tuhoa ja turmelusta vieraillessa — aivan kuni Cortez, voisimme lisätä, mietiskeli Mexikon valtakunnan kukistamista. Aztekiläiset ylimykset, papisto ja kansakin kuuluivat päivä päivältä yhä enemmän vihaavan rohkeita muukalaisia, kuokkavieraita, varsinkin koska Taskalaiset, Aztekien veriviholliset, olivat heidän liitossaan. Näille Taskalan miesten väitteille näkyivätkin antavan tukea muutamat kuulumiset *Villa rica de la Vera Cruz'ista*. Täältä, näet, mainittiin että mexikolainen kenraali Qualpopoka oli murhauttanut kaksi Espanjalaista ja että hänen sotajoukkonsa Montezuman käskystä olivat tehneet hyökkäys-yrityksen Espanjalaisen siirtokunnan alueelle, josta heidät oli ajanut takaisin Escalanti, jonka Cortez, kuten muistanemme, oli jättänyt komentajaksi linnoitukseen; mutta Escalanti itse ja vielä seitsemän Espanjalaista oli maksanut voiton hengellensä.

Tämä kamala sanoma yhdessä Taskalaisten tekemien paljastusten kanssa antoi Espanjalaisille paljon ajattelemista, ja Cortezin ritarit olivat kahden vaiheilla siitä, kumpiko nyt oli tekeminen: jätettäisiinkö pääkaupunki sikseen ja lähdettäisiin Villa rican avuksi, jolloin sopisi joko salaisesti tai jonkun verukkeen varjossa pujahtaa tiehensä? vai vastattaisiinko Montezuman ystävällisyyteen samalla mitalla ja oltaisiin olevinaan aivan tietämättä Villa rican tapahtumista, kunnes tarjoutuisi sopiva tilaisuus kunnialliseen peräytymiseen?

Mutta Cortez itse ei ajatellut peräytymistä ensinkään. Hän päätti päin vastoin ikääskuin yhdellä iskulla päästä Mexikon herraksi. Hän päätti, kun päättikin, — *ryöstää keisari Montezuman omaan haltuunsa*. Rohkeimmatkin uskalikot hänen upseereissaan hämmästyivät ja peljästyivät tammöistä tekoa; mutta Cortezin kaunopuheliaisuus sai heidät pian mieltymään tuumaan, sotaneuvottelu pidettiin, ja jo seuraavana päivänä käytiin toimeen. Koko yön vasten sitä päivää kuultiin Cortezin kuitenkin pitkillä askelilla kävelevän edes takaisin huoneessaan. Hän aprikoitsi. Mutta aamulla ei enää huomattu mitään levottomuutta hänen kasvoissaan. Tavallisella päättäväsyydellään astui hän upseeriensa joukkoon ja antoi käskynsä.

Alvarado, Sandoval, Velasquez de Leon, Alonso de Avila ja Francisco de Lugo, viisi miestä, joiden urostöistä valloituksen aikakirjat kertovat, oli määrätty sotapäällikön persoonalliseksi seurueeksi. Heihin yhtyivät muutamat tavalliset sotamiehet, kaikki asianomaisissa asuissaan. Toinen osa Espanjalaisia käskettiin pienemmissä joukoissa seuraamaan ja pitämään vahtia pitkin niitä katuja, jotka olivat Espanjalaisten kortterin ja keisarillisen palatsin välillä. Taskalaiset ja loput Espanjalaisia asetettiin aseisiin ja asentoon pääkortterissa. Tämän perästä meni Cortez ritarineen, joiden kesässä oli ihana Marina, keisarin palatsiin, jossa heitä tavallisella ystävyydellä ja kohteliaisuudella tervehti Montezuma, joka tässä tilaisuudessa kuuluu tarjonnan Cortezille yhden tyttäristään puolisosksi. Mutta Cortez antoi Marinan kautta rukkaset ja palkitsi Montezuman vilpittömän luottamuksen — vilpillä ja ryöstöllä.

Cortez ensiksikin piti — Marinan kautta, joka tulkitsijatointaan tässä pelvolla ja vavistuksella toimitti — Montezumalle ankaran aamusaarnan Villa rica'ssa tapahtuneen hyökkäyksen johdosta. Montezuma kuitenkin pudisti päältänsä kaiken osallisuuden siinä, jonka tähden Cortez vaati että hän kovasti rankaisisi kenraalinsa, johon keisari suostuikin.

Mutta nyt ehdoitti Cortez että keisari, vakuuttaakseen muitakin Espanjalaisia ja omia alamaisiaan ystävällisestä mielestään, lähtisi muutamiksi päiviksi orpanoimaan Espanjalaisten kortteriin.

Kun Marina oli kääntänyt ehdoituksen, jonka tarkoituksen keisari näkyi heti kokonaan älyvän, kalpeni Montezuma oikeutetusta vihasta ja lausui:

Koskahan on kuultu että minun kaltaiseni ruhtinas on hyvällä lähtenyt omasta palatsistaan ruvetakseen vangiksi vieraiden käsiin? —

Cortez näkyi vilpittömästi myöntävän tähän katsantotapaan asiasta. Uusia verukkeita vedettiin, mutta ei mikään saanut keisaria käymään satimeen. Tässä tärkeässä silmänräpäyksessä, jolloin jo näytti siltä kuin olisi täytymys luopua koko vehkeestä, lensi Velasquez de Leonin miekka tupestaan, ja ritari lähestyi keisaria, huutaen tovereilleen:

— On liian myöhäistä palata! Hänen kimppuunsa heti, ja jos hän panee vastaan, niin kaatukoon!
—

Montezumalta ei näiden sanojen merkitys voinut jäädä käsittämättä, vaikk'ei hän ymmärtänytkään sitä kieltä, jolla ne lausuttiin. Hän kalpeni taaskin, tällä kertaa pelosta.

Marina, johon tämä kohtaaminen kovasti koski ja joka hyvin tunsikin Espanjalaisten väkivaltaisuuden, astui tässä hetkessä omasta neuvostaan esiin, rukoili hartaasti keisaria suostumaan, — ja keisari suostui.

Kantotuoli toimitettiin tuota pikaa, ja heikko ruhtinas kannettiin, kesken kauhistunutta hoviväkeään, riemusaatossa ulos kaduille, jossa Espanjalaiset vahtimiehet toinen toisensa perästä yhtyivät rohkeihin ritareihin, jotka täten olivat vanginneet ja nyt veivät mukanaan Mexikon mahtavan keisarin keskellä hänen omaa pääkaupunkiansa.

Tästä hetkestä alkaen olivat itse teossa Espanjalaiset herroina valtakunnassa.

Montezuma tosin vieläkin nimeksi hoiti valtiollisia toimiaan, antaen yhä edelleen Espanjalaisten

kortterista käskyjä omassa nimessään ja vastaan-ottaen siellä virkamiehiään. Mutta itse teossa hän vain lainasi nimensä espanjalaisen sotapäällikön käskyille. Siten täytyi hänen itse määrätä sotapäällikkönsä Quelpokokan vangittavaksi. Tämä tuotiin yhden poikansa ja useiden alipäällikköjen kanssa pääkaupunkiin, jossa kaikki nämä "kapinoitsijat" Cortezin käskystä ja voimattoman keisarin pakko-suostumuksella elävinä poltettiin Espanjalaisten kortterin ulkopuolella. Se oli näytelmää, jommoista Mexikolaiset eivät olleet sitä ennen nähneet. Aztekien ihmisiä ei toimitettu niin julmalla tavalla, eikä uhrin kärsimyksiä lisätty tarpeettomasti. Sanomaton katkeruus ja viha maan raakoja kuokkavieraita vastaan rupesi kytämään viattoman kansan povessa. Mutta polttoroviolla aljettu hirmuhallitus ei siihen päättynyt. Cortez lähetti kortteristansa upseerejaan pienten joukkojen etunenässä ryöstämään pitkin maata ja mannerta, ja ylhäisten mexikolaisten virkamiesten täytyi Montezuman "käskystä" näitä kiskomisretkiä opastaa. Tämä oli muka "veronkantoa". Ei missäkään uskallettu äveriäitä muukalaisia vastustaa, ja äärettömät aarteet kultaa ja hopeaa kasaantui valloittajien palatsin holveihin. Temppeilit, joissa maan ehkä rikkaimpia kalleuksia oli säilytetty, ryöstettiin paljaksi.

Vahvistaakseen asemaansa pääkaupungissa siten, että järvetkin olisivat hänen hallussaan, lähetti Cortez Montezuman nimessä suuren joukon kuormankantajia Villa Ricaan noutamaan aineksia kahteen sotaprikiin, jotka niinkään Mexikolaiset saivat kustantaa. Nuo kaksi laivaa rakennettiin tuota pikaa Martin Lopez'in johdolla.

Cortezin valta paisui päivä päivältä, ja jo tahtoi hän että Montezuma julkisesti tunnustaisi Espanjan kuninkaan lääniherrakseen. Onneton keisari, joka silminnähtävästi jo pelkäsi henkeään, suostui, kun suostuikin. Valtakunnan etevimmät säätyhenkilöt kutsuttiin kokoon Espanjalaisten kortteriin, ja Montezuma selitti juhlallisesti päättäneensä tunnustaa Espanjan hallitsijan oikeutta yliherruuteen Mexikon valtakunnassa, koska muka tämä Quetzalkoatlin jälkeläisenä oli hänen oikeutettu perillisensä, sekä että hän, Montezuma, tästä lähin läänimiehenä eli vasallina tahtoi totella tätä hallitsijaa. Tämän juhlallisen tunnustuksen tehdessään huokaili Montezuma keisari kuitenkin syvästi, ja loukattu ylpeys pusersi kyyneleitä hänen silmistään.

Ääretön hämmästyksensä valtasivat ensimmältä läsnä-olevat Mexikolaiset, vaivalla hillitty murina kuului ja synkkä vakavuus kuvastui kaikkien kasvoista. Cortez huomasi minkä vaarallisen vaikutuksen heidän hallitsijansa alennus teki kazikeihin ja kiirehti ehkäisemään uhkaavan rajun ilman puhkeamista. Hän lausui sentähden ett'ei hänen herransa aikomus suinkaan ollut riistää Montezumalta hallitsija-arvoa, eikä tämä muka tahtonut tehdä mitään muutosta Mexikon valtakunnan vakiomuodossa; hän vain halusi päästä sen suojelusherraksi. Tämä vakuutus, Montezuman esimerkki ja pelko tukahutti kinastelevien kazikien harmin, ja Espanjan kuninkaan tunnustaminen maan yliherraksi tapahtui kaikilla Espanjalaisten vaatimilla juhlamenoilla ja muodoilla.

Tähän toimitukseen perusti sittemmin Espanjan hallitus etupäässä oikeutensa Mexikon valtakunnan anastamiseen.

Tunnustusta seurasi sitten Montezuman puolelta taaskin kallisarvoinen lahjoitus kultaa, jalokiviä ja kankaita, maalauksia ja seinäverhoja. Itse kazikitkin toivat rikkaita antimia. Kullat ja hopeat, jotka Cortez täten vähitellen oli ko'onnut lahjoitusten ja kiskomisten kautta, sulatutti hän harkoiksi. Yksistään kullan arvo oli 600,000 *pesos de oro'a*, mikä summa, jos silloinen kullanarvo verrataan sen arvoon meidän päivinämmä, vastaa 40 miljoonaa Suomen markkaa.

Eikö Espanjalaisten nyt olisi sopinut tyytyä? Ei suinkaan, Montezuma oli vielä kansoineen päivineen käännettävä Kristinuskoon. Tämähän myöskin oli valloituksen päätarkoituksia. Mutta siinä kohden kohtasi Cortez mitä sitkeintä vastarintaa. Järkähtämättä pysyi Montezuma uskossaan; Espanjalaisten saarna Kristuksesta ja neitsyt Mariasta herätti vain hänen inhoansa.

Cortez ryhtyi taaskin mielivaltaiseen tekoon. Mexikolaisten päätemppeleihin Espanjalaisten kortterin ulkopuolella ripustutti hän ristin ja muutaman Mariankuvan ja luetti siellä julkisen messun. Mutta tämä heidän paraimman temppeleinsä häpäiseminen vihastutti mitä hirveimmin mexikolaisia pappeja. He kiihoittivat kansaa puhdistamaan pois häpeäpilkut loukattujen jumalien huoneesta ja neuvottelivat ahkerasti Montezuman kanssa niiden röyhkeiden kuokkavieraiden tuhoamisesta, jotka eivät edes säästäneet mitä kaikkein pyhintä oli. Mustia ukonpilviä kasaantui Espanjalaisten pään päälle, ja se hetki lähestyi, jolloin Tenochtitlanin asukkaat viimeinkin säpsähtivät ylös näennäisestä tylsyydestään, vääntäöksensä niskoiltaan vihattujen vieraiden ikeen.

Montezuman jumalat huusivat kostoa!

Mutta — huolimatta suuttuneen Huitzilopochtlin verenhimosta — Montezuma ei uskaltanut mihinkään väkivaltaiseen tekoon. Oma suu likempänä kuin kontin suu ja sotajumalankin suu. Hän koki jos suinkin päästä kuokkavieraistaan hyvällä.

Sentähden kutsutti hän Cortezin puheillensa ja selitytti tälle että Espanjalaiset nyt muka olivat saavuttaneet matkansa tarkoituksen; kaikki heidän vaatimuksensa oli täytetty. Mutta — lausui Montezuma — jo oli jumalien ja kansan tahto että he mitä kiireimmin lähtisivät tiehensä; jos ei Cortez tätä tekisi, saattaisi hänet hukka periä.

Tämä oli kerrankin hieman rohkeampaa puhetta Montezuman puolelta, ja keisarin jyrkkä ääni hämmästytti Cortezia ensimmältä. Mutta pian tointui tavattomiin kohtauksiin tottunut Espanjalainen, ja hän vastasi, hetkisen mietittyään, että muka hänkin nyt oli päättänyt palata takaisin isänmaahansa ja jo ryhtynytkin tarpeellisiin toimiin tätä varten; mutta koska hänellä ei ollut laivoja, täytyi hänen ensiksi muutamia semmoisia rakentaa, ja siihen tarvittiin vähän aikaa.

Montezuma tyytyi tähän vastaukseen ja lupasi hänelle kaikki eväät matkalle, vieläpä auttaa laivojen rakennuksessakin. Cortez, joka tämän keskustelun kestäessä huomasi että Montezuma oli ammentanut rohkeutta salaisesta lähteestä, ryhtyi heti silmän-näöksi varsin innokkain matkavalmistuksiin ja julisti lähtöhetken hyvin läheiseksi; mutta upseereilleen ilmoitti hän salaa ett'ei hän koskaan aikonut väistyä Mexikosta, jossa hän muka oli aseman herrana ja toivoi semmoisena voivansa pysyä.

Mutta nyt tuli varsin odottamatta tapaus, joka kerrassaankin uhkasi kaataa kumoon kaikki Cortezin loistavat tuulentuvat.

— Nyt ei teidän enää ole tarvis rakentaa laivoja kotimatkaanne varten — sanoi eräänä päivänä Montezuma, näyttäen hänelle muutamaa maalausta, jonka postijuoksijat olivat tuoneet maakunnasta. Valkoiselle kattuunikankaalle tehty maalaus kuvasi laivastoa, jossa oli 18 alusta ja joka äsken oli saapunut Mexikon rannoille. Laivat oli silminnähtävästi espanjalaisia. Cortez ei ensinkään epäillyt että ne toivat hänelle niitä apuvaroja, joita hän toivoi saavansa lähettiläitensä — Montejon ja Portocarreron — palatessa Espanjan hovista. Nämä olivat jo olleet poissa yhdeksän kuukautta.

Mutta pian saatiin aivan toisia kuulla. Mexikon rannoille saapunut laivasto ei ensinkään tuonut mitään apuvaroja Cortezille. Sen oli päin vastoin varustanut ja pannut menemään Velasquez, käskynhaltia Cubassa, sillä tarkoituksella, että Cortez tuotaisiin elävänä tai kuolleena hänen käsiinsä ja rohkeilta seikkailijoilta riistettäisiin heidän voittojensa hedelmät. Laivastossa oli, kuten jo mainittiin, 18 alusta, ja se kuljetti sotavoimaa, joka oli paljon mahtavampi kuin Cortezin, nimittäin 800 miestä jalkaväkeä, joiden joukossa 80 musketööriä eli pyssysoturiamiehiä ja 120 jousimiestä, sekä 80 hevosmiestä ja 12 kanoonaa. Tämän melkoisen joukon johtajana oli Pamphilo de Narvaez, Velasquezin uskollinen ajutantti.

Cortez oli nyt todellakin pahemmassa kuin pulassa. Toisella puolen kinasteli kapinallinen Tenochtitlan, toisella uhkasi hyvin varustettu euroopalainen sotajoukko. Mutta mikään ei saanut tätä uhkarohkeaa miestä masentumaan. Tenochtitlan oli pidettävä kurissa ja Narvaez kukistettava, ell'ei hän tahtonut joukkoineen suorastaan alistua Cortezin komennettavaksi. Tätä tarkoitusta saavuttamaan lähetettiin näppärä isä Olmedo kauppa hieromaan. Hän tapasi Narvaezin Zampoalassa, mutta tämä hylkäsi, kuten uskolliselta palvelijalta sopi odottaa, harmilla ja inholla pappismiehen esiin-tuoman ehdotuksen. Viisas lähettiläs rupesi silloin Narvaezin upseereille ja sotamiehille latelemaan oikein kultaisia kertomuksia sotapäällikkönsä voitollisesta asemasta uudessa Eldoradossa ja osasi niin sukkelasti sovittaa sanansa, että sotamiehet pian kyllä huomasivat mitä etuja heille lähtisi liittymisestä Corteziin, — ja tämä tämmöinen tulos pappismiehen lähetystoimesta silminnähtävästi olikin ainoa mitä Fernando herra oli toivonut. Hän olikin pater Olmedon poissa-ollessa tavallisella sotataidollaan ja älyllään valmistanut pientä joukkoansa tuohon epätasaiseen taisteluun. Vaarallisimmat viholliset olivat nuo rautapukuiset ratsumiehet, jotka vahvojen varustuksiansa turvissa laukkasivat hevosineen jalkaväen keskelle ja pitkällä peitsillään halkaisivat sen hajalle. Tämmöistä välttääkseen ja turvataksensa jalkaväkeään teetti Cortez tavattoman pitkät keihäät, joihin muuan indiaaniheimo hankki hänelle hyvin sitkeää puuta ja varusti ne vaskikärjillä. Minkä mahdollista parannettiin ja korjattiin niinikään kaikki kilvet ja rintavarustimet, ja hyökkäysaseet pantiin hyvään kuntoon. Mutta ennen kaikkea oli nyt käytävä vihollisen kimppuun mitä suurimmalla sukkeluudella, ja sentähden saivat ne miehet, jotka hän valitsi osallisiksi retkeen Narvaezia vastaan, pukeutua niin kevyesti kuin suinkin ja ottaa kannettavakseen niin vähän kuin mahdollista. Mitään tykistöä ei voitu ajatellakkaan, ja muonavaratkin hankittaisiin miten milloinkin sopisi itse matkalla.

Tenochtitlaniin jätettiin noin puolet Espanjalaisista linnoitettuun kortteriin, ja Montezuma oli siellä ankarasti valvottava. Urhokas Alvarado jäi tätä varustusväkeä johtamaan. Mexikolaisten alakuloinen keisari lupasi juhlallisesti pysyä paikoillaan, lausui hyvin liikuttavaiset jäähyväiset Cortezille ja syleili häntä kansan nähden.

Ainoastaan 70 miehen kanssa läksi siis nyt urhea uskalikko ulos Tenochtitlanin kaupungista kaatamaan kymmenkertaista vihollista. Mutta miehet olivatkin maailman paraita satureja. Vuorten ja kuilujen, purojen ja jokien poikki samottiin kuin nälkäinen susilauma, vaaroja, vaivoja kysymättä. Cholulassa hengähtivät retkeläiset, ja heihin yhtyi siellä onnellisesti 120 Espanjalaista rohkean Velasquez de Leon'in johdossa, joka oli lähtenyt partioretkelle Mexikosta. Niinikään levähdettiin taasen Tlaskalassa viimeisten päivänmatkain ponnistuksia varten, ja täällä tarjosivat uskolliset Leipämaan miehet Cortezille melkoisen sotavoiman, jonka hän tosin ensimmältä ottikin avukseen, mutta sittemmin erinäisistä syistä lähetti matkalta takaisin. Sitä vastoin tuli heidän kanssansa yhteen urhokas, kelvollinen Sandoval, joka Escalantin kuoltua oli lähetetty komentomieheksi Villa rican, ja hän toi muassaan 50 miestä uutismaan varustusväkeä. Cortezin koko sotavoima oli nyt 240 miestä.

Kiitomarssia kuljettiin loppupuoli tietä, ja heluntai-iltana pysähdyttiin vähän matkan päähän Zampoalasta, jossa Narvaez piti leiriään. Ilma oli kauhea. Myrsky kaatoi suuria puita Cortezin joukkolaisten tielle, ja rankkasade oli paisuttanut tulvilleen Orizaba-joen, joka vielä erotti heidät Zampoalasta. Mutta siitä huolimatta päätti Cortez heti käydä hyökkäykseen. Raju-ilman raivotessa pidettiin rippi ja lyhykäinen jumalanpalvelus, ja päällikkö jakasi joukkonsa kolmeen osastoon: yksi joukkio Sandovalin johdolla valloittaisi vihollisen tykistön, toinen, jota johti Olia, ryntäisi Narvaezin kortteriin ja kolmas Cortezin omalla johdolla pitäisi hevosväkeä pelossa ja olisi apuna missä paraiten tarvittaisiin. Tiedettiin että Narvaez majaili pyramiidi-temppelessä keskellä kaupunkia, ja sinne päin nyt hyökättiin.

— Hiljaisuutta, kuuliaisuutta ja rohkeutta! — komensi Cortez, ja uskalias joukko lähti liikkeelle

kaupunkiin. Puoli-yön aikana tultiin esikaupunkeihin, jossa myrsky melkein esti marssivien askeleita kuulumasta; mutta väkirikkaassa kaupungissa oli kuitenkin mahdotonta välttää ilmi-tuloa, ja Narvaezin kortteriin saapui sanoma uhkaavasta vaarasta. Muuan vahti ilmoitti asian, mutta turhaan; hyökkäystä tämmöisenä hirveänä yönä pidettiin mahdottomana, ja vasta uusittujen ilmoitusten tultua kutsui Narvaez joukkonsa aseisin. Cortez oli jo lähestynyt pääkortteria ja näki valon loistavan temppele pyramiidista.

— Tuolla on päämäärämme! Tuolla on Narvaezin kortteri! — huusi Cortez Sandovalille, lähettäen samassa Olian hyökkäämään tykistön kimppuun, joka oli asetettu temppelein edustalle. Tästä ammuttiin huonosti tähdätty laukaus, joka tappoi ainoastaan kaksi miestä, ja ennenkun kanoonat ennätettiin saada uudestaan ladatuiksi, oli Olian viisikymmentä miestä valloittanut koko tykistön, samalla kun Cortez pysähytti paikalle kiitävän ratsuväen, joka riensi tykistölle avuksi. Samaan aikaan ryntäsi Sandoval temppelein rappusia ylöspäin ja pääsi pyramiidin laakealle katolle, jossa Narvaez upseerineen ja näiden kanssa joukkio jalkaväkeä piti paikkaa. Siinä oli päällikön ympärillä, kaikkiaan noin 40 miestä, jotka puolustivat itseään pelotta ja voimakkaasti, mutta tuo kuolemaa hämmästyttömän joukkio, joka syöksi heidän päällensä, teki pian kaiken vastustuksen tyhjäksi. Narvaez itse sai peitsen pistoksen silmänsä. Sandoval yhden miehensä avulla otti hänet kiinni, ja viholliset heittivät aseensa. Taistelu temppelein katolla oli päättynyt, ja kun tieto päällikön joutumisesta vangiksi oli ehtinyt levitä, luopuivat Narvaezin sotilaat toinen toisensa perästä tappelusta. Vähemmässä kuin yhden tunnin ajassa olivat uhkarohkeat Cortezin miehet päässeet paikan herroiksi, ja Cortez oli taaskin tehnyt urostyön, joka lisäsi rohkeiden seikkailijain luottamusta häneen. Viisaalla menetyksellään sai hän sitä paitse puolelleen myöskin kaikki voitot, niin että hänen pieneen joukkoonsa nyt yhtyi lähes 1000 miestä, jotka olivat hyvillä aseilla varustetut. Kaikki Narvaezin sotatarpeet tietysti nyt olivat niinikään hänen käytettävissään. Narvaez itse vietiin vankina Villa ricaan.

Zampoalassa saavutti tämä tapaus suurta tyytymystä, ja kaziki lahjoitti Cortezille ja hänen upseereilleen koko joukon — kauniita indiaanilaisia tyttöjä.

Zampoalasta lähetti Cortez pienempiä osastoja tutkimaan maata ja perustamaan uutisasuntoja, viiptyen lisätyn päävoimansa kanssa itse siellä levähtämässä retken rasituksista. Mutta sill'aikaa saapui huolestuttavia tietoja Mexikosta, jotka kertoivat että Tenochtitlanin asukkaat olivat tarttuneet aseisin ja että Espanjalaisten kortteri siellä oli suuressa vaarassa.

Cortez päätti heti luopua kaikista muista puuhista, rientääkseen ahdistetulle Alvaradolle avuksi ja vahvistaakseen Espanjalaisten asemaa pääkaupungissa.

Alvarado oli täällä tehnyt itsensä syypääksi häpeälliseen ja julmaan työhön, ja tämä työ oli saattanut Aztekien sotajumalan ja kansan täyteen raivoon. Tenochtitlanin asukkailla oli näet tapana joka vuosi toukokuussa Huitzilopochtlin kunniaksi viettää suurta juhlaa, johon kokoontui mahtava joukko maan ylhäisiä ja muuta kansaa. Se oli nytkin vietettävä isoimman temppelein pihalla lähellä Espanjalaisten kortteria, ja Alvarado antoi nimenomaan lupansa tavallisten juhlatemppeleiden suorittamiseen, ehdolla ett'ei kenkään saisi olla aseissa. Noin 600 ylhäistä Aztekiä tulikin määrättyinä päivänä saapuville juhlaan, kaikki komeimmissa puvuissaan ja kalleissa koristuksissa. Mutta tuskin oli heidän tanssinsa alkanut, kun Alvarado miehitti kaikki portit ja syöksi sitten hurjine joukkoineen pahaa aavistamattomien ja aseettomien juhlivien kimppuun ja tappoi heidät viimeiseen henkeen saakka. Ainoastaan yksi ja toinen lienee pelastunut kiipeemällä temppelein katolle ja sitten hyppäämällä sieltä kauas alas sen ulkopuolelle. Veren- ja kullanhimoiset Espanjalaiset ryöstivät sitten murhattujen ruumiit paljaiksi. Tänä onnettomana päivänä oli kaatunut Aztekien koko ylhäisin aatelisto, ja tuskin oli sitä perhettä kaupungissa, joka ei nyt olisi ollut suruun ja murheeseen vaipuneena.

Mutta sanoma tästä kauheasta teurastuksesta levisi salaman nopeudella sekä pääkaupungissa että läheisissä kylissä, ja sanomaton katkeruus valtasi kaikkien mielet. Jo ennen aamun koittoa ympäröitsi Espanjalaisten kortterin raivoava, ääretön joukko Mexikolaisia, jotka epätoivon urhoollisuudella yrittivät rynnäköä rakennuksiin; ja Espanjalaisten koko sotataito olisi mennyt mitättömiin, ell'ei Montezuma olisi astunut väkijoukon näkyviin ja hillinyt sen harmia. Tuhoa ja turmelusta hävyttömille kuokkavieraille kuitenkin rakennettiin. He olivat tästä lähin masennettavat nälän kautta, ja heidän pesäpaikkansa ympärillä pidettiin ankaraa vahtia, jonka tuli estää kaikkea yhteyttä heidän ja kauppatorien kesken. Alvaradon asema rupesi käymään arveluttavaksi; ruokatavarat olivat loppumaisillaan. — Mutta sotapäällikkö lähenei kiitomarssia vuorien poikki, ja kesäkuun 24 p:nä kajahti Espanjalaisten kortterista sanomaton riemuhuuto, kun Cortezin rymykki ja torvet pärisivät pitkin Tenochtitlanin katuja. Tällä kertaa ei tosin mikään ihmettelevä parvi kaupunkilaisia ollut hänelle terve-tuloa sanomassa, mutta eipä myöskään uskallettu tehdä vastarintaa tuolle melkoiselle sotajoukolle, jota hän nyt johti. Hän oli nähty lähtevän pääkaupungista 70 sotilaan kanssa; ei kummaa että ne tuhannet, jotka hän nyt toi muassaan, herättivät hämmästyttä. Niiden neljän tai viiden hevosen asemesta, joilla Cortez, Olian, d'Ordaz ja vielä pari ritaria olivat jättäneet kaupungin, näkivät Mexikolaiset nyt 100 rautapukuista ratsumiestä, 1,000 oivallisesti varustettua espanjalaista jalka-sotamiestä ja 2,000 hurjaa, sotapukuista Tlaskalaista ylpeässä tappelu-asennossa pölyttävän katuja, samalla kun piiritetyt ammuskelivat ilolaukauksia.

Näytti ensimmältä siltä kuin tämä loistava kulkue olisi masentanut Mexikolaisten vastustuksen, mutta hämmästyttä oli ainoastaan hetkellinen. Vihattujen vieraiden perikato oli päätetty, ja se hiljaisuus, joka vallitsi kaupungissa Cortezin uuden sotajoukon saapuessa ja vielä seuraavanakin päivänä, oli ainoastaan kauhean raju-ilman enteitä. Cortezille heti pisti silmään se seikka, ett'ei kukaan lähestynyt Espanjalaisten kortteria. Sentähden hän tulonsa jälkeisenä päivänä lähetti

d'Ordozin 400 miehen kanssa ulos urkkimaan mielten tilaa kaupungissa. Tämä joukkio ei tavannutkaan lähimmillä kaduilla mitään suurempaa väen-paljoutta, mutta tultuaan kauvemmas Espanjalaisten kortterista sai d'Ordaz kokea toista. Äkkiarvaamatta hyökkäsi hänen kimppuunsa kaikilta tahoilta suuret joukot Mexikolaisia, ja laakeilta katoilta viskattiin kiviä ja heitettiin keihäitä hänen joukkoonsa. Kamppaus oli kova, ja vasta paljon veren vuodettua ja 8 miehen kuoltua onnistui d'Ordozin päästä takaisin toveriensa turviin. Mexikolaisia oli tässä kaatunut monta vertaa enemmän, mutta he olivat kuitenkin pakoittaneet vihollisensa peräytymään, ja tämä oli voitto, joka suuresti elähytti heidän rohkeuttaan. He ajoivat d'Ordazin joukkolaisia takaa kortterin portille saakka ja yrittivät väkiryynnäköön. Ei mikään näkynyt Tenochtitlanin taistelijoita peloittavan. Espanjalaiset kanoonat niitteli heitä joukottain maahan; mutta vereksiä voimia astui kuolleiden ruumisten päälle, tapellen katkeruuden kiukulla ja kuolemaa hämmästyttämättä. Mexikolainen kansanluonne osoitti sinä päivänä puolta, jota ei Cortez ollut ennen tuntenut. Hän sai syytä kunnioittamaan vihollistansa. Narvaezin upseerit ja sotamiehet olivat peräti peloissaan.

Puolustuksesta päätti nyt Cortez, pitääksensä vireillä rohkeutta joukossaan, käydä hyökkäykseen. Niin tehtiinkin seuraavan päivän aamuna, hevosväki etupäässä. Ja järjestymättömäin mexikolaisten joukkojen oli mahdoton vastustaa rautarintaisten ratsumiesten rynnäköjä. He väistyivät, mutta aatelinsa johtamina kävivät Tenochtitlanin miehet uudestaan vihollistensa kimppuun. Papit puhuivat heille häväistyjen jumalien ja uhatun kotilieden puolesta, ja kansan kunniantunto vaati kosta tai kuolemaa. Tuhansittain heitä kaatui omille kaduille, mutta uusia miesvoimia tuli herkeämättä sijaan maaseudulta, ja temmelys kävi kauheaksi. Sanomaton katkeruus paisutti Tenochtitlanilaisten tappelu-intoa, ja Espanjalaiset olivat varsin vaarallisessa tilassa. Ahtailla kaduilla oli Cortezin miesten vaikea käyttää sotaisia konstejaan; taistelu kävi hurjaksi, säännöttömäksi käsikähäkäksi. Silloin sytyttivät Espanjalaiset suuren Takuba nimisen kadun talorakennukset palamaan, ja heidän vihollisensa väistyivät. — Taistelutanner oli täynnään kaatuneita ruumiita, ja kanavat virtasivat punaisina verestä, Mexikolaisten verestä, joka oli vuotanut isänmaan ja kotilieden puolustuksessa. Espanjalaisia oli 12 jäänyt kuolleena tappotanterelle ja 60 oli haavoitettuna, — suurin tappio, minkä he vielä olivat kärsineet missään taistelussa indiaaneja vastaan.

Cortez palasi tosin voittajana kortteriinsa, mutta tämä voitto oli Pyrrhus-voitto eikä ensinkään ratkaiseva. Se ei mitään varsinaista muutosta vaikuttanut asiain tilaan. Eikä toinenkaan hyökkäys ulos kortterista, jonka hän teki muutaman päivän perästä siitä, tuottanut mitään sen enempää tulosta. Mexikolaisia taas murhattiin tuhansittain, ja osa kaupunkia poltettiin poroksi; mutta 40 Espanjalaista ja Tlaskalaista kaatui myös kuoliaana kentälle ja vielä paljon enemmän haavoittui. Cortez itse sai nuolen vasemman kätensä läpi, ja Espanjalaisten täytyi iltapuolella vetäytyä takaisin pesäänsä, jota vastaan Mexikolaiset taas seuraavan aamun koittaessa ryntäsivät uusilla sotavoimilla. Uupunee, osaksi haavoittuneet Espanjalaiset heräsivät uuteen taisteluun, joka alkoi raivosalla hyökkäyksellä indiaanien puolelta. Mexikolaiset syöksyivät tuhansin joukoin kuolemaan rohkeudella, joka kauhistutti uskaliaimpiakin rintoja Espanjalaisten sotajoukossa. Jos olisi Mexikolaisia kaatunut vaikka kuinka suuret laumat, tuli aina uusia sijaan; jota vastoin Cortezilla ei ollut käytettävissään apujoukkoja. Uupumus yksistään teki tällöisen taistelun jatkamisen mahdottomaksi. Toisiin keinoihin oli ryhdyttävä.

Cortez koki sentähden saada Montezumaa näyttäytymään kansalleen ja rauhoittamaan alamaisiaan. Aselepo oli kaikella muotoa saatava, jonka aikana ainakin saataisiin levähtää liiallisista rasituksista ja hankkia muonavaroja, jotka rupesivat olemaan varsin vähissä, ja mitäs ollakkaan! Montezuma keisari oli kai jo kokonaan unohtanut Huitzilopochtlin ja muut jumalansa. Hän suostui Cortezin ehdotukseen. Hän pukeutui valta-arvonsa koko komeuteen. Hän ripusti yllensä kaikki ne koristukset, joita hänellä juhllallisissa tiloissa oli tapana kantaa. Hän astui linnoituksen muurille ja näyttäytyi kansalleen. Kuni noitasauvalla koskettuna vaikenikin raivoisa joukko. Rummut ja torvet lakkasivat päräjämästä, huuto ja ulvonta taukosi. Jotkut heittäisivät maahankin, niinkuin olivat tottuneet juhlapukuista keisariaan kunnioittamaan. Syvä hiljaisuus vallitsi, kun Montezuma ojensi kättään osoittaakseen aikovansa puhua. Ja Montezuma puhui. Hän kiitti kansaansa kaikesta uskollisuudesta ja uhraavaisuudesta, josta hän näinä päivinä oli nähnyt todistuksia, jotka ilahuttivat hänen sydäntään. Mutta kovasti oli häntä muka myöskin surettanut nähdä kansansa uhraavan vertansa turhassa ja tarpeettomassa taistelussa, — ja hän käski taistelevien laskea aseensa maahan.

Montezuma parka! Häväistyn sotajumalasi kostonhetki oli tullut. Ja kunnian-arka Huitzilopochtli, jonka arvoa loukkaamaan olit päästänyt muukalaiset maahan, — kosti sinulle oman kansasi avulla.

Hiljaisuutta kesti muutama silmänräpäys keisarin puhuttua. Mutta mitään tottelemisen merkkiä ei näkynyt. Hiljainen tyytymättömyyden murina alkaa, se kasvaa kasvamistaan ja kovenee kovenemistaan, kunnes uudestaan kauhea ulvonta ja huuto kirjavasta ihmistungoksesta halkaisee ilman; vinkuva rankkasade nuolia ja kiviä lentää ylös muurille, jossa keisari seisoo; ja ennenkun espanjalaiset ritarit kerkeävät peittämään häntä kii villään, vaipuu Montezuma, kuolettavasti haavoitettuna kiven ja kahden nuolen iskusta, ritarivieraittensa käsivarsiin.

Tämä tapaus vaikutti kuitenkin vielä valtavammasti mexikolaiseen väkijoukkoon kuin äsken keisarin esiintyminen, ja peläten jumalien suuttumusta tuon Aztekien historiassa tavattoman teon johdosta, pakeni kansa nopeammasti kuin oli kiitänyt rynnäköön. Espanjalaiset olivat hetkeksi päässeet vihollisistaan. Haavoittunut keisari vietiin nyt huoneisinsa, ja kaikki tehtiin hänen henkensä pelastukseksi. Mutta epätoivossaan ja puoleksi mielettömänä tuskasta ja surusta sen häpäisevän iskun johdosta, joka oli tullut hänen osakseen omien alamaisten puolelta, kieltäytyi kalmankoskettama keisari nauttimasta tarjottuja lääkkeitä, repi siteet haavoistaan ja torjui

luotaan kaiken ravinnon. Pater Olmedo yritti silloin kääntämään häntä Kristin-uskoon, mutta turhaan, ja meidän täytyy kunnioittaa onnetonta Montezumaa hänen viimeisinä hetkinään.

— Alamaiseni minua halveksivat, — oli järkähtämättömän ruhtinaan vastaus lähetyssaarnaajan houkutuksiin, — mutta minä en tahdo halveksia itseäni enkä pettää isieni uskoa. —

Kolme päivää perästäpäin kuoli Aztekien keisari uskossa jumaliinsa.

Sen keisariuuden veriset murhanäytelmät päättyvät murhenäytelmiin.

Häväisty Huitzilopochtli oli kovasti kostanut palvelijalleen, joka ei pystynyt häntä puolustamaan; mutta kovan kohtalon kaatama jumalan-palvelija heitti henkensä lujassa uskossa tuohon kostajaan ja häpeän katkera huokaus huulillaan.

Hämäräperäinen tarina Quetzalkoatlista oli käynyt toteen. Montezuma parka!

Häneltä jäi eloon monta lasta. Kaksi hänen poikaansa hakkasivat Mexikolaiset kuoliaaksi, Espanjalaisten lähtiessä kaupungista. Kolme tyttöä kastettiin Kristinuskoon. He joutuivat sittemmin naimisiin espanjalaisten miesten kanssa. Yksi poika sai myöskin, vähän jälkeen isänsä kuolemaa, kasteen ja nimen Don Pedro de Montezuma. Hänelle antoi keisari Kaarle Viides kreivin-arvon ja laveat maanalat Uudessa Kastiliassa, jossa hänen jälkeläisiään kuuluu vieläkin elävän.

VII. Salto de Alvarado.

Montezuman mentyä Manalaan huokasivat Mexikolaiset pari päivää — hieman hämillään kohtalosta kovaonnisen keisarin, jonka raivostunut väkijoukko oikeutetussa vihassaan oli toimittanut päiviltä pois.

Mutta pian alkoi ottelu uudestaan ja tällä kertaa oikein määrätyn suunnitelman mukaan. Espanjalaisten kortterista vievät kadut ja sen ympärillä olevien korkeiden rakennusten katot miehitettiin sotilailta, jotka tuon tuostakin tekivät valehyökkäyksiä ja pitivät Espanjalaisia alituisessa työssä.

Ja nyt alkaa pitkä jakso tuimia tappeluja, joissa toiselta puolen Tenochtitlanin pojat kuolemaa vähintäkään hämmästyttäen uhraavat itsensä uhatun isänmaan ja vapauden puolesta, mutta toiselta puolen myöskin Espanjan uskalikot ritarit osoittavat urhoollisuutta ja rohkeutta, jonka vertaista historia tuskin tuntee.

Erään korkean temppelin katolta lähellä Espanjalaisten kortteria näki heidän vihollisensa alas tämän pihalle, saattaen siten pitää heitä tarkasti silmällä ja niinikään vinguttaa heihin nuolia ja heittokoneita. Päästäkseen tästä ikävästä naapurista, käski Cortez Juan de Escobar'in sadan miehen kanssa hyökätä temppeliin ja pistää se palamaan. Mutta kolme kertaa koetettuaan täytyi Escobarin väistyä. Silloin Cortez itse muutaman rynnäkköosaston etupäässä pääsi, kun pääsikin, temppelin laakealle katolle. Mutta täällä piti paikkaa 500 mexikolaista aatelismiestä ja valittua sotilasta. Alkoi hirveä kamppaus, jota kesti kolme tuntia. Verta vuoti ja luut ryskyivät. Cortez itse joutui mitä suurimpaan vaaraan. Kaksi ylhäistä aztekiläistä soturia päätti uhrata itsensä isänmaan pelastukseksi vapauttamalla sitä sen pahimmasta vihollisesta, Cortezista. Molemmat syöksivät tässä tarkoituksessa ilman aseitta sotapäällikön kimppuun, yrittäen vetää hänet muassansa katon rintasuojan yli ja alas syvyyteen. Mutta tuon notkean ja voimakkaan miehen onnistui saada vihollisensa saman kohtalon uhriksi, jonka he olivat aikoneet hänelle, ja tavallisella kylmäverisyydellään jatkoi Cortez tappelua, joka sitten pian kallistuikin Espanjalaisten eduksi, heidän kuitenkin monta rautakouraista miestä menetettyänsä.

Samalla aikaa tapeltiin myöskin Takuba-kadulla, josta Mexikolaiset kokivat päästä temppelin miehistöä auttamaan. Tästä esti heitä kuitenkin muuan joukkio Espanjalaisia. Kadulla kärsivät niinikään nämä kuitenkin melkoisia vahinkoja, ja Cortez riensi, voitettuaan viholliset temppelin katolla, alas omiansa auttamaan. Hän pääsi ratsunsa selkään. Suuri joukko Mexikolaisia ympäröi hänet heti, ja taaskin oli kova vaara tarjona. Fernando herra, kaadettuaan lähimmät ahdistajansa maahan, kannusti kuitenkin hevosensa pois eräälle poikkikadulle. Täällä oli toinen joukkio vihollisia vastassa. Cortez näki miten erästä hänen ritariansa, joka oli revitty ales hevosenselästä, vietiin pois vankina. Vähääkään arvelematta syöksee rohkea uskalikko joukkioon, joka nähdessään pelätyn sotilaan pakenee, päästään vankinsa irti. Tämä nousee jälleen ratsunsa selkään, ja molemmat ritarit karkaavat peitset tanassa takaisin Takuba-kadulle, jossa sotapäällikköä tervehtivät hänen joukkonsa riemuhuudot.

Seuraus sen päivän tapahtumista oli Mexikolaisten pakollinen poistuminen temppelistä ja tämän palo. Mutta tämä Espanjalaisten etu oli maksanut heille paljon verta, ja asema oli melkein entisillään; sillä temppelin kadotettuansa, varustivat Mexikolaiset kaikki Espanjalaisten kortteriin vievät kadut rovituksilla, kokien sillä tavoin sulkea heidät kokonaan erilleen toripaikoilta.

Cortez piti nyt kenraaliensa kansa sotaneuvottelun, ja tässä päätettiin vihdoinkin lähteä kaupungista pois. Tlaskalassa ko'ottaisiin riittävä sotajoukko ja sitten rakennettaisiin joitakuita pienempiä laivoja, joista voitaisiin pitää valtaa järvillä ja ahdistaa pääkaupunkia; sillä ne kaksi sotaprikiä, jotka Cortez oli valmistellut, olivat Mexikolaiset hävittäneet jo hänen retkellään Narvaezia vastaan.

Tähtien-selittäjä Botillo kysyi taivaan-kappalten neuvoa, ja ne neuvoivat Espanjalaisia lähtemään yön aikana. Kaikki valmistukset suoritettiin tuota pikaa ja rakennettiin kuljetettava silta

pantavaksi aukkojen poikki siinä padossa, joka yhdisti pääkaupungin mannermaahan; sillä Mexikolaiset olivat, kuten vakojain kautta saatiin tietää, poistaneet näiden aukkojen poikki johtavat sillat, ja vesi kanavissa oli osaksi syvää.

Niin tapahtui siis Espanjalaisten lähtö heidän pesäpaikastaan Tenochtitlanin kaupungista sydänyönä vasten heinäkuun 2 p:ää v. 1520. Yö oli pimeä, kolkko ja sateinen. Kolmessa osastossa marssi sotajoukko ulos kortteristaan ja sitten Takuba-katua alaspäin, josta hevosväki edellisenä päivänä tekemänsä hyökkäyksen kautta oli perannut pois rovitukset. Espanjalaiset valitsivat tämän tien — joka oli päinvastainen sitä, jota he olivat tulleet — pettäöksensä Mexikolaisia; mutta he pettyivät surkeasti itse. Mexikolaiset, jotka tarkasti olivat huomanneet kaikki Espanjalaisten valmistuspuuhut ja arvanneet heidän aikeensa, miehittivät hyvään aikaan kaikki kolme patoa, jotka veivät kaupunkiin, eivätkä suinkaan unohtaneet Takuba-patoa. Tuskin olivat Espanjalaiset jättäneet ensimmäiset kadut ja ensimmäisen pato-aukon taaksensa, kun heidän kimppuunsa hyökkäsi ääretön joukko vihollisia, jotka molemmilta puolen järveä veneillään soutivat padolle päin ja ahdistivat Espanjalaisten yhteen-sullottuja rivejä, joita tällä kapealla, keinotekoisella tiellä ei mikään sotataito voinut pelastaa siitä hirveästä tappiosta, joka nyt seurasi.

Ensi kertaa lakkasi kaikkalainen komento ja sotakuri Espanjalaisten riveissä, ja mitä katkerin käsikahakka syntyi Mexikolaisten päättymättömien parvien ja Espanjalaisten kesken — kaikki kauheassa sekamelskassa. Hakattiin, survottiin, pistettiin ja lyötiin ympärilleen mielettömällä raivolla, milt'ei tuntematta vihollista ystävästä; ja jokainen komentosana hämmentyi indiaanien hurjiin sotahuutoihin ja heidän torviensa tuimaan toivotukseen, jonka välistä toisinaan jyrähti sotajumalan rummun hirveä ääni.

Kauheimpana raivosi kamppaus jälkijoukossa, jossa Alvarado ja de Leon olivat komentajina. Siinä tapahtuva suuri miestappo pakoitti Cortezin ja hänen seurue-ritarinsa tekemään kierroksen ja kääntymään takaisin tälle osastolle avuksi. De Leon oli jo kaatunut. Alvarado seiso paljaalla maalla, ainoastaan pieni parvi miehiään ympärillensä ja puolustaan itseään sadankertaista vihollista vastaan. Hänen sotaratsunsa, joka ennen kantoi häntä niin monessa kuumassa kahakassa, oli nyt kaatunut hänen altansa, itse oli hän haavoitettuna monesta paikasta ja koki turhaan ko'ota hajonnutta joukkoaan, jota raivoava ja yhä lisääntyvä vihollinen ajoi ajamistaan kanavan reunalle. Taistelun alkaessa oli tykistöä ja pyssyistä kyllä ollut apua ne kun niittivät maahan sadottain indiaaneja. Mutta mikään ei enää voinut hillitä näiden villittyä vihaa. Takarivien pusertamina olivat etummaisat tulleet lykätyiksi tykistön luo, karanneet sen kimppuun kuin tuuliaispää ja tehneet tuhoa ihmisille ja kanoonille. Niiden espanjalaisten ritarien urhokas hyökkäys, jotka nyt hevosineen tulivat avuksi, vaikutti hetken pysäyksen ja antoi heidän maamiehilleen aikaa hieman hengähtämään ja kokoontumaan. Mutta pian repi heidät taas hajalleen vastahyökky taisteluun palaavia vihollisia, ja Cortez toverineen oli pakoitettu vetäytymään takaisin, jolloin moni hänen miehistään jäi aaltojen valtaan. Alvarado seiso tuokion aikaa patoaukon partaalla, epäröivänä katsellen syvyyttä allansa ja siinä veneineen viliseviä vihollisia. Heittäytyisikö hän, ilman hevosetta kun oli, veteen keskelle vihollisia veneitä? Se olisi ollut melkein suorastaan surman suuhun menemistä. Hänellä ei ollut kuin sekunti miettimisen aikaa. Mutta Alvarado oli väkevä ja notkeavartinen herra. Epätoivo toi yliluonnollista voimaa. Asettaen mahdottoman pitkän peitsensä alapään vedessä venyvää hylkyromaa vasten, hyppäsi hän hyvään vauhtiin ja keikkahutti itsensä tuon kauhean kuilun, tuon hirveän hornan-suun yli. Aztekit ja Tlaskalaiset tuijottivat hänehen silmät selällään.

— Se on totisesti *Tonatiuh!* Se on auringon poika! Se on päivän poika! — huudettiin heidän joukostaan.

Aukko oli niin suuri, että urhokas Diaz, joka hyvin huomasi paikan, sanoo moista hyppäystä mahdottomaksi kellen tahansa toiselle. Se painui syvälle sikäläisten aikalaisten mieleen, ja muisto espanjalaisen ritarin rohkeasta keikkauksesta elää vielä tänä päivänäkin Mexikon kaupungissa, jossa paikkaa, missä se tapahtui, mainitaan nimellä *Salto de Alvarado* (Alvaradon hyppäys). Herkuleen ja Teeseuksen kai olisi kelvannut katsella sen miehen mainiota äksänpäksää.

Mutta tämä yö, jonka tuimista tapahtumista emme huoli sen laveammalta kertoa, on Mexikon valloituksen historiassa myöskin saanut nimen "Surullinen yö" — *La noche triste*. Sen taistelussa menetti 500 Espanjalaista ja 3,000 Tlaskalaista henkensä, ja ainoastaan vähäinen, surkealta näyttävä jäännös siitä joukosta, jonka etupäässä Cortez oli kulkenut pääkaupunkiin, kokoontui aamulla Takuban kaupunkiin. Täällä oli sotapäällikkö, joka yöllä oli taistellut sanomattomalla urhoollisuudella, astunut hevonsensa selästä, ja hän nähtiin istuvan muutaman indiaanilaisen temppelein portailla kasvot käsissään, samalla kun tähteet hajonneesta joukosta kulki hänen ohitsensa, vaivalla vetystäen eteenpäin katuja pitkin. Tuskin 400 Espanjalaista oli jälellä, ja näistä melkein jok'ainoa mies haavoitettuna. Hevosväestä oli tallella 23 miestä, tykkiväestä ei yhtäkään, ja kaikki kanoonat olivat olleet ja menneet. Ei edes yhtään pyssyäkään ollut kauheasta kahakasta pelastunut. Sotilaat olivat heittäneet ne luotansa, pystyäkseen paremmin pääsemään tiehensä.

Isku oli kovin, mikä vielä oli kohdannut Cortezia; mutta istuessaan tuossa temppelein rappusilla hän ei suinkaan antanut lohduttomalle epätoivolle sijaa, vaan — mietti vain uutta suunnitelmaa Mexikon valtakunnan valloittamiseen. Vähitellen kokoontui hänen ympärilleen siinä henkiin jääneet ritarit — Sandoval, Alvarado, Olid, d'Ordaz, Avila — ja kaikkein iloksi ihana Marina, jonka ynnä muutamain Tlaskalan sotapäällikön tyttärien kanssa muuan tlaskalainen varjelusväki oli onnellisesti pelastanut pois kahakan kauhuksesta. Toinenkin tulkki, Aqvilar, oli pelastunut; mutta etenkin ilahutti Cortezia tässä paikassa läsnä-olollaan laivan-rakennusmestari Martin Lopez, sillä sotapäällikkö oli ottanut tämän uusiin laskuihinsa. Hän tahtoi, näet, päästä Takubajärven herraksi ja vasta sitten uudestaan ahdistaa pääkaupunkia. Uusia voimia siis vain vähäsen

espanjalaisille sotilaille ja uusia apujoukkoja Tlaskalasta!

Lyhykäisesti levättyään Takubassa lähti Cortez ränstyneine joukkoineen pitkää kiertotietä myöten marssimaan uskollisten Tlaskalaisten rajoille päin. Mutta Tenochtitlanin miehet, jotka olivat imeneet rohkeutta yöllisestä voitostaan, ajoivat Espanjalaisten väsynyttä joukkoa takaa, tehden heille yöt päivät kovaa kiusaa. Niinpä tultiin muutamalle mäelle alla olevan, ahtaaksi solaksi suippenevan laakson partaalla, ja Espanjalaisten tie vei solan lävitse. He näkivät lukemattoman joukon indiaaneja täyttävän laakson ja sulkevan heiltä tien, ja keskellä joukkoa liehui Mexikon valtakunnan lippu, kultalankainen verkko pitkän, höyhenillä koristetun tangon päässä. Espanjalaiset hämmästyivät, mutta Cortez huusi:

— Täss' ei ole muu neuvona kuin voitto tai kuolema. — Ja rohkealla kylmäverisyydellä järjesti uskalikko pikapikaa joukkonsa, antaen samassa käskyn hyökkäykseen. Hevosväki etu- ja jälkijoukkona karattiin kuni vimmuttu susilauma indiaanien kimppuun, ja näiden rivit halkaistiin. Kauhea murhanäytelmä seurasi, ja Espanjalaiset etenivät etenemistään. Mutta kaatuneiden Mexikolaisten sijaan tuli yhä uusia parvia aukkoja täyttämään, ja Cortezin urhea joukko oli perikadon partaalla. Silloin pistää hänen päähänsä vihollisen loistava lippu. — Tuolla on otettavamme! —

Ja Cortez kannustaa hevosensa, ratsastaa lähimmät vihollisensa kumoon, jakelee kuolettavia iskuja oikealle ja vasemmalle ja on pian indiaanien tiheimmässä parvessa. Sandoval, Alvarado, Olid, Avila ja muut, joiden hevoset vielä pystyvät miestä kantamaan, ovat hänen kintereissään. Cortez pistää peitsellään mexikolaisen sotapäällikön alas kantotuolilta, jossa tämä istuu ylhäisten sotilaiden ympäröimänä; espanjalainen ritari Juan de Salamanca hyppää hevosen selästä ja sieppaa vahvalla kädellään lipun, jonka hän ojentaa Cortezille. Tämä heiluttaa kultaverkkoa päänsä päällä, — ja kauhistuksen valtaamina syöksevät indiaanit sikin sokin ulos laaksosta. Valtakunnan lippu kun on menetetty, on myöskin kaikki menetetty, — on oppi, jota he näkyvät ymmärtävän.

Mutta Espanjalaiset ja Tlaskalaiset eivät tyydy tähän, vaan ajavat vuorien väliin paenneita vihollisia takaa, tappaen heitä sadottain.

Semmoinen oli tappelu *Otumban* luona heinäkuun 8 p:nä 1520. 100,000 Mexikolaisesta oli kaatunut 20,000. Se on tullut yhtä mainioksi kuin Alvaradon kuuluisa kuperkeikka "Surullisena yönä" ja sopii kerrottavaksi samaan jaksoon.

Siinä ei enää vaikuttanut voittoa tykkien peloittava pauke eikä pyssyjen salaperäinen rätinä, vaan tappo tehtiin paljalla aseilla — miekalla ja peitsellä.

Seuraavana päivänä saapui Cortezin joukko Tlaskalalan alueelle. Ne Tlaskalaiset, jotka surmanenkeli oli säästänyt, heittäysivät kasvoilleen ja suutelivat äidillistä maata, jolle he eivät enää olleet toivoneet saavansa astua.

VIII. Quatemozin ja viimeinen ponnistus.

Huolimatta niistä kaikista onnettomuuksista, joihin valloittajien retkikunta oli joutunut, tervehtivät kelpo Tlaskalaiset heitä erinomattain hyväntahtoisesti, ja Cortez puolestaan lahjoitti vapaavallan suurelle neuvostolle jaettavaksi sen melkoisen sotasaaliin, joka oli jäänyt hänen käsiinsä *Otumban* tappotanterella.

Kovista rasituksista uupuneena vaipui Cortez tautivuoteelle, mutta siitäkin johti hän ja järjesti kaikki toimet. Kivut eivät masentaneet tämän karaistun miehen toiveita eikä hänen luottamustaan tulevaisuuteen. Kaksi laivaa lähetettiin Hispaniolaan ostamaan hevosia ja pestaamaan väkeä, ja soturien kylliksi levähdettyä antoi Cortez heidän tehdä partioretkiä Mexikon alueelle, pitääkseen väkeänsä työssä ja totuttaakseen sitä taasenkin voittoon. Tlaskalaisia harjoitettiin espanjalaisiin sotatempuihin.

Niinikään perustettiin uusi uutismaa Tepeakilaisten alueelle, joka koski rajoillaan Tlaskalaan, — sittenkun Cortez useassa kahakassa oli kukistanut tämän heimokunnan ja viimein tehnyt liiton heidän kanssansa. Onnetar rupesi jälleen hymyilemään sankaria vastaan, ja Marinan hellän hoidon alaisena toipui hän vähitellen taudistaan. Aivan aavistamatta tuli lisäväkeä espanjalaisista siirtokunnista, jopa Kubastakin. Sikäläinen käskynhaltia, Velasquez, oli, näet, kahdella laivalla lähettänyt apuväkeä Narvaezille, jonka kohtaloa hän ei tuntenut, ja tämä apuväki meni arvelematta Cortezin puolelle. Vähää myöhemmin saapui Vera Cruziin muutamain espanjalaisten kauppiaiden evästämä, sotatarpeilla ja muonavarjoilla lastattu laiva, jonka Cortez osti ja jonka miehistö meni hänen palvelukseensa. Viimein tuli toinen toisensa perästä kolme suurempaa laivaa, jotka Espanjan käskynhaltia Jamaika-saarella oli lähettänyt löytöretkelle. Nämä laivat toivat muasaan 17 hevosta ja 120 miestä jalkaväkeä kolmen katteenin johtamina. Cortezin maine oli jo levinnyt kaikkiin siirtokuntiin, ja katteinit tarjoutuivat hänen palvelukseensa.

Kuusi kuukautta siitä, kun hän oli palannut pois Mexikon valtakunnan pääkaupungista, komensi Cortez sotajoukkoa, jossa oli 600 miestä espanjalaista jalkaväkeä, 40 ratsumiestä ja 60,000 indiaania, enimmäkseen Tlaskalasta, miehuullisen Xikotkatlen johdon alla. Näistä apujoukoista käytettiin monta tuhatta kuljettamaan niiden laivojen eri osia ja aineksia, jotka Martin Lopez tällä aikaa oli rakentanut Tlaskalassa ja jotka taasen olivat liitettävät kokoon Tezkuko-järven rannoilla, — sekä siirtokunnista saatujen tykkien kuljettamiseen. Uudelle matkalle otettiin mukaan 15 kanoonaa.

Ja siten varustettuna samosi valloittaja-joukko taas Aztekien alueelle ja saapui, kun saapuikin, kuusi päivää marssittuansa Tezkukon kaupunkiin, joka sijaitsi samannimisen järven rannalla, noin 3 maantiet. penikulmaa pääkaupungista. Sotapäällikkö päätti tehdä tuon paikan yritystensä lähtöpisteeksi ja liittää kokoon sotaprikit, jotka — 13 luvultaan — siis nyt täällä uudestaan pantiin teloille ja taklattiin euroopalaiseen tapaan.

Täll'aikaa laski Cortez valtansa alle suuret, järven ympärillä olevat kylät ja kaupungit, ja monta oivallista ottelua siinä kestittiin Mexikolaisten kanssa, jotka tappelivat kuin miehet, pitäen pontevasti puoltansa tyydyttämättömiä kuokkavieraitaan vastaan.

Mexikon valta-istuimella ei enää istunut mikään taika-uskoinen Montezuma pelkäämässä valkoisen Quetzalkoatlin jälkeläisiä, eikä Mexikon kansa enää hämmästynyt merentakaisia miehiä kuin vaaleita kummituksia, ja pelko oli kyllä ainakin kaukana Tenochtitlanin poikien povesta.

Aztekien uusi keisari, Montezuman vävy Quatemozin oli viidenkolmatta vuotinen nuori mies, urhokas, rohkea, valmiina vastustamaan valtakuntansa vihollisia ja kannattamaan sukunsa kunniaa. Saatuaan tietää että Cortezilla oli aikomus palata takaisin pääkaupunkiin, lähetti hän täältä pois melkein kaikki naiset ja lapset, ja lähikaupungeista ja -kylistä kutsuttiin asekuuntoiset miehet Tenochtitlanin kaupunkia puolustamaan, patosillat poistettiin ja aukoille tehtiin lujat vallitukset. Suuri joukko veneitä hankittiin, joiden oli määränä ahdistaa vihollisia, jos nämä, kuten arvattiin, yrittäisivät rynnätä vallituksia vastaan. Paitsi näitä varustuksia pääkaupungin puolustukseksi järjestettiin myöskin liikkuva armeija, jonka oli määrä vastustaa Espanjalaisia missä ikinä nämä hyökkäisivät.

Tämän liikkuvan armeijan kanssa törmäsi Cortez yhteen, hyökätessään Takubaa vastaan, joka, kuten muistanemme, oli mannermaalla, josta Takuba-pato alkoi. Pian saatiin kokea että tätä joukkoa elähytti erinomattain sotainen henki. Se taisteli sankariudella, joka toi sen keisarille kunniaa, ja espanjalainen päällikkö tuli tekemään jokseenkin epämiellyttäviä vertauksia menneiden ja nykyisten hetkien välillä. Takuban luona täytyi, näet, Espanjalaisten peräytyä; ja yritys tätä kaupunkia vastaan, joka oli ikääskuin padon ja pääkaupungin avaimena, jätettiin toistaiseksi sikseen.

Tämä tappio oli tosin Espanjalaisille varsin onneton, mutta sitä seurasi kohta perästäpäin heille onnellinen tapaus. Espanjan hallitus Hispaniolassa lähetti, näet, Cortezille avuksi 200 miestä jalkaväkeä ja 80 ratsumiestä.

Nämä lisävoimat saatuansa jatkoi Cortez ympäröivien kylien valloittamista; mutta jokainen kylä maksoi hänelle kovat kahakat. Tenochtitlanin miehet puolustivat itseään jalopeuran uljuudella, ja jokainen jalansija maasta vaati tuimaa taistelua. Muutamassa tammöisessä tappelussa, joita joka päivä oli useampia, joutui taasen Cortez persoonalliseen vaaraan, joka vasta viimeisellä hetkellä voitettiin. Tavallisella uhkarohkeudellaan oli hän syössyt muutaman vihollis-parven keskeen ja hevossensa kaatuessa hänen kanssaan joutunut väkivoiman valtaan. Hän ei enää päässyt pystyyn, ja viholliset kantoivat häntä riemusaatossa pois, uhrattavaksi niille jumalille, joita hän oli soimannut, — kohtalo, joka tuli kaikkein Espanjalaisten omaksi, jotka joutuivat elävinä Mexikolaisten käsiin. Sillä tavoin näkyivät nyt Cortezinkin päivät päättyvän. Mutta tässä vaarallisessa hetkessä tulee muuan mies urhoollisista Tlaskalaisista hänen pelastajakseen. "Kuin metsänsä villi tiikerikissa" karkaa tämä sotapäällikön ahdistajien kimppuun. Cortez pääsee irti, ravistelee viholliset niskoiltansa ja kirkaisee sotahuutonsa, jolloin pian nelistää paikalle ratsuparvi, joka peitset tanassa halkaisee vihollisjoukon ja vapauttaa päällikkönsä.

Tuskin oli Cortez päässyt tästä pulmasta, ennenkun häntä uhkasi toinen, vaikka vallan toista laatua. Muutamain retkikunnassa palvelevien Narvaezin sotamiesten kesken oli, näet, syntynyt ilkeä salaliitto, jonka tarkoituksena oli murhata Cortez ja hänen uskollisimmat ritarinsa, Sandoval, Alvarado, Olid ja muutamat muut. Narvaezin miehet olivat tähän saakka varsin vähän saaneet nauttia niitä makean-leivän päiviä, joita he olivat uneksineet, ja sentähden ainoastaan vastenmielisesti seuranneet Cortezia uudelle retkelle pääkaupunkiin. Aiottu piiritys suututti heitä kovasti, se kun muka vain oli tyhmänrohkean uskalikon mielettömiä hullutuksia. Salaliittolaisten hommaa johti muuan Antonio de Villafagna, tavallinen sotamies Velasquezin puolueesta. Hänen kortterissaan pitivät tyytymättömät kokouksiaan. Niin päätettiin siis murhata mainitut herrat, koroittaa päälliköksi muuan Francisco Verdugo ja antaa Villafagnalle suuri-arvoinen virka, jolloin tietysti sitten tehtäisiin tyhmästä retkestä loppu ja jäätäisiin asumaan johonkin kunnolliseen siirtopaikkaan. Liittolaisten aikomus oli karata sotapäällikön päälle hänen istuessaan etevimpäin upseeriensa kanssa ruokapöydässä, jolloin hänelle ensiksi ojennettaisiin kääry Vera Cruz'ista muka tulleita kirjeitä. Liittolaiset halusivat saada kuullakseen uutisia isänmaasta, hyökkäisivät Cortezin avatessa kirjekääryä hänen kimppuunsa ja pistäisivät hänet ynnä mainittujen ritarien kanssa kuoliaaksi. Kapinoitsijat olivat vehkeestään tehneet kirjallisen sopimuksen, jonka kautta Villafagna tunnustettiin sen esimieheksi ja toiset nimikirjoituksellaan suostuivat häntä tottelemaan. Mutta koko puuha meni myttyyn. Muuan liittolainen sai omantunnon vaivoja ja kävi illalla ennen hankkeen toimeenpanemiseksi määrättyä päivää ilmoittamassa Cortezille koko juonen. Cortez riensi suoraan päätä muutamain upseerien kanssa Villafagnan kortteriin, jossa tämä heti pantiin kahleisiin. Sopimuskirja saatiin ilmi, ja surulla ja katkeruudella luki Cortez liittolaisten nimiluettelo. Siinä oli hänen hämmästyksensä miehiä, joihin hän tähän saakka oli ehdottomasti luottanut.

Villafagna tunnusti rikoksensa, ja vielä samana yönä hirtettiin hän Cortezin käskystä oman ikkunansa ulkopuolella. Kaikki muut salaliittolaiset säästettiin, sillä väkeä ei ollut liiaksi, ja Cortez osasi, kun niin tarvittiin, käyttää lempeyttä. Eräässä kirjeessään keisari Kaarle V:lle valittaa hän kuitenkin myöhemmin muutamain miestensä epäluotettavuutta.

Villafagna ansaitsi rangaistuksensa, eikä hän voi meissä sääliä herättää. Mutta toisin silmin täytyy meidän katsoa erästä miestä, jonka elämänlanka melkein samaan aikaan katkaistiin. Muistamme kunnollisten Tlaskalaisten kelpo sotapäällikköä, urhokasta Xikotlenkatlea. Muistanemme miten tämä isänmaatansa rakastava mies ensiksi oli, ponnistaen viimeisetkin voimansa, kokenut puolustaa vapaavaltiota Espanjalaisia vastaan, miten hän, kun hänen maamiestensä kaikki toiveet olivat rauenneet, vieläkin tarjoutui sotimaan, miten hän sitten pyysi saada jäädä panttivangiksi Cortezin leiriin, takaukseksi Espanjalaisten turvallisuudesta Tlaskalassa, miten hän vihdoinkin, lainkuuliaisena kansalaisena, noudatti vapaavaltion neuvostokunnan käskyä ja pysyi Tlaskalan sotajoukon johtajana, kun tämä, nyt Cortezin joukkoon liittyneenä, lähti käsi kädessä sen kanssa sotaretkelle Meksikoon. Aztekit tosin olivat Tlaskalan verivihollisia, mutta merkillistä ei ensinkään ole, jos Xikotlenkatlen jalo ylpeys ja hänen kansansa syrjäytetty sija tässä valloitusodassa olisi synnyttänyt hänen päähänsä itsenäisyyden tuumia. Xikotlenkatlella oli varmaankin yhtä suuri syy vihata Espanjalaisia kuin Aztekeja. Tuhansittain hänen kansalaisiaan uhrattiin tässä sodassa ainoastaan Espanjalaisten kullanhimon tyydyttämiseksi. Hänellä, Xikotlenkatlella, oli kyllä sodan-syytä Meksikolaisia vastaan, jotka uhkasivat hänen kansansa itsenäisyyttä, mutta mitä syytä siihen sotaan oli oikeastaan Cortezillä? Ja kenpä takaisi ett'ei, kun Meksiko olisi valloitettu, pian sen jälkeen tulisi Tlaskalan vuoro? Xikotlenkatl oli varmaankin huomannut ett'ei Espanjalaisten lupauksiin ollut paljon luottamista. Jos kenkään, niin osasivat he käyttää petosta ja kavaluutta. Pitikö nyt Tlaskalan vapautta rakastavan kansan olla ikuisena välikappaleena Espanjalaisten käsissä inhoittavan kullanhimon tyydyttämiseksi ja sitten, kun ei sitä enää tarvittaisi, itse ehkä joutua saman kohtalon alaiseksi kuin Aztekien kansakunta, joka Espanjalaisiin nähden oli ihan syytön?

Eipä ensinkään kummeksittavaa, jos tällaiset ajatukset olisivat liikkuneet Tlaskalan kunnollisen sotapäällikön päässä. Mutta oli miten oli, Cortez oli viisas herra ja katsoi tätä kelpo miestä epäluulolla. Xikotlenkatl oli ehkä vaarallinen kilpailija. Häntä syytettiin petollisuudesta, koska hän — kuten väitettiin — yritti kehoittamaan Tlaskalaisia sotilaitaan luopumaan Espanjalaisista, tuosta merentakaisesta seikkailijajoukosta, joka ei muuta etsinyt kuin kultaa. Cortez siis ilmoitti Tlaskalan korkealle neuvostolle että Xikotlenkatl oli kavaltaja ja pyysi — viisaasti kyllä tarpeellista muodollisuutta noudattaen — saadaksensa häntä sopivalla tavalla rangaista. Lupa lieneekin tullut, ja osasto Espanjalaisia lähetettiin Xikotlenkatlen kortteriin häntä vangitsemaan. Mutta urhokas Tlaskalainen, joka pian huomasi että häntä tultiin hirttämään, teki vastarintaa ja taisteli kunnes kaatui, — kaatui todellisena sankarina miekka kädessään, jalon veren vuotaessa pontevasta povesta. Muutamain lähteiden mukaan hirtettiin sitten Cortezin käskystä hänen kuollut ruumiinsa Tezkukon torilla.

Se oli surma Tlaskalan suuren poi'an.

Mutta Fernando Cortez lähestyi päämääräänsä. Huhtikuun 28 p:nä 1521 oli sotaprikit saatu valmiiksi, ja pyhä herra Olmedo ne vihki pyhään tarkoitukseen, antaen niille kasteessa nimet. Nuo kolmetoista kömpelöä, mutta lujaa alusta saivat sitten kukin kanoonansa ja miehistönsä, 25 Espanjalaista ja 12 indiaania kukin.

Aztekien uusi keisari, joka kyllä ymmärsi kuinka turmiolliseksi tuo laivasto kävisi, oli sill'aikaa puolestaan myöskin ryhtynyt varokeinoihin. Quatemozin oli, näet, ko'onnut suuren joukon veneitä, ja tuskin pullistivat sotaprikit purjeensa järvellä, ennenkun tämä peittyi äärettömästä joukosta indiaanien pieniä pursia, jotka rupesivat ahdistamaan Cortezin laivastoa äkäisesti kuin ampieiset kaikilta tahoilta. Mutta Quatemozinin toiveet raukesivat ennen pitkää tyhjiin. Hänen kanoottejansa seilattiin ja ammuttiin joukottain upoksiin.

Espanjalaiset olivat Tezkuko-järven haltioina.

Tämän tärkeän voiton saatuaan alkoi Cortez sulkea pääkaupungin pois yhteydestä muun maailman kanssa. Hän miehitti ne kolme patoa, jotka veivät manterelle, sotajoukollaan, joka tätä tarkoitusta varten jaettiin kolmeen osastoon. Ensimmäisessä, joka miehitti Takuba-padon, oli 30 ratsumiestä, 68 miestä espanjalaista jalkaväkeä ja 25,000 Tlaskalaista, joita komensi mainio keikari Alvarado. Toisia osastoja, jotka olivat voimiltaan melkein samanväkiset kuin tämä, johtivat Sandoval ja Olid. Itse piti Cortez ylikomentoa laivastossa, jonka tuli auttaa eri maaosastoja kulkemalla pitkin patojen reunavettä ja ampumalla vihollisparveen, samalla kun sanotut osastot etenivät itse patoja pitkin.

Nuo kolme osasto asettuivat nyt paikoilleen, ja hyökkäys alkoi. Espanjalaiset ampuivat ensiksi kanoonillaan Meksikolaisten patovallitukset maahan, ja Tenochtitlanin miehet vetäytyivät takaisin kaupunkiin, johon Espanjalaisetkin heti ensimmäisissä hyökkäyksissään tunkeusivat. Mutta jaettuna kun olivat usealle taholle, oli näiden mahdotonta säilyttää asemaansa, ja illalla vetäytyivät hekin jälleen entisille paikoilleen. Meksikolaiset siis taas tulivat esille ja panivat vallituksensa uudestaan kuntoon, purkaen niinkään jälleen auki pato-aukot, jotka Espanjalaiset olivat täyttäneet umpeen. Yhä uusitut yritykset valloittajien puolelta onnistui yhtä huonosti. He eivät saaneet jalansijaa tuossa suuressa kaupungissa, jota sotaisia armeija miehitti. Kokonaisen kuukauden ajan kestävästi piirityksen perästä olivat Espanjalaiset tosin tappaneet tuhansittain indiaaneja, mutta pääsemättä päämaaliaan lähemmäksi; ja heidän intonsa näkyi jo laimenevan.

Tästä pinteestä päästäksensä koki Cortez saada Quatemozinin hyvällä taipumalla. Mutta Quatemozin keisari ei ollutkaan mikään Montezuma, ja harmilla — oikeutetulla harmilla, täytyy meidän lisätä — hylkäsi hän kaikki Espanjalaisten esitykset rupeemaan heidän kuninkaansa läänitysmieheksi, kuten taika-uskoinen Montezuma heikkoudessaan oli tehnyt. Quatemozin kyllä ymmärsi mitä tuommoinen vasallitila näkyi merkitsevän. — Mitä teillä on Tenochtitlanissa

tekemistä, te hävyttömät valkoiset kuokkavieraat?

Tämän vastauksen kuultuansa, päätti Cortez, kun ei enää muu ollut neuvona ja pyhä tarkoitus sittenkin millä hinnalla hyvänsä oli saavutettava, tehdä päärynnäköön kaupunkia vastaan, ja sotapäällikkö lähti itse Olidin osastoon viedäkseen tätä taisteluun. Sandoval ja Alvarado saivat käskyn ryhtyä rynnäkköön samall'aikaa.

Ja nyt alkaa viimeinen ponnistus molemmin puolin, kauhea ja katkera teurastus, jonka kestäessä meidän täytyy ihmetellä yhtä hyvin Quatemozinin ja hänen kansansa urhoollisuutta ja "uskollisuutta kuolemaan asti" kuin erityisiä urostöitä Espanjalaisten puolelta, muistaessamme kuitenkin että Quatemozin kansansa kanssa — miltä kannalta hyvänsä asiaa katselemmekin — taisteli paremman asian puolesta kuin Cortez ja hänen kullanhimoinen joukkionsa.

Hyökkäys alkoi Espanjalaisten kaikkien osastojen puolelta suurella voimalla, ja sitä säästi pontevat paukaukset sotapriikeistä, jotka molemmin puolin patoja tunkeusivat kohti kaupunkia. Cortez ja Olid murtausi sitten, pyssymiehet etupäässä, sisään yhdelle kadulle, jossa kauhea kamppaus seurasi, kun Mexikolaiset talojen laakeilta katoilta lennättivät tuiman tuiskun heittoaseita vihollistensa niskoille ja joka haaralta syöksivät esiin päättymättömissä parvissa. Samall'aikaa samosi toinen joukkio Olidin osastosta eteenpäin toista, rinnakkain vievää katua, Julian Alderete nimisen alipäällikön johdolla. Näiden molempain joukkojen tuli, sikäli kun etenivät, täyttää umpeen pato-aukot, joita katuja leikkelevät kanavat muodostivat, — jotta hätätilassa tarpeellinen paluumatka pysyisi turvattuna. Mutta Alderete unohti kamppauksen kuumassa tämän varokeinon. Vasta kun molemmat joukot olivat tunkeuneet kauvas kaupungin sisään, sai Cortez tiedon tästä huolimattomuudesta, mutta liian myöhään voidakseen sitä parantaa. Muutaman sotajoukon kanssa nelisti hän takaisin, antaakseen niiden tlaskalaisten apujoukkojen, jotka häntä seurasivat, täyttää kanavat umpeen; mutta Mexikolaiset olivat jo miehittäneet asianomaiset aukot, ja paluuretki oli katkaistuna. Ei ollut muu neuvona kuin tunkeminen eteenpäin aljettua tietä syvemälle kaupungin sisään, jossa ehkä päästäisiin yhtymään Sandovalin ja Alvaradon osastoihin. Mutta sanoma siitä, että paluumatka oli katkaistuna, herätti hämmästyä ja kauhua sotamiehissä, samalla kun se leimahutti Mexikolaisten rohkeuden hurjaksi raivoksi, jota vieläkin yllytti sotarummun julma jyrinä, joka kutsui kansaa taisteluun jumalien puolesta, ja Quatemozinin torven kamala kaiku, jota saatiin kuulla ainoastaan kovimmassa hädässä. Kuni mielettöminä ryntäsivät Tenochtitlanin miehet vihollistansa vastaan, pelkäämättä sen tuliputkia tai ratsuja, ja tämä hirveä hyökkäys sai, kun saikin, Espanjalaiset peräytymään. Ja nyt uudistuivat melkein "surullisen yön" surkeat näytelmät. Järjestys ja puolustus lakkasi, sotapäällikön käskyt kaikuivat, mutta kuuroille korville, ja paluuretki katuja pitkin kävi hurjaksi pakojuoksuksi, jossa 60 Espanjalaista ja yli 1,000 Tlaskalaista heitti henkensä. Suurin osa näitä hukkuu tai tapettiin yrittäessään yli kanavain, jotka vähitellen, niinkuin Surun yönä, täytyivät ruumiilla ja sotakaluilla, joista muodostui hirvittävä silta. Sitä myöten samosivat perästäpäin kiitävät parvet poikki, ja se sai sittemmin Espanjalaisten kesken nimekseen "Surun silta". Cortez itse kulki viimeisenä leveimmän kanava-aukon poikki, jossa temmellys ja kuolema raivosi kauheimmillaan. Hän koki pysäyttää vihollista, antaakseen väelleen aikaa pääsemään paikasta yli, mutta joutui itse hurjassa käsikahakassa temmatuksi hevosen-selästä. Koko pääkaupungin väestö tunsu hänet, ja siinä lennätetään häntä vastaan kaikki nuolet ja heittoaseet, jotka kuitenkin kimmahtavat takaisin hänen teräksisestä kypärästään ja rautapaidastaan. Mutta Mexikolaisten pitää millä hinnalla hyvänsä saada tämä kallisarvoinen saalis haltuunsa, ja kuusi aztekilaista päällikköä syöksee kuni kiila Cortezia ympäröivään pieneen parveen. He pääsevät vihatun vihollispäällikön kimppuun, tempaisevat hänet maahan, ja Cortezin kuolema näyttää taatulta asialta. Indiaanit kajahuttavat kirkuvan riemuhuudon ja laahaavat kaatunutta sankaria muassaan. Mutta silloin syöksee espanjalainen ratsumies Cristobal de Olea noiden kuuden Mexikolaisen päälle, harkkaa käsivarren poikki yhdeltä ja pistää miekkansa toisen lävitse. Toinen espanjalainen, nimeltään Lerma, ja muuan tlaskalainen päällikkö rientää avuksi. Cortez pääsee jälleen jaloilleen ja pystyy uudestaan taisteluun. Cristobal de Olea kaatuu, ja vihollinen syöksee lisätyin voimin noiden kahden miehen kimppuun. Mutta kesken temmellystä saapi muuan espanjalainen aatelismies, Francisco Gusman, joka palvelee page'na Cortezin luona, saatetuksi hänelle hevosen, jonka selkään Cortez keikahtaa. Urhoollinen palvelija joutuu uskollisuutensa uhriksi: viholliset laahaavat hänet pois uhrattavaksi Huitzilopochtliille. Mutta Espanjalaisten sotapäällikkö on pelastettu, vaikka haavoittuneena. Hän kokoo kuni tuulussa ympärilleen joukon ratsumiehiä ja pyssysoturia, joilla hän pysäyttää vihollisen, saattaa pakeneville hieman aikaa ja toimittaa nämä jommoisessakin järjestyksessä ulos kaupungista.

Se oli Cortezille kelpo tappio. Ja samaan aikaan tulevat sekä Alvarado että Sandoval — hirmuisessa hyökkäyksessä Mexikolaisten puolelta — pakoitetuiksi peräytymään, jättäen jälkeensä kuolleita ja haavoitettuja pitkin katuja. Niinikään menetettiin kaksi tykkiä ja seitsemän hevosta.

Surullista yötä lähinnä oli tämä tuntuvin tappio, minkä Espanjalaiset vielä olivat saaneet, ja yleinen alakuloisuus vallitsi siinä voitetusssa sotajoukossa, joka illalla kokoontui kaupungin ulkopuolelle. Mutta vielä tapahtui jotakin, joka heille osoitti että Aztekien sotajumala piti päätänsä pystyssä. Jos — kuten jo olemme nähneet ja pian saamme uudestaan nähdä — se varsin hyvin soveltui Cortezin uskontoon, että hän poltatti vihollisiaan elävältä, niin pitivät toiselta puolen Aztetitkin kiinni tavoistaan. 62 Espanjalaista ja joukko Tlaskalaisia olivat joutuneet elävinä Mexikolaisten käsiin. Huitzilopochtlin hirveässä voittojuhlassa heittivät nyt nämä onnettomat vangit henkensä siten, että heidän elävästä ruumiistaan leikattiin sydän rinnasta, ja uhrien hätähuudot kuuluivat Espanjalaisten etuvahteihin asti.

Mikä kuolemantapa muuten on uhrille parempi tai pahempi ja osoittaa enemmän raakuutta tai

enemmän sivistystä tappajassa — sydämen leikkaus ulos uhrin ruumiista vaiko polttaminen hiljaisella tulella —, päättäkööt asiantuntijat ja — asianomaiset jumalat. Se vain pysyy varmana, että hartaushetkiä ovat nämä tämmöiset näytelmät niin hyvin yhdessä kuin toisessakin uskonnossa; ja tuore höyry Aztekien uhrien ulos-leikatuista sydämistä lienee yhtä otollinen taivaalle kuin savu inkvisitionin kaikista polttorovioista, joilla tuhansittain kerettiläisiä näistä samoista ajoista alkaen poltetaan oikea-uskoisen Kristikunnan kunniaksi.

Tuntuva tappion perästä oli Espanjalaisten pakko levähtää muutamia päiviä. Haavoitettuja hoidettiin ja uusia voimia ko'ottiin; pari pienempää hyökkäystä Mexikolaisten puolelta torjuttiin. Mutta Tenochtitlanissa vietettiin nämä päivät tanssilla ja laululla, sillä papit olivat ennustaneet että merentakaiset kuokkavieraat kahdeksan päivän kuluttua olisivat hukassa, koska muka sotajumala nyt oli lepytetty sen uhriveren paljouden kautta, joka oli vuotanut hänen alttarillaan.

Tämä ennustus, joka täytti pääkaupungin harrasuskoiset asukkaat sanomattomalla ilolla, tuli pian yleisesti tunnetuksi myöskin Espanjalaisten leirissä ja vaikutti siellä huonosti salattua hämmästyystä indiaanilaisen apuväen suuressa joukossa. Vähitellen hiipi heitä tuhat toisensa perästä leiristä pois, ja parin päivän kuluttua oli tallella ainoastaan pieni joukkokunta Tlaskalaisia, jotka oleskelivat sotapäällikön osastossa.

Tämä onnettomuus oli toistaiseksi Espanjalaisille kovempi kuin itse tappio "Surun sillan" luona. Kaikki näytti nyt olevan hukassa, sillä mitä olisi jälle-jäänyt pieni parvikunta Espanjalaisia toki voinut rikastoiveisilla sotilailta täytettyä Tenochtitlanin kaupunkia vastaan. Heillä oli kylliksi tekemistä aseainsa puolustamisessa. Mutta sen he tekivätkin, haavoistaan huolimatta, ihmeteltävällä sankariuudella.

Täll'aikaa kului Aztekien pappien määräämä aika umpeen, heidän ennustuksensa käymättä toteen; ja huhu tästä asianhaarasta levisi salaman nopeudella, mutta aivan vastakkaisella vaikutuksella kuin äskeinen ennustus itse. Tlaskalaiset ja muut päälliköt, jotka uskollisesti olivat pysyneet Cortezin luona, lähettivät heti sanan ennustuksen raukenemisesta kotiinpäin palaaville heimolaisilleen, jotka — kovin äkeissään siitä, että Mexikolaisten oli onnistunut heitä pettää, ja häpeissään herkkä-uskoisuudesta — noudattivat päällikköjensä kutsuntaa ja palasivat takaisin armeijaan. Muitakin lähiheimoja, jotka ainoastaan vastenmielisesti olivat kantaneet Aztekien rasittavaa iestä, yhtyi tämän perästä Espanjalaisiin; ja tuo papillinen profetia, joka näytti tuottavan tuhoa ja perikatoa Cortezille, vaikutti lopulta päin vastoin hänen voimansa vahvistumiseksi aivan odottamattomassa määrässä. Muutaman päivän perästä oli lähes 150,000 indiaanilaista soturia kokoontunut Cortezin ympärille ja pääkaupunki Tenochtitlan pahemmassa piirityksessä kuin koskaan ennen. Tezkuko-järven vesi on suolaista, ja kaupunki sai juomatarpeensa vesijohtojen kautta ympäristön järvistä, jotka olivat hyvän matkan päässä kaupungista. Nämä vesijohdot oli suljettu jo piirityksen ensi aikana, ja päivä päivältä yltyi nyt ravinto-aineiden puute hätäntyneessä kaupungissa. Saatuaan katkeran opetuksen edellisestä katukahakasta, tahtoi Cortez tästä lähin kukistaa Mexikolaiset askel askeleelta. Tätä tarkoitusta varten hävitettäisiin — sikäli kun Espanjalaiset etenivät — pääkaupungin talot toinen toisensa perästä, niiden rakennusaineilla täytettäisiin kanavat, — niin että "vesi muuttui kuivaksi maaksi", kuten Cortez itse lausuu — ja tasainen, vapaa tie saataisiin aikaan tykistöä ja hevosväkeä varten. Tämmöinen yritys ei ollutkaan niin vaikea tehtävä, koska Cortezilla nyt oli kylliksi työväkeä. Siitä tietysti seurasi ihanan kaupungin hävitys, mutta äläppä tämä! Espanjalaisten pyhä tarkoitus oli millä hinnalla hyvänsä saavutettava. Mutta jokainen talo Tenochtitlanissa oli tavallaan linnoitus, jonka laakealta katolta Mexikolainen voi tehdä viholliselleen vastarintaa, ja kaikki näkyi osoittavan että ahdistettu kaupunki aikoi puolustaa itseään viimeiseen veripisaraan asti.

Päätöksen tehtyensä ryhtyi Cortez kuitenkin heti toimeen. Espanjalaisen sotavoiman kaikki kolme osastoa lähtivät liikkeelle kaupunkiin ja heidän kintereissään tuhansittain indiaaneja, joiden erityisillä työkaluillaan tuli alkaa hävitystyö niillä kolmella pääkadulla, jotka johtivat padoille. Esikaupungit oli jo edellisissä taisteluissa osaksi poltettu, ja murhaavan metelin perästä ajettiin nyt Mexikolaiset niistä pois, hävitystyö suoritettiin täydellisesti ja vapaa paikka vahvistettiin Cortezin sotavoimalle kaupungin omalla alustalla. Espanjalaiset eivät enää yöksi peräytyneet padoilla oleviin vallituksiinsa, vaan asettuivat leiriin itse kaupungissa ja jatkoivat seuraavana päivänä hävitystyötään. Toinen ihana rakennus toisensa perästä romahti maahan, ja suru ja epätoivo sydämissään näkivät Mexikolaiset uhkean kaupunkinsa yhä enemmän häviävän raunioiksi. Vimmassaan karkasivat he niiden osastojen päälle, jotka suojelivat hävitystyötä toimittavia indiaani-joukkoja, mutta rautapukuiset ratsumiehet ja tykistö ajoivat heidät alinomaan takaisin. Siten eteni etenemistään kaupungin hävitys, samalla kun hätä ja nälkä onnettoman väestön kesken kävi yhä kauheammaksi. Näytelmiä Jerusalemin kauhistuksesta nähtiin. Asukkaat tarttuivat mitä hirvittävimpiin elatuskeinoihin tuskallisen nälkäänsä tyydyttämiseksi. Mutta siitä huolimatta kuoli joka päivä sadottain ihmisiä, piirityksen viimeisinä päivinä ehkä tuhansittain, voimattomuuden ja nälän vaikutuksesta.

Kesken tätä kaikkea kauhua pysyi kuitenkin nuori, kunnollinen keisari järkähtämättä pää pystyssä ja hylkäsi kaikki antautumisen vaatimukset, joita tuon tuostakin kunniallistenkin ehtojen perusteilla uusittiin Espanjalaisten puolelta. Ei mikään näyttänyt masentavan Quatemozinin uskallusta, ja hän kielsi kaiken puheen pakkosovinnosta hänen läsnä-ollessaan. Papit, jotka itse kuni mielettömänä syöksivät taisteluun, elähyttivät kansaa, ja voipuneet, nälistyneet parvet ryntäsivät vähääkään arvelematta rintoineen Espanjalaisten tuliputkia ja peitsiä vastaan, ikääskuin kierehtien varmaan kuolemaan. Valloittajien jokainen askel eteenpäin maksoi verta; jokainen talo oli otettava rynnäköllä, ja pitkällisen piirityksen kestäessä oli joka tunti päivästä kovakiskoiset kamppaukset. Sinä urhoollinen Mexikon kansa, sinä tiesit kuolla kuin mies!

Viimein oli Cortezin osasto ehtinyt sen palatsin edustalle, johon Quatemozin oli ko'onnut urhoollisimmat soturinsa ympärilleen. Mutta Cortez ei kuitenkaan aikonut hyökätä siihen ennen jalansijaa saatuansa suurella torilla, jossa Alvaradon, Sandovalin ja hänen oman osastonsa oli yhtyminen. Hän toivoi, näet, saavansa keisaria antautumaan, kun tämä näkisi kaikkein osastojen yhdistetyn voiman, jota muka oli mahdoton vastustaa.

Mutta tämä ei vaikuttanut rahtuakaan Quatemozinin päätökseen, ja tappelu alkoi uudella vimmalla nälkään-nääntyvien Mexikolaisten puolelta, joiden riveissä naiset ja haavoitetut taistelivat huimuuden voimalla. Mexikon kansa ei vielä ollut kaikkea toivoa kadottanut eikä ensinkään sen kelpo keisari. Vielä muutamia tunteja ennen viimeistä väkiryökkäystä, elokuun 12 p:nä 1521, uudisti Cortez turhaan ehtoituksensa antaukseen ja kehoitti Quatemozinia saapumaan rauhalliseen neuvotteluun. Vastaus kuului:

— Quatemozin on valmis kuolemaan siellä, missä hän on. —

— Mene sitten — lausui Cortez lähettiläälle — ja valmista häntä ja hänen maamiehiään kuolemaan, sillä heidän viimeinen hetkensä on tullut. —

Ja nyt alkoi hirmuinen verisauna, jossa miehet ja naiset tappelivat ja kaatuivat rinnatusten. Espanjalaisten puolelta johti Cortez itse kauheaa teurastusta erään talon laakealta katolta lähellä sitä suunnattoman suurta palatsia, jonka ympärillä sotatelme riehui.

Samall'aikaa johti Sandoval hyökkäystä järven puolelta. Se tapahtui sotapriekien avulla, jotka oli saatettu sisään kanaville. Temmellyksen pahimmassa pauhinassa huomaa Sandoval kaksi suurta venettä, jotka palatsista päin tullen yrittävät järven poikki, samassa kun suuri joukko pienempiä veneitä raivokkaasti lentää hänen prikiensä kimppuun. Sandoval käskee, nähdessään suuret veneet, Garcias Holquin nimisen alipäällikön, joka kuljettaa pientä prikiä, ajaa niitä takaa. Holquin'in onnistuukin, hetken aikaa ajettuansa, saavuttaa veneet, joita hän aikoo ampua. Mutta kiivaasti huutaen ja malttamattomia elkeitä tehden heittää näiden miehistö aironsa ja aseensa menemään, pyytäen häntä luopumaan ampumisesta.

Toisessa veneessä istuivat, näet, keisari ja hänen vielä melkein lapsimainen puolisonsa, Montezuman nuorin tytär, kaunis kuin kevään ruusu. Quatemozin, tummanverinen, ryhdikäs, sotaisalta näyttävä nuori mies, kilpi ja keihäs kädessään, kohoo seisaalle veneessä ja ilmoittaa itsensä:

— Minä jään sotapäällikönne vangiksi, mutta odotan että kohtelette vaimoani ja seurueeni niinkuin keisarinnaa tulee kohdella. — Ja hän puhui arvokkaasti ja tyyneydellä.

Holquin lupasi täyttää keisarin tahdon ja kehoitti häntä antamaan merkkiä vastustuksen lopettamiseen. Quatemozin vastasi että se oli tarpeetonta.

— Sanoma minun kohtalostani saa kaikki aseet laskemaan — lausui hän.

Ja hän oli oikeassa. Tieto tästä tapauksesta lensi kuin tulen liekki pitkin kaupunkia, ja samassa taukosi kaikinainen vastustus sekä maalla että merellä. Keisarillisessa palatsissa pidetyssä juhlallisessa neuvottelussa oli päätetty että keisarin tulisi kokea päästä pakoon valtakunnan maakuntiin ja siellä nostattaa sotavoima, jolla hän voisi tulla pääkaupungille avuksi. Mutta tämän aikeen rautessa meni viimeinenkin toivo tyhjiin, ja palatsin varustusväki antautui voittajan armoille.

Cortezin eteen vietyä lausui ylevämielinen nuori keisari, joka niin täydelleen ansaitsee kunnioitustamme, jonka surullinen kohtalo liikuttaa totisestikin yhtä hyvin kuin minkä keksityn murhenäytelmän sankari hyvänsä, — lausui:

— Minä olen tehnyt mitä kuninkaan tuli. Olen viimeiseen asti puolustanut valtakuntaani ja kansaani. Nyt ei minulla enää ole muuta kuin kuoleminen. Ota väkipuukkosi ja syökse se sydämeeni. —

Minkä vastauksen jalo sankari sai, saamme kohta nähdä.

IX. Pata kattilaa soimaa, musta kylki kummallakin.

Tenochtitlan oli valloitettu. Kolme kuukautta kestäneen piirityksen perästä olivat Espanjalaiset viimeinkin saavuttaneet tarkoituksensa ja Cortez oli täyttänyt lupauksen, jonka hän kerran teki, kaunista kaupunkia ihailevin silmin katsellessaan korkean temppelein katolta.

Mutta kolme neljäs-osaa Toltekien ja Aztekien vanhasta pääkaupungista oli tuhkana ja rauniona, ja — niin kertoo valloituksen historioitsija Bernardo Diaz del Castillo — enemmän kuin 200,000 kuollutta ruumista ruttoutti ilman tuossa ennen niin kukoistavassa kaupungissa. Aztekien sotilaita oli vielä hengissä 70,000. Niiden sallittiin pitkässä, surullisessa retkijonossa, jota kesti kolme päivää, vetäytyä pois pääkaupungista etsimään kotoansa maakunnassa, sillä pilaantunut ilma Tenochtitlanissa oli ruvennut synnyttämään vaarallisia tauteja. Myöskin Espanjalaiset korjasivat sieltä toistaiseksi nahkansa, sittenkun kuitenkin ensiksi asianomainen ryöstämystyö oli suoritettu.

Hävityksestä huolimatta oli Espanjalaisten sotasaalis ääretön, ja arvaamattomat aarteet jäi heidän haltuunsa. Mutta Kristuksen nimessä nylkevien paavilaisten säkki oli pohjaton. Luultiin että muka Quatemozin keisari sittenkin oli salaa kuljettanut pois Aztekien parahimmat

kultapalaset, ja onneton ruhtinas pantiin kidutuslavalle. Kädet ristissä ja hurskaat silmät taivasta kohden seisoivat pyhä pater Olmedo polttolavan vieressä, julistaen kidutetulle Kristuksen armoa ja anteeksi-antoa, jos hän tunnustaisi ja ilmoittaisi aarteittensa piilopaikan. Mutta Quatemozin kesti järkähtämättä ja Espanjalaisia hämmästyttävällä mielen-lujuudella tulen tuskat eikä tunnustanut mitään, hän kun joko ei tahtonut taikka ei voinut tyydyttää kauheiden kiduttajiensa kullanhimoa. Cortez'in käskystä lopetettiin silloin keisarin kiduttaminen, mutta sen sijaan syytettiin häntä sittemmin salavehkeistä ja kapinan-yrityksestä; ja Aztekien viimeinen keisari mestattiin.

Niin oli siis loppu saatu Mexikon valtakunnasta. Pääkaupungin perästä valloitettiin toinen maakunta toisensa perästä, ja ennen pitkää oli koko vanha loistava Anahuak Espanjalaisten vallassa.

Mutta millaiseksi muodostui sen asukkaiden kohtalo?

Olemme ylempänä nähneet, mitkä vammat Aztekien valtakuntaa vaivasi, mitä sortoa muut heimot saivat kärsiä näiden hallituksesta, miten Toltekien muodostama yhteiskunta, joka aikojen kuluessa oli niin ihmeteltävän sivistyksen luonut ja kasvattanut, joutui Aztekien kautta suhteelliseen rappiotilaan, miten Huitzilopochtli, näiden kauhea sotajumala, oli ajanut pakoon Quetzalkoatlin, rauhallisen onnen ja lempeyden ruhtinaan, miten ihmis-uhrit olivat tulleet tavallisiksi j.n.e. Vanhasta, korkeasta sivistyksestä säilyttivät Aztekit melkein ainoastaan sen aineellisen osan. Nyt oli Espanjalaisten valloituksen kautta kauhea *Nemesis divina*, taivahan kosto, heitä kohdannut. Mutta Tenochtitlanin viimeinen taistelu osoittaa että Aztekit ja koko heidän heimonsa kuitenkin tavallaan olivat varsin kellovillista ja kunnioitettavaa kansaa, jolle isänmaan onni ja pelastus oli kalliin kaikista, ja saastuttamaton kunnian kruunu tulee heidän viimeiselle ruhtinaallensa.

Meille kristityille, jotka katselemme toisten kansojen tapoja toisilla silmillä kuin nämä itse, ovat Aztekien ihmisuhrit kauhistusta, ja ansaitsi kai tämä heimokunta valtansa perikadon. Mutta — pata kattilaa soimaa. Muistakaamme myöskin kristi-veljemme Espanjalaisten tapoja; polttolavat, räikkäykset, petokset, kavaluudet ja kaikki konnantyöt. Muistakaamme etupäässä sitä, että he kavalassa tarkoituksessa tulivat vierailemaan maahan, jossa ei heillä ollut mitään tekemistä, maahan, jonka asukkaiden sivistys sitä paitse ei sanottavasti kaivannut Espanjalaisten opetuksia.

Louis Thomas kertomuksessaan tämän ajan löytöretkistä mainitsee: "Espanjalaiset kyllä ymmärsivät perin juurin hävittää sen kansan, jonka herroiksi he olivat tulleet, mutta he eivät ymmärtäneet sitä kasvattaa. Niiden kolmen vuoden kuluessa, jona valko-ihoiset olivat oleskelleet Aztekien maassa, hävittivät ne, joiden tuli saattaa sinne korkeamman sivistyksen ja kristin-opin siunaukset, pohjattoman kullanhimonsa ja uskonnollisen vimmansa kautta ihan juuriaan myöten *monin sadoin tuhansin alku-asukkaita*, joiden luonne kokonaan muuttui. Nimeksi ja ulkomuodoltaan tulivat onnettomat Mexikolaiset tosin kristityiksi, mutta itse teossa ovat he tähän päivään saakka pysyneet pakanoina, ovat pahentunutta, kelvotonta kansaa."

Siinä on seuraus Mexikon valloituksesta, jos pidämme silmällä maan alku-asukkaita ja oikeita omistajia.

Niin. Semmoinen oli ihanan Anahuakin asukkaiden kohtalo. Koko maa, josta "jokainen viljeltävä tilkku olikin viljelty kuin ihanin yrttitarha", mutta jonka muokkaamista eivät Espanjalaiset ymmärtäneet, jaettiin nyt niiden ja emämaasta yhä tulvailevien siirtolaisten kesken — täydellä omistusoikeudella —; ja alku-asukkaat tehtiin kaikki *orjiksi*. Yksistään hävyttömiä herrojensa hyväksi saivat maan entiset ja oikeat omistajat nyt otsansa hiessä ja usein kahleet jaloissaan raataa viljavainioilla, ja jos indiaanit uskalsivat vähintäkään murista tai millään tavoin itseänsä puolustaa, rangaistiin heitä säälimättä ja julmasti. Kristinuskosten pappien uskonvimmia ja sotamiesten raakuus hävitti kerrassaan kaikki, mikä vain vähintäkin muistutti vanhasta sivistyksestä. Suuri joukko taideteoksia ja kansan kaikki kirjalliset muistomerkit poltettiin poroksi. Kristittyjä kirkkoja kohosi teokalliojen sijaan, ja aivan uusi Mexiko kasvoi vähitellen vanhan raunioille, uusi Mexiko, joka ei näy olevan vanhaa Anahuakia rahtuakaan parempi.

Puolitoista vuosikymmentä myöhemmin laskettiin Espanjan kruunun vallan alle eräs toinen kultamaa Amerikan manterella, jossa vielä vanha nahualainen sivistys kaikessa voimassaan kukoisti, nimittäin *Peru* etelässä. Perun valloituksen toimitti mies, jonka sivistys oli sillä kannalla, ett'ei hän edes osannut nimeänsä kirjoittaa, mutta joka myöskin noilla maailman-äärillä ilmestyi kristillisen viljelyksen levittäjänä — *Francisco Pizarro*. Hänen yrityksensä on täydellinen ryöväysretki, joka ajattelevassa ihmisessä ei saata muuta herättää kuin inhoa. Mutta sekin onnistui julkeiden petoksien ja pyörristytävien konnantöiden kautta.

Ja muinainen, vuosisatojen synnyttämä omatakeinen sivistys oli kadonnut Amerikan manterelta. "Indiaanit" mainituissa maissa oikeastaan nyt vasta astuivat niiden raakalaisten riviin, joille jälkimaailma Colombon ajoista asti on tämän nimen säilyttänyt.

Merkillinen on sentään Jumalan sormi historiassa. Kristinuskossa asuu jalompi henki kuin missään muussa uskonnossa, sillä se on se, joka ylimpänä pääkappalenaan lausuu: *rakasta lähimmäistäsi niinkuin itseäsi*; ja sen opetuksen nojassa se on oikeutettu voittamaan missä ikinä maailmassa se ilmestyneekin muiden uskontojen rinnalla. Vaikea vain on meidän käsittää miksi se voittorekillään toisinaan taistelee ikääskuin ristiriidassa itsensä kanssa, antaen tukea Ignatius Loyolan kavalalle opille: päämaali pyhittää välikappaleet.

Mexikolaisten viljelys ja sivistys oli tosin suureksi osaksi varsin aineellista laatua, ja henkisyys se lopulta on, joka maailmaa hallitsee ja vallitsee. Mutta hyvin vähän henkisyttä ilmestyi Espanjalaistenkin yrityksessä ja heidän menetystavassaan voitettuja kohtaan. Miltä kannalta siis

katsellemekin Anahuakin asukkaiden kohtaloa, emme voi muuta kuin sitä surkutella ja valittaa. Mutta murhenäytelmää onkin koko ihmiskunnan historia, murhenäytelmää tämän sanan oikeassa merkityksessä; ja tuhansittain sydämiä särkyy, ennenkun maailma pääsee askeltakaan edemmäs tiellään.

Mexiko oli joutunut Espanjan ja Kristikunnan omaksi. Sen valloittajan myöhemmistä elämänvaiheista lisättäköön tähän pari sanaa.

Fernando Cortez'ista mainitsee muutama espanjalainen lähde että hän, valloituksen suorittuansa, otti vaimokseen kauniin tulkkinsa Marinan, mutta muut ja luotettavimmat aikakirjat tietävät kertoa että Marina joutui naimisiin eräälle toiselle hidalgolle. Itse nai Cortez, sanottujen aikakirjain mukaan, ensimmäisen vaimonsa kuoltua, muutaman kastilialaisen aatelisneiden. Sankari sai käskynhaltian arvon *Udessa Espanjassa*, joten hänen ehdoituksestaan valloitettua maata nimitettiin, ja perittäväksi lääniksi Oajakan hedelmällisen laakson, jossa hänen jälkeläisensä ovat asuneet meidän päiviimme saakka. Mutta hänellä oli koko joukko vihamiehiä, jotka panettelivat häntä kuninkaalle, ja koska hän — varsinkin menettelytavassaan alku-asukkaita kohtaan — todellakin oli tullut syypääksi milloin mihinkin pahaan, osasivat vastustajat, sekoitellen totta ja valetta, toimittaa niin, että siviilihallitus uudessa voittomaassa otettiin häneltä pois ja hän ainoastaan jäi sota-asiain päämieheksi; eikä se häntä enää auttanut että hän (v. 1528) matkusti Espanjaan ja koki puolustaa itseään kuninkaan edessä. Kuningas tosin kaikella kunnioituksella häntä kohteli, mutta hänen ansioitaan ei tahdottu taikka ei ymmärretty oikein arvostella. Palattuansa Mexikoon (1530) lähti Cortez uusille löytöretkille, jolloin m.m. Californian niemimaa löydettiin v. 1536. Quatemalan ja Yukatanin sivistysvaltakunnat oli jo sitä ennen valloittanut "auringon poika," urhokas Pedro de Alvarado, ja Honduras'in Cristobal d'Olid, jonka kanssa Cortez tämän valloituksen johdosta oli kovasti riitaantunut, koska Olid ei tunnustanut vanhan kenraaliinsa yliherruutta. Vuonna 1840 matkusti Cortez uudestaan Espanjaan, taaskin puolustaaksensa itseään panettelijoita vastaan, mutta "Aztekiä tappajaa" ei enää tahdottu muistaakkaan. Niinkuin Colombo, kirjoitteli hän tuon tuostakin anomuskirjeitä kuninkaalle, mutta ei saanut edes vastaustakaan niihin. Mexikoa hän ei enää nähnyt. Kiittämättömyys on maailman palkka, ja harmi sielussaan kuoli viimein murtunein voimin "Mexikon valloittaja" eräällä maatilalla lähellä Sevillan kaupunkia joulukuun 2 p:nä 1547. Hänen maalliset jäännöksensä vietiin viisitoista vuotta myöhemmin Mexikoon, jossa ne ensiksi haudattiin Tezkukoon, Espanjalaisten majapaikkaan tuon pitkällisen piirityksen aikana. Sieltä muutettiin ne franciskaani kirkkoon Mexikossa ja sieltä taasen Cortezin perustamaan Jesus de Nazareth nimiseen sairastaloon samassa kaupungissa. Vuonna 1823 tapahtuneessa vallankumouksessa hävitettiin tämä vanha sairastalo maan tasalle, ja samassa katosi kirstukin, jonka sisässä oli Mexikon valloittajan luut.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MEXIKON VALLOITUS: KAPPALE AMERIKAN HISTORIAA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate

that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may

demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses.

Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.